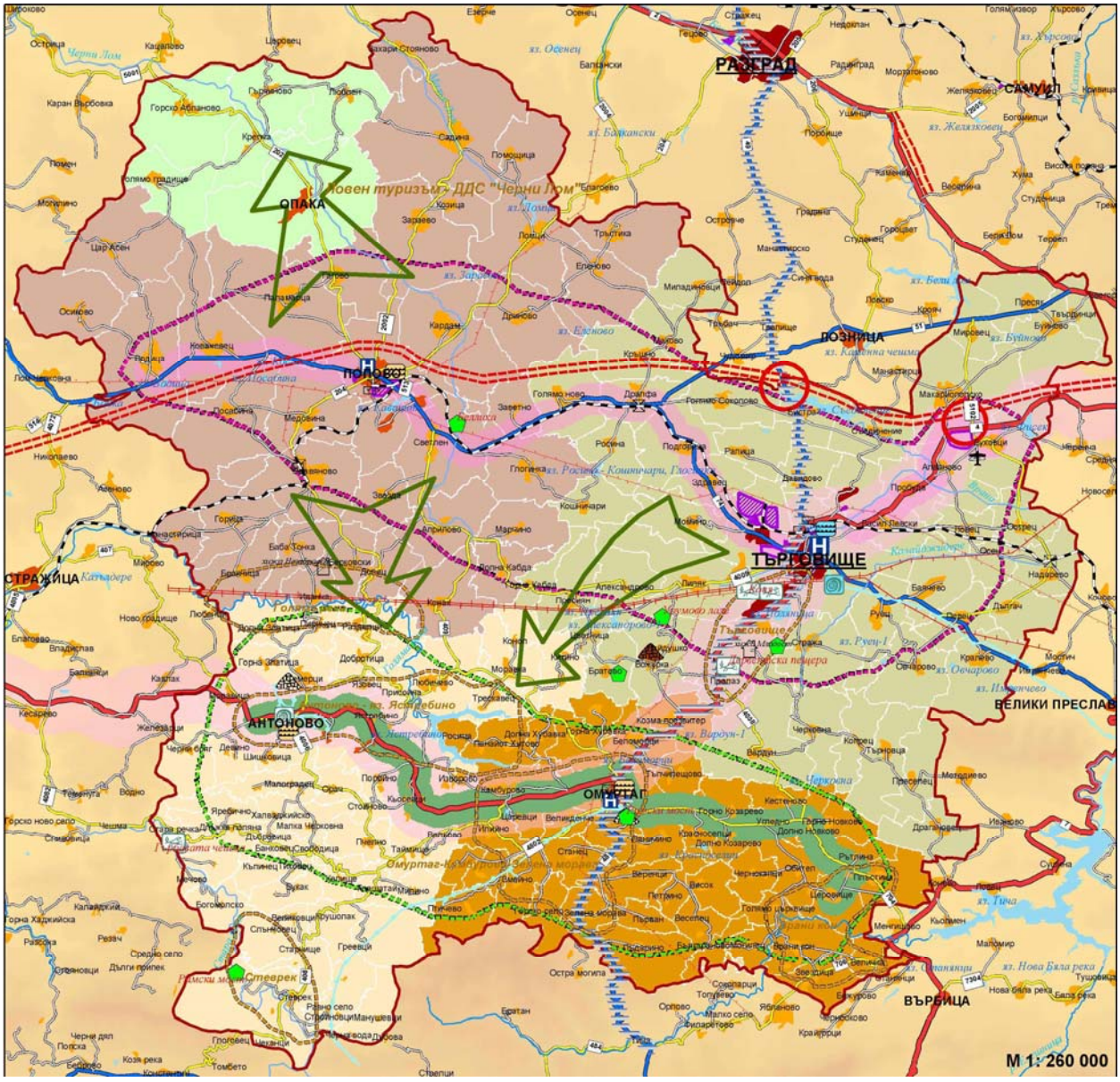
Р Е П У Б Л И К А Б Ъ Л Г А Р И Я

О Б Л А С Т Е Н У П Р А В И Т Е Л Н А О Б Л А С Т Т Ъ Р Г О В И Щ Е

СТРАТЕГИЯ ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБЛАСТ ТЪРГОВИЩЕ

МАЙ 2005 Г., ГР. ТЪРГОВИЩЕ

Р Е П У Б Л И К А Б Ъ Л Г А Р И Я
О Б Л А С Т Е Н У П Р А В И Т Е Л Н А О Б Л А С Т Т Ъ Р Г О В И Щ Е

СТРАТЕГИЯ ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБЛАСТ ТЪРГОВИЩЕ

МАЙ 2005 Г., ГР. ТЪРГОВИЩЕ

СЪДЪРЖАНИЕ:

1. ВЪВЕДЕНИЕ 5

I. ГЛАВА ПЪРВА - АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА СЪСТОЯНИЕТО И РАЗВИТИЕТО НА ОСНОВНТЕ ПРОЦЕСИ И ДЕЙНОСТИ В ОБЛАСТТА 7

I.1 Обща характеристика на областта 7
I.2 Демографско развитие и човешки ресурси 12
I.2.1 Демографско развитие 12
I.2.2 Икономическа активност, заетост и безработица 16
I.3 Анализ и оценка на икономическото развитие 20
I.3.1 Анализ и оценка на икономиката в област Търговище 20
I.3.2 Селско стопанство 31
I.3.3 Горско стопанство 35
I.3.4 Доходи и жизнен стандарт 36
I.3.5 Инфраструктура на здравеопазването. 38
I.3.6 Инфраструктура на образованието 40
I.3.7 Култура 42
I.4 Техническа инфраструктура 45
I.5 Екология и опазване на околната среда 51
I.6 Териториална структура, урбанизация и селищна мрежа 54
I.7 Район за целенасочено въздействие (изостанал селски район/ 57
I.8 Туризъм – настояще и потенциал за развитие 59
I.9 SWOT –анализ 62

II. ГЛАВА ВТОРА - СТРАТЕГИЧЕСКИ КОМПОНЕНТИ НА ОБЛАСТНАТА СТРАТЕГИЯ – ВИЗИЯ, СТРАТЕГИЧЕСКИ ЦЕЛИ И ПРИОРИТЕТИ 64

II.1 Водещи параметри и характеристики на областната стратегия за развитие на област Търговище 64
II.2 Основополагащи принципи на областната стратегия за развитие 65
II.3 Визия, стратегически цели и приоритети на стратегията 66

III. ГЛАВА ТРЕТА - ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ОБЛАСТНАТА СТРАТЕГИЯ 88

III.1 Институционално изграждане на звената – участници в изпълнението на Областната стратегия за развитие 89
III.2 Наблюдение, оценка и контрол на областната стратегия 91
III.3 Актуализация на Областната стратегия за развитие 93

1. Въведение

Областната стратегия за развитие на област Търговище е основополагащ стратегически документ на политиката за областно развитие и важен инструмент при формирането и провеждането на устойчиво и балансирано регионално развитие в посочената територия. Основанията за разработването на подобна стратегия са конкретните разпоредби на Закона за регионалното развитие (чл.10), в който се подчертава, че областната стратегия за развитие определя целите и приоритетите за развитие на областта, както и мерките за постигането им. Законът конкретизира и прецизира нейния обхват и съдържание, като обвързва разработването й с привеждането на областния план за развитие с изискванията на чл. 10 и 19 при спазване на сроковете съгласно закона (шест месеца след обнародването на закона в Държавен вестник). Необходимостта от създаването на самата стратегия се обосновава и от новите европейски изисквания към разработването на стратегическите документи на регионалното развитие.

Настоящата **Областна стратегия за развитие** е изцяло нова разработка, но следва да се разглежда и като продължение на разработения през 1999 г. Областен план за развитие на област Търговище по смисъла на отменения през 2004 г. Закон за регионалното развитие от 1999 г. Стратегията се разработва в съответствие с целите и приоритетите на Националната стратегия за регионално развитие (2005 г.). Тя се определя като обща рамка, в която се вписват и регионалните приоритети в средносрочен и дългосрочен хоризонт, и постигането на необходимата устойчивост в развитието на областта. По своята същност тя е основен ориентир за общинските планове за развитие, източник на идеи и стратегически документ за разработване на конкретни мерки в тях. Областната стратегия има интегрален характер, като обхваща създаването на условия за балансирано и устойчиво развитие на областта и общините в нея. Хоризонтът на посочения стратегически документ обхваща периода 2005 – 2015 г., като той съдържа само основните мерки и няма инвестиционен характер.

Целта на настоящия проект е да се извърши системен и комплексен анализ на състоянието на основните икономически и социални процеси в областта и на основата на цялостна оценка на силните и слабите страни да се изведат основните дългосрочни цели и приоритети за развитие на област Търговище и на районите за целенасочено въздействие. В рамките на посочената разработка следва да се посочат инструментите и механизмите за изпълнението на стратегията и да се посочат действията по наблюдението, оценката и нейната актуализацията. Стратегията се съпътства с разработването на схема за устройство, чието изготвяне се осъществява по ред и условия, определени с утвърдените методическите указания.

При съставянето на областната стратегия за развитие са отчетени следните принципни изисквания, които реално отразяват протичащите процеси в областта.

Първо – Реалното активизиращо или задържащо въздействие на съставните общини в областта върху демографското, социално-икономическото и инфраструктурното развитие на територията;

Второ – Желанието за реалистичност и прагматичност при създаването на областната стратегия и на съставните компоненти – цели, приоритети и мерки. Това изискване е отчетено при анализа и оценката на ресурсите, процесите и потенциалите на развитие на областта;

Трето – Независимо от факта, че областната стратегия за развитие е продукт на съвместните усилия на областния управител, експерти, областна администрация и активното съдействие областния съвет за развитие, отговорността и задължението за

нейното изпълнение е на областния управител и неговата администрация. Това поражда високи изисквания към ръководния екип на областта от една страна, а от друга изисква прилагането на различни механизми за партньорство с всички местни актьори и заинтересовани страни. В това отношение областното ръководство има потребност и задължение от многостранни контакти при нейното изпълнение при широко прилагане на принципите на прозрачност, публичност и партньорство.

Разработената стратегия има характер на отворен документ, който може да се развива, усъвършенства и актуализира в съответствие с динамично променящите се условия и фактори, мотивиращи нейното разработване. Това по същество е една перманентна дейност на областта и предполага създаването на гъвкава и прагматична организация.

Настоящата стратегия за развитие на област Търговище е разработена от колектив на Националния център за териториално развитие – ЕАД, с ръководител доц. Христо Станев на основата на сключен договор за възлагане и изпълнение. Авторският колектив изказва своята благодарност на ръководството на областта за коректното и ползотворно сътрудничество и остава отворен за бъдеща съвместна работа по въпросите на регионалното развитие.

I. ГЛАВА ПЪРВА - АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА СЪСТОЯНИЕТО И РАЗВИТИЕТО НА ОСНОВНТЕ ПРОЦЕСИ И ДЕЙНОСТИ В ОБЛАСТТА

I.1 Обща характеристика на областта

Местоположение и граници

Област Търговище е разположена в Североизточна България. На север граничи с областите Русе и Разград, на изток с област Шумен, на юг със Сливен и на запад с Велико Търново. В пределите си включва земи от Дунавската равнина на север и от Предбалкана на юг.

Административен център на областта е град Търговище. Той отстои на 320 км от София, на 121 км от Варна и на 100 км от Русе. Удобна е и меридионалната връзка през Котел за Южна България.

На територията на област Търговище се формира ясно обособена, кръстовидно изградена транспортна мрежа. Централните *пътно-транспортни артерии* са представени от първокласен път Е-772, I-4 с дължина 78 км и обособените с него части от второкласните пътища Е-48 "Омуртаг- Котел" и Е-49 "Разград - Търговище" с дължина на тези части 30 км. Общата дължина на пътната мрежа в областта е 1144 км (в т.ч. републикански и местни пътища). Освен това през областта преминава и част от главната ж.п. линия "София – г. Оряховица – Варна" с дължина 99 км, като на територията функционират 4 гари и 10 спирки. Област Търговище има добре изградени енергийна мрежа, телефонни и телеграфни комуникации. Функционират 4 Интернет центъра. Водоподаването и канализацията се нуждаят от реконструкция и модернизация на мрежата, поради големи загуби при доставка на вода. На 13 км от град Търговище се намира базата на "Летище Търговище". То е добра даденост за района, но поради липса на финансови ресурси на този етап е практически неизползваемо. Уникалното му разположение дава възможност за обслужване на обширен район, включващ областите Търговище, Шумен и Разград. През годините то е доказало своята жизненост и в бъдеще ще има важно значение за стопанския им живот. Възстановяването на летищната дейност и модернизацията му се очертава като важен приоритет за ускорено развитие и на трите области.

Област Търговище включва 5 общини и 196 населени места. Територията на областта е 2710,4 км^2 или 13,6 % от територията на Североизточния район за планиране и 2,4 % от общата територия на страната. С по-малка територия от област Търговище са само областите Габрово, Перник, Разград и София (столица).

Населението наброява 138160 хил. д. (2003 г.)[1] – 10,7 % от населението на Североизточния район за планиране и 1,8 % от населението на България. По брой на населението област Търговище е под средното за страната (278617 д. средно население на една област). С по-малък брой население са областите Видин, Силистра и Смолян.

Административно териториалната структура на областта (основни параметри)

Общини	Територия		Население 2003 г.		Населени места		Кметства		Гъстота на населението
	кв.км	%	Брой	%	брой	%	брой	%	д./кв.км
Общ. Антоново	478,8	17,7	7284	5,3	60	30,6	8	7,6	15,2
Общ. Омуртаг	400,8	14,8	25298	18,3	43	21,9	33	31,1	63,1
Общ. Опака	157,4	5,8	7528	5,4	6	3,1	5	4,7	47,8
Общ. Попово	832,9	30,7	34668	25,1	35	17,9	21	19,8	41,6
Общ. Търговище	840,5	31,0	63382	45,9	52	26,5	39	36,8	75,4
Обл. Търговище	2710,4	100,0	138160	100,0	196	100,0	106	100,0	51,0

Анализ на действащите планове и разработки

Областната стратегия за развитие на област Търговище включва периода 2005-2015 г. Тя представлява стратегически документ, определящ целите и приоритетите за развитие на областта и действията за тяхното постигане в съответствие с целите и приоритетите на Националната стратегия за регионално развитие и Плана за развитие на Североизточния район за планиране, на територията на който е разположена област Търговище. При разработването на стратегията са отчетени резултатите, постигнати от действащите Областен план за развитие и Общински стратегии за развитие, които до известна степен са актуални и към настоящия момент.

В област Търговище на основата на показателите за обособяване на районите за целенасочено въздействие е определен изостанал селски район с предварителен териториален обхват, включващ общините Антоново и Омуртаг и Опака[2]. Териториалният обхват на изостаналия селски район (съгласно промяната на ЗРР – ДВ. бр. 32 от 2005г.) се определя за срока на действие на регионалния план за развитие. Промени в обхвата на района за целенасочено въздействие след неговото утвърждаване, могат да се извършват при настъпили изменения в стойностите на показателите за общините, отчетени в годишните доклади за изпълнение на регионалния план за развитие на Североизточния район за планиране, но не по-рано от 3 г. от влизането в сила на плана.

Действащият Областен план за развитие на област Търговище включва 30 проекта. С приемането на новия Закон за регионално развитие (ДВ., бр. 14 от 2004 г) този план вече не е актуален нормативен и планов документ. Направената в него идентификация на основните проблеми на регионалното развитие, тяхното анализиране и формулиране на цели, в съответствие със стратегията и приоритетите на заинтересованите партньори при съставянето му имат определено познавателно и информационно значение.

[1] Данни на НСИ

[2] Общините могат да обжалват решението за предварителния териториален обхват на изостаналия селски район писмено пред Регионалния съвет за развитие, като едновременно отправят писмено искане към Националния статистически институт за оценка на съответствието по показателите в закона. НСИ след обявяване на оценката по жалбата писмено информира кмета на общината, областния управител и председателя на Регионалния съвет за развитие, след което Регионалният съвет преразглежда решението си.

При неговото изработване е следван принципа *"малко на брой стратегически цели, приоритети и мерки, но създаване на максимално добри условия за тяхното реализиране*", който успешно се защитата и в рамките на разработената областна стратегия за развитие за периода 2005 –2015 година.

Място в регионалната йерархия. Връзки, структура, категория

Област Търговище в настоящия си вид е създадена през 1999 г. (Указ № 1 на президента на Републиката, ДВ, бр.2/1999 г.). С указът на основание Закона за административно-териториалното устройство на Република България са утвърдени границите и административните центрове на 28-те области в страната, в т. ч. на област Търговище с административен център град Търговище, в която се включват общините Антоново, Омуртаг, Опака, Попово и Търговище.

Област Търговище, както и областите Варна, Добрич, Разград, Силистра и Шумен се включват към Североизточния район за планиране съгласно Закона за регионалното развитие (обн., ДВ, бр.14 от 20.02.2004 г.). Център на района е Варна (Постановление № 109 на МС от 28.05.2004 г. (обн., ДВ, бр.49/8.06.2004 г.).

Категорията на общините от област Търговище на основание Заповед № РД-02-14-256 на Министерството на регионалното развитие и благоустройството от 31.05.2004 г. (ДВ, бр. 52 от 18.06.2004 г.) е: Търговище – 1-ва, Попово – 2-ра, Омуртаг – 3-та, Опака и Антоново – 4-та. Населените места в общините са от 1-ва до 8-ма категория.

Природогеографска характеристика на територията и демографско състояние

Релеф

Релефът на територията на областта е предимно хълмист, разнообразен от изразителни равнинни и долинни разширения и от нископланински възвишения. Включва части от източната част на Дунавската хълмиста равнина – Поповските височини, части от долината на р.Черни Лом и от Разградските височини. Включени са и части от Източния Предбалкан – част от Преславска планина, както и Лилякското плато, горното поречие на Врана с Търговищкия проход. В югозападната част на областта се намират Антоновските височини, хълмистата област Сланник (Тозлук) и горното поречие на Голяма река. В най-южната част на областта е разположена Лиса планина. Най-високата точка в областта е 862 m н. в. (южно от с. Птичево, общ. Омуртаг). Североизточно от планината се намира хълмистата котловина Герлово.

Релефът, съчетан с климатичните особености в южната част на областта, е предпоставка за развитие на туризъм и рекреационни дейности, а в северната част – на селското стопанство и промишлеността.

Полезни изкопаеми

Областта е бедна на полезни изкопаеми. На територията широко се разкриват варовици, пясъчници и мергели – в районите на гр. Търговище и селата Стража, Вардун, Кралево, Садина, Лиляк, Светлен, Пролаз, Крепча, Цветница и др.; доброкачествени глини в районите на Търговище и Попово, гр. Антоново, на селата Пробуда, Славяново, Еревиш, Водица; халцедонови пясъци (при гр. Опака) и каменна сол (при гр. Омуртаг). Варовиците се използват за чакъл и вародобив, глината – за груба керамика. Територията на областта е една от най-перспективните и богати райони в Североизточния район за планиране за добиване на висококачествен ломен и трошен камък, пригоден за всякакви строителни нужди. Освен нерудни изкопаеми на територията няма други полезни изкопаеми.

Климат

Територията на областта се намира в умереноконтиненталната климатична област – в средния климатичен район на Дунавската равнина, а най-южната й част в предбалканския климатичен район. Климатът на областта се формира под влиянието на океански въздушни маси на умерените ширини, които нахлуват от северозапад и запад, и на континентални въздушни маси, които нахлуват предимно от североизток. Широката отвореност на север е главният фактор за свободния достъп на континенталните въздушни маси на цялата територия на областта.

Континенталността на климата се проявява в голямото годишно колебание на температурите (годишната амплитуда е от 23,4ºС до 23,6ºС). Лятото е горещо, зимата – студена. Най-ниска е средномесечната температура през януари (между –2,5ºС и 1,5ºС), а най-високата – през юли (от 22,5ºС до 24ºС в северната част на областта и от 16,5ºС до 22ºС в южната). Средногодишната температура за областта е около 10,7ºС, а на юг в Предбалкана се понижава до 7ºС. Продължителността на слънчевото греене е 2250 часа годишно.

Валежите (585 mm) са под средногодишните валежни суми за страната, с летен максимум през юни и зимен минимум през февруари. Снежната покривка се задържа за около 44 дни. Годишната сума на валежите в областта е по-голяма, отколкото в северните части на Дунавската равнина. Преобладаващи са северозападните, югозападните, северните и източните ветрове.

Почви

Почвената покривка на областта е твърде разнообразна. Разпространени са излужени, карбонатни, оподзолени и типични черноземи, сиви горски почви.

В долините на реките във вид на тесни ивици има алувиално-ливадни почви.
Разчлененността на релефа в областта оказва съществено влияние върху развитието на интензивна *почвена ерозия.* Наложително е провеждането на комплексни мероприятия за борба с ерозията, особено в районите на Герлово и Сланник.

Водни ресурси

Област Търговище е сравнително бедна на водни ресурси. В областта са изворните области на реките Русенски Лом, Голяма Камчия, Янтра. Нито една по-голяма река не протича през територията й. По-главните реки, които отводняват областта, са Черни и Малки Лом, Врана, Голяма река и Стара река. Реките са маловодни, с малки водосборни басейни. Речният отток е непостоянен. Всички реки имат снежно-дъждовен режим. Пълноводието е характерно само за пролетния сезон, в зависимост от топенето на снежната покривка и настъпването на валежния максимум. През лятото част от реките пресъхват. На територията са изградени язовирите “Ястребино”, “Съединение”, “Фисек” , тук попада и част от язовир “Бели Лом”.

Карстовите извори имат малък дебит и значението им е свързано само с водоснабдяването на някои по-малки населени места.

Рационално се използват водите на Търговищкия минерален извор “Боаза”. Водата от него е алкална, хладка, без мирис, с приятен вкус и голяма лековитост, тя се бутилира и продава в страната и чужбина.

Интерес представлява минералната вода при с. Водица, общ. Попово. Тя е подходяща за профилактика и лечение на стомашно-чревни заболявания, чернодробно-жлъчни заболявания, начални форми на високо кръвно налягане, жлъчни дискензии и органни неврози.

Флора и фауна

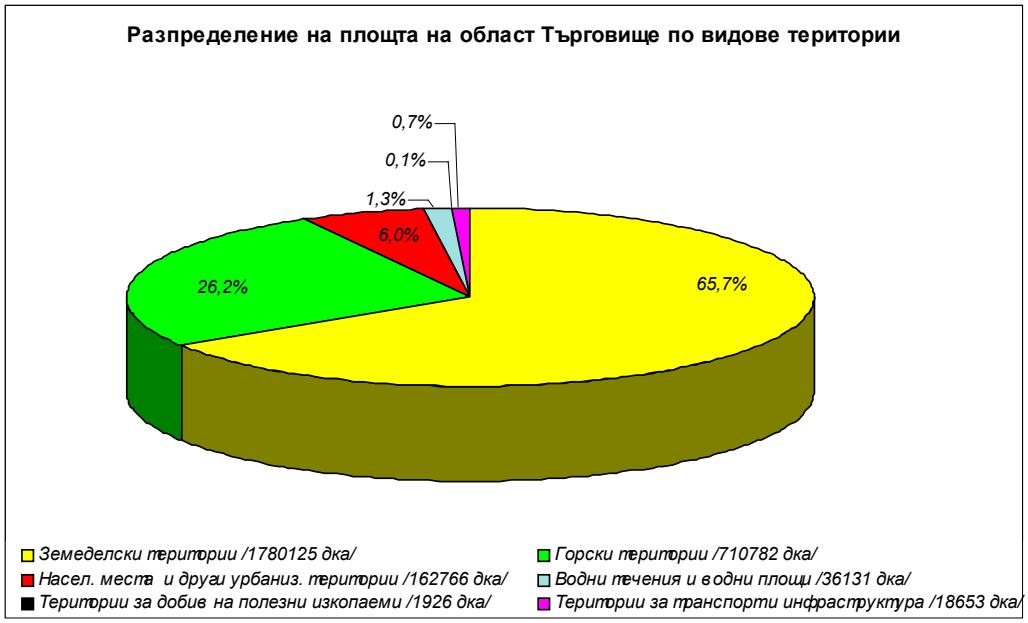
Територията на областта е покрита с горска растителност от широколистни видове, в които преобладават дъбови формации от обикновен габър, цер, благун, вергилиев дъб, келяв габър. В хълмистите райони на областта, главно в южната й част, горската растителност е представена от горски съобщества от мизийски дъб, габър, горун, липа и др. Буковите гори са разпространени в северните разклонения на Лиса планина. Мерите, пасищата и ливадите предимно в югозападната част на областта, са важна естествена база за развитието на животновъдството.

В животинския свят преобладават евросибирски и средноевропейски зоогеографски елементи. Най-добре запазена и богата е фауната в горите. От бозайниците са характерни благороден елен, сърна, дива свиня, дива котка, обикновен сънливец, обикновена горска мишка, катерица; от хищниците – вълк, чакал, лисица, дива котка, златка, белка, пъстър пор, язовец, видра; Налице са разнообразни птици – сойка, славей, кълвачи, полска яребица, кукувица, бухал, гривяк, гургулица, гугутка, скален гълъб, орел, ястреб, сокол, горска улулица и други. По границите на горите и в откритите територии обитават черен пор, невестулка, див заек, обикновена полевка, лалугер, къртица, пчелояд, пъдпъдък, полска и качулата чучулига, папуняк, бял щъркел и др. От ихтиофауната в река Врана обитават черна мряна, речен кефал, уклей, каракуда и други. Тези видове се срещат в повечето язовири в района. Последните са зарибявани предимно с шаран и толстолоб.

Поземлени ресурси

Общата площ на територията на област Търговище е 2710383 дка[3].

Разпределението на поземлените ресурси по видове територии общо за областта и по общини е дадено в таблица № 1 (виж прил.). С най-голяма площ е община Търговище – 840526 дка (31,0 % от територията на областта). Следват общините Попово с площ 832899 дка (30,7 %), Антоново – 478775 дка (17,7 %), Омуртаг – 400831 дка (14,8 %) и Опака – 157352 дка (5,8 %).

Земеделските територии заемат общо 1780125 дка (65,7 % от площта на областта при средно за страната 58,7 %). Най-голям е относителният дял на земеделските територии в община По-

[3] **Източник:** Агенция по кадастъра към Министерството на регионалното развитие и благоустройството, "Баланс на територията на област Търговище към 31.12.2000 година". Информацията е актуализирана в съответствие с Указ №55/22.03.2001 г. (ДВ, бр.31/2001 г.) за преминаването от община Лозница (област Разград) към община Търговище (област Търговище) на група населените места

пово – 69,8 %, а най-малък в община Антоново – 54,6 %.

Горските територии включват площта на Държавния горски фонд и заемат 710782 дка (26,2 % при средно за страната 33,6 %). Най-голям е относителният дял в община Антоново – 38,4 %, а най-малък в Попово – 22,8 %.

Населените места и другите урбанизирани територии заемат 162766 дка площ (6,0 % при средно за страната 5,0 %), като най-голям е относителния им дял в община Омуртаг

.***Водните течения и водни площи*** са с относителен дял 1,3 % (при средно за страната 1,8 %), с площ 36131 дка.

Териториите за добив на полезни изкопаеми и депа за отпадъци са с най-малка площ - 1926 дка (0,1 % при средно за страната 0,3 %).

Площта на ***териториите за техническа инфраструктура*** е 18653 дка (0,7 % при средно за страната 0,6 %).

Размерът на ***обработваемата земя*** във всички посочени видове територии е 1460801 дка (53,9 % от територията на областта, при средно за страната 44,8 %). На човек от населението се падат по 10,6 дка обработваема земя (при средно за страната 6,4 дка (човек). Съпоставена с други райони на страната неизползваната обработваема земя е със сравнително малка площ. През 2001 г. не са използвани 49918 дка, което представлява 3,4 % от обработваемите земи. През 1997 г. не са използвани 7682 дка, 1998 г. – 17362 дка, 1999 г. – 42529 дка и през 2000 г. – 98097 дка.

Нивите заемат най-голяма площ - 1345971 дка, или 92,1 % от обработваемата земя. Трайните насаждения са с площ 87497 дка (6,0 %), естествените ливади – 25751 дка (1,8 %) и разсадници – 1582 дка (0,1 %). Поливните площи в областта възлизат общо на 219812 дка, от които 175922 дка са годни за напояване, а 43890 дка са с частично или напълно разрушени хидротехнически съоръжения и напоителни системи, и следва да бъдат възстановени.

Заедно с мерите и пасищата обработваемата земя формира т.н. ***стопанисвана земя*** – общо 1762087 дка (65,0 % от територията на областта).

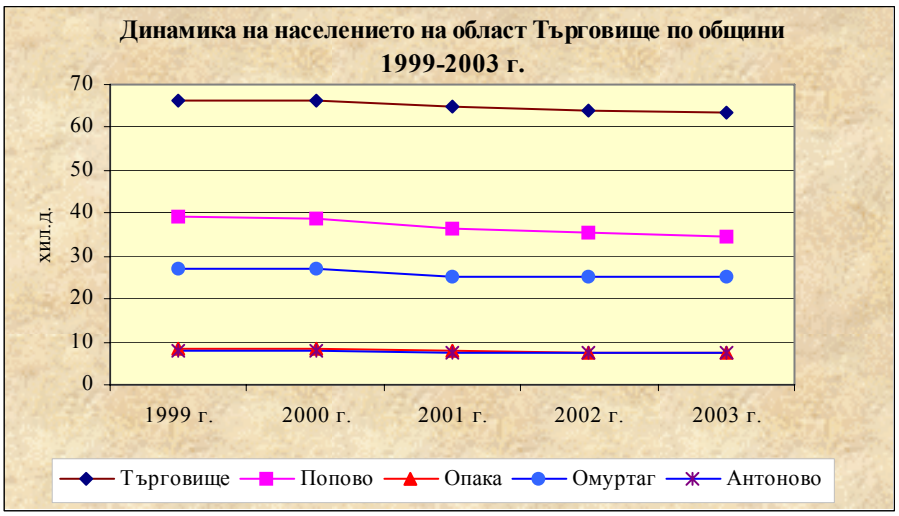
Разпределението на обработваемата и стопанисваната земя по общини е дадено в таблица № 2. (виж прил. поправка в наим. на МРРБ)

I.2 Демографско развитие и човешки ресурси

I.2.1 Демографско развитие

Населението на област Търговище *по данни на НСИ* наброява 138160 д. (2003 г.). През последните 5 г. се наблюдава постепенно намаление на населението на областта. Формиралата се тенденция на демографско намаление е характерна и за Североизточния район за планиране и Р България (табл.1). Отрицателен прираст на населението е регистриран във всички общини от областта (фиг.2). Най-голямо е намалението в общините Попово, Опака и Антоново (от –3,1 до –2,6 % средногодишен прираст), а най-малко – в община Търговище (-1,2 % – колкото е средният прираст за страната и близък до средния прираст на населението за Североизточния район за планиране -1,1 %).

Градското население на област Търговище за периода 1999-2003 г. също е с тенденция на намаление, която е характерна за всички градове. В демографското развитие на центъра на областта - град Търговище за годините 1999-2003 г. не се наблюдават големи изменения – броят на населението на града е в границите 39-41 хил.д. За селското население през периода се наблюдава процес на намаление, който е по-интензивен в сравнение с градското население. Във всички общини на областта населението в селата намалява. Най-високи са темповете на намаление на селското население в общини Попово и Опака (над средните за областта –3,0 % и страната –2,6 %).

Извършеният ретроспективен анализ на демографското развитие на областта през последните 50 г. показва, че населението нараства до средата на 70-те години на 20 в. с постепенно намаляващ положителен прираст, след което се очертава намаление, което е най-голямо за периода 1986-1992 г. (табл.2 и 2.1). Най-продължително е намалението на населението на общини Попово, Антоново и Опака, което продължава през целия изследван период от средата на миналия век. За община Търговище е характерно, че след тенденцията на нарастване на населението (до 1985 г.) се наблюдава рязко намаление за периода след (1986-1992 г). След това за периода между последните две преброявания отрицателният прираст вече е значително по-малък. Във всички общини от областта е регистриран висок отрицателен прираст през периода 1986-1992 г., дължащ се главно на миграция на населението.

Измененията в броя на населението на областта са свързани с неговата **възрастова структура**. Разпределението на населението на област Търговище по възрастови групи е по-благоприятно от средните стойности на показателя за страната и близко до това на Североизточния район за планиране. За периода 1999-2003 г. се очертава постепенно намаление на броя и дела на лицата под 15 г. в областта (табл.3). Контингентите в трудоспособна възраст намаляват абсолютно, но нарастват слабо като относителен дял. Възрастните хора (на 65 и повече години) се запазват като численост за периода с незначителни изменения, при нарастване на относителния им дял. Съотношението между трите основни възрастови групи за област Търговище (0-14 г.: 15-64 г.: 65+) е от стационарен тип (16,4: 67,0: 16,6 %) (2003 г.). С най-благоприятна възрастова структура от аспекта на възпроизводството на населението е община Омуртаг, следвана от община Търговище. В останалите три общини броят и делът на възрастното население е по-висок от този на младите генерации (фиг.3).

Фертилните контингенти в областта (23,3 % - 2003 г.) са с по-нисък дял от този за страната (24,2 %). За периода 1999-2003 г. техният брой намалява от 34,1 хил.д. на 32,2 хил.д. или с около 400 д. средногодишно, в резултат предимно на миграции.

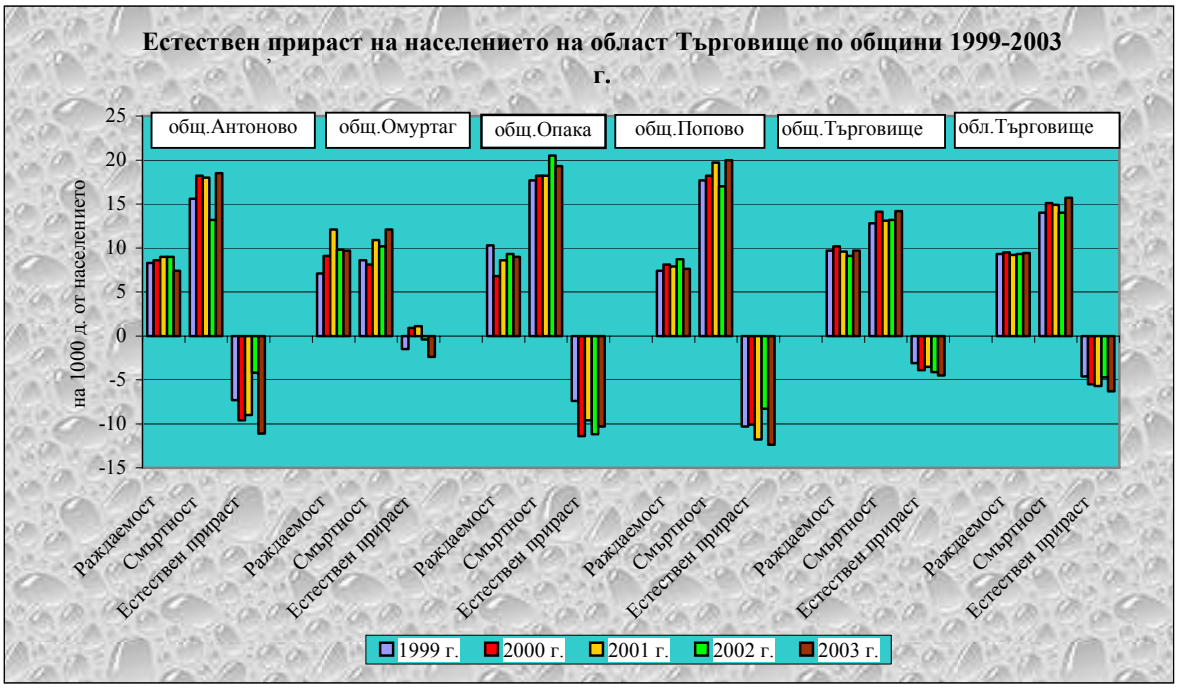
Структурата на населението по пол за област Търговище е сходна с тази на Североизточния район за планиране. На 100 мъже се падат 104 жени (средно за Североизточния район – 104, за Р България - 106). В общини Антоново и Омуртаг жените са по-малко от мъжете, а в другите общини – техният дял е по-висок. По-високият дял на жените е характерен както за градското, така също и за селското население на областта (табл.4). За разглеждания период не са настъпили съществени изменения в тази демографска структура.

Естественото движение е един от основните компоненти, оказващи влияние на динамиката на населението и неговата структура по възраст. През 2003 г. в област Търговище са родени 1307 деца (табл.9). За последните години броят на родените варира в диапазона 1300-1400 деца. *Коефициентът на раждаемост* (живородени деца на 1000 д. от населението) през 2003 г. е 9,4 ‰. Съществуват различия в раждаемостта по местоживеене, която е по-висока при селското население (9,9 ‰) в сравнение с градското население (8,9 ‰). Тази демографска ситуация е характерна и за другите области от района с изключение на Варна. Раждаемостта на 1000 д. от градското население е сравнима с тази за страната. Различия в коефициентът на раждаемост се наблюдават и по общини. С най-висока раждаемост (над средната стойност за областта, района и страната) са общини Омуртаг и Търговище. С близка, но по-ниска от средната за областта и страната раждаемост е община Опака. С ниски стойности на коефициента (под средните за областта, района и страната) са общини Антоново и Попово. Тенденцията в развитието на раждаемостта за област Търговище показва неголеми изменения в нейните стойности. *Смъртността* е с по-високи от раждаемостта стойности. През 2003 г. умрелите лица в областта са 2186 или 15,7 на 1000 д. от населението. През последните 5 години смъртността е в диапазона 14-15 ‰. Коефициентът на смъртност е по-висок при селското (19,0 ‰ – 2003 г.), отколкото при градското население (12,5 ‰). Това различие в общата смъртност на населението се наблюдава и за Североизточния район за планиране и страната. В сравнение със средната стойност на показателя за областта, в отделните общини съществуват различия. В Търговище и Омуртаг смъртността е под средната за областта, а в Антоново, Опака и Попово тя е по-висока, формирана предимно от възрастовата структура.

Детската смъртност в област Търговище се характеризира с колебливост. През 2003 г. коефициентът на детска смъртност е 19,1 ‰ (над средната за страната - 12,3 ‰ и района - 13,5 ‰), дължаща се на по-високата детска смъртност в селата на областта.

Естественият прираст зависи от равнищата на раждаемостта и смъртността. Прирастът в обл.Търговище за периода 1999-2003 г. се движи в диапазона от –4,6 ‰ (1999 г.) до –6,3 ‰ (2003 г.) (фиг.4). Във всички общини на областта естественото възпроизводство се осъществява при отрицателен естествен прираст, като в три от тях отрицателният прираст е 1,5-2 пъти по-висок от средния за областта (Попово, Антоново и Опака).

През 2003 г. в областта са осъществени 2865 заселвания и 3426 изселвания. *Механичният прираст* е отрицателен (-561 д.) (табл.6). В сравнение с предходни години механичното движение на населението на общината след 2001 г. е по-слабо изразено.

Важна характеристика на населението е **образователното равнище**. Структурата на населението по образование се наблюдава при преброяванията. За периода между последните две преброявания (1992-2001 г.) е налице абсолютно и относително нарастване на лицата с висше, висше специалист (полувисше) и средно образование в областта, което е характерно за всички области и райони в страната (фиг. 5). Наблюдаваната тенденция на нарастване на висукообразованите лица се отнася и за трите съставящи групата компоненти (висше, висше специалист и средно образование) като тя е по-силно изразена при населението с висше и средно образование. Преобладаващата част

от лицата с високо образователно равнище са в центъра на областта – гр. Търговище. Висок е и делът на висукообразованите лица в общ. Попово. В общини Антоново, Омуртаг и Опака делът на висукообразованото население е под средното равнище за областта. Образователното равнище на населението на област Търговище е по-ниско от средните стойности на показателя за страната, само за община Търговище то е близко до това на Североизточния район за планиране. Неграмотните лица намаляват (от 3775 д. през 1992 г. на 2658 д. през 2001 г.) (табл.5).

Разпределението на населението на обл. Търговище по **етническа група** по данни от преброяванията показва, че от българската етническа група се е самоопределило 55,8 % от общото население на областта (2001 г.), от турската етническа група – 36,0 %, от ромската – 6,0 %. За периода 1992-2001 г. се наблюдава абсолютно намаление на населението на всички етноси (табл.7). Основните **вероизповедания** са източно православното християнство и мюсюлманското (табл.8).

Демографските **проблеми** на област Търговище са свързани с цялостното й социално-икономическо развитие. Основно те се отнасят до протичащите процеси и за някои от формираните структури на населението. Характерни за областта са отрицателният естествен прираст и миграцията на населението. Наблюдават се вътрешнообластни различия в демографските процеси и структури.

Тенденциите в развитието на населението са: постепенно намаляване на общото население и възпроизводствения потенциал, повишаване на образователното равнище.

Изводи за демографското развитие и човешките ресурси

Анализите и оценките на състоянието на населението на област Търговище, направени в аналитичната част, дават възможност за определени изводи относно техните силни и слаби страни, представени чрез S.W.O.T. анализ. Формулирането на проблемите способства те да бъдат отчетени при разработването на стратегическите насоки за по-нататъшното развитие на общината.

I.2.2 Икономическа активност, заетост и безработица

През последните години броят на заетите лица в област Търговище бележи тенденция на нарастване. По данни на НСИ, броят на заетите през 2003 г. се е увеличил с 4.4 хил. човека (12.3 %) в сравнение с 2002 г. Темпът на нарастване е по-голям от този за страната (4.8 %) и за Североизточния район (6.7 %). Най-голям е делът на заетите със средно образование - 55.7 %. Заетите с висше образование са 19.2 %, а тези с основно и по-ниско - 25.1 %. В сравнение с 2002 г. се наблюдава увеличение с 2 процентни пункта на заетите с основно и по-ниско образование за сметка на тези със средно образование. Това може да се обясни с предлагането на свободни работни места, за които не се изисква специална квалификация (предимно по програмите за заетост). Незначително е намалял и делът на заетите с висше образование - 0.2 пункта.

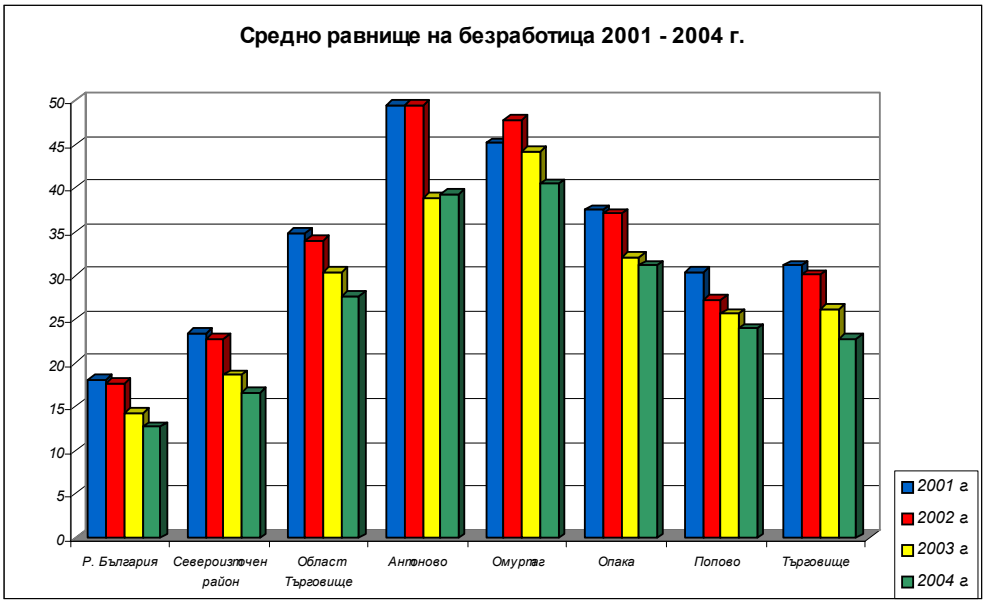
Вследствие на приватизацията на държавни предприятия и изграждане на нови, предимно частни фирми се увеличава и заетостта в частния сектор на областната икономика. През 2003 г. наетите лица по трудово или служебно правоотношение са 29 947 ч., от които в частния сектор - 16 989 (56.7 %). Спрямо 2002 г. общият брой на наетите се е увеличил с 9 %, а в частния сектор с 11 %. Следва да се отбележи, че частният сектор осигурява 100 % от заетостта в рибното стопанство и добивната промишленост, около 88 % в преработващата индустрия, 86 % в селското стопанство, 62.6 % в строителството. В частния сектор на услугите преобладават заетите в търговия и техническо обслужване - 99.8 %, хотелиерство и ресторантьорство - 79.5 %, финансово посредничество - 75 %.

Най-висок е делът на работещите в частния сектор в общините Опака -70.4 % и Попово - 64.5 %, а най-нисък в община Антоново - едва 16.6 %. В общините Омуртаг и Търговище той е съответно - 55.2 % и 55.9 %.

Разпределението на наетите лица по сектори на икономиката следва общата тенденция за страната. През 2003 г. секторът на услугите осигурява най-голяма заетост - 55 % (при средно за района - 61.1 % и за страната - 58.1 %). Индустриалният сектор е допринесъл за 37.2 % от заетостта, при средно за страната - 38.3 %, като над 30 % от общата заетост се пада на преработващата промишленост. На фирмите от аграрния сектор се падат 7.9 % от работните места (за страната - 3.6 %). Секторната заетост по общини не се различава от общата тенденция, с изключение на общините Опака и Попово, където работещите в аграрния сектор са с по-голям относителен дял, съответно 25.6 % и 13.3 %.

Търговище е сред областите в страната с най-нисък коефициент на заетост (съотношение между броя на заетите лица и населението на 15 и повече навършени години) - 34.7 %[4]. Въпреки че през 2003 г. той бележи увеличение с 4.1 пункта спрямо 2002 г., все още остава със стойност по-ниска от тази за страната (42.4 %) и за района (40.2 %). Най-висок е коефициентът на заетост във възрастовите групи 35-44 г. – 56.3 %, 24-35 г. – 55.3 % и 45-54 г. – 53.4 %, а най-нисък при тези на 55 и повече години – 10.3 % и 15-24 г. – 26.6 %. Коефициентът на заетост е най-висок при висшистите 62.4 % и при тези със специално и професионално-техническо образование – 58.1 %, а най-нисък при заетите с основно и по-ниско образование – 16.6 %. Заетостта при мъжете е 38.5 %, а при жените – 31.1 %. Заетостта в градовете е почти 2 пъти по-висока в сравнение със селата (градове 45.9 %, села 23.1 %). През 2003 г. коефициентът на икономическа активност (съотношението между работната сила и населението на 15 и повече навършени години) за областта е 49.6 % - с 6.6 пункта по-висок в сравнение с предходната година. Стойността му е близка до тази за страната (49.2 %) и за района (49.8 %).

Преструктурирането на икономиката, в т.ч. на индустрията, е основен фактор, влияещ върху обхвата и структурата на безработицата. Област Търговище е сред областите с най-високо ***равнище на безработица*** в страната. Тревожен факт е продължителното запазване на високо равнище на безработица в областта. Въпреки че от 2001 г. насам се забелязва тенденция на непрекъснато намаление, за периода 2001-2004 г. тя се задържа трайно със стойности около 2 пъти над средните за страната и около 1.5 пъти над средните за Североизточния район.

През 2004 г. равнището на безработица в областта достига най-ниската си стойност за последните че-

[4] Данни на НСИ

тири години - 27.7 %[5] (със 7.2 процентни пункта по-ниско от 2001 г.). Средногодишният брой на регистрираните безработни през 2004 г. достига най-ниската си численост от 2001 г. насам - 18 516 души (с 1 779 по-малко от 2003 г.) и е отчетено намаление на равнището на безработица с 2.7 пункта.

Изразените диспропорции в икономическото развитие на отделните общини, обусловени от действието на различни социално-демографски и икономически фактори, обуславят и големите различия в безработицата между общините в областта (разликата между най-ниската и най-високата стойност е почти 2 пъти). Във всички общини, през целия разглеждан период тя се задържа над средните стойности за страната и за района. През 2004 г. най-високо е равнището на безработица в общините Омуртаг и Антоново - над 3 пъти от средните стойности за страната, Опака - 2.5 пъти. Въпреки общата тенденция за намаляване на безработицата, през 2004 г. в община Антоново тя се е увеличила с 0,5 процентни пункта спрямо 2003 г. Най-голямо намаляване на равнището на безработица спрямо 2003 г. има в общините Омуртаг - 3.8 процентни пункта и Търговище - 3.3 (при средно за страната - 1.6 пункта и за района - 2 пункта).

Трайно засегнати от безработицата са младите хора, лицата с основно и по-ниско образование, лицата с намалена трудоспособност, жените и лицата над 50 години. Проблемите в посочените групи се проявяват, както по отношение на по-висок риск от загубване на работното място, така и в по-малък шанс за повторно осигуряване на заетост и с по-голяма вероятност за попадане в ситуация на дългосрочна безработица и отпадане от работната сила поради обезкураженост.

От регистрираните безработни лица, най-голям е делът на тези с основно и по-ниско образование и без квалификация - между 65 -70 % в различните общини, като се наблюдава тенденция за тяхното увеличаване. Около 60 % от тях са с регистрация в бюрата по труда над 2 пъти. Те се оформят като рискова група, чиято единствена реализация е включването им в националните програми за заетост. През разглеждания период се забелязва тенденция на значително увеличение на безработните във възрастовата група над 50 години. През 2004 г. те формират 25 % от общия брой на безработните, регистрирани в бюрата по труда.

Тревожно е положението с дълготрайно безработните в областта (с регистрация в бюрата по труда над 1 година). В резултат на продължителния престой извън трудовата среда, тези хора губят голяма част от придобитите знания, умения и опит. Качествените характеристики на тяхната работна сила изостават и не съответстват на търсенето и изискванията, които се поставят от работодателите. През разглеждания период делът на продължително безработните лица непрекъснато нараства и през 2004 г. е с 12 процентни пункта по-висок от този през 2001 г. и с 2.7 пункта повече от 2003 г. В областта дълготрайно безработните са 68 % от всички регистрирани безработни. Във всички общини от областта техният дял е по-висок от средните стойности за страната - 52.9 % и за района - 56.4 %. Най-висок е делът им в общините Омуртаг - 76.2 % и Антоново - 71.2 %, а най-нисък в община Попово - 61.1 %. Налице е значително увеличаване на дела на лицата, които са без работа повече от 2 години. През 2004 г. техният дял е две трети от всички продължително безработни лица. Голяма част от тях са от етнически групи или са с ниско образование и без квалификация. Увеличаването на тази група и тенденцията за запазване на неравновесието на трудовия пазар, при което предлагането значително превишава търсенето на работна сила, значително намалява шансовете на тези лица за намиране на работа.

[5] *Данни на Агенцията по заетостта*

През периода 2001 - 2003 г. в област Търговище се наблюдава тенденция на слабо увеличаване на дела на регистрираните безработни жени (относителен дял от всички регистрирани безработни). През 2003 г. той е 52,3 % (с около 2 процентни пункта по-нисък от съответния за страната и за района). Около 66 % от регистрираните безработни жени са без квалификация, а над 60 % са с основно и по-ниско образование. Много висок е техният дял от регистрираните безработни специалисти над 57 %, а от тези с висше образование - над 65 %. Над 53 % е техният дял от продължително безработните лица. Според данни от Наблюдението на работната сила на Националния статистически институт, коефициентът на безработица при жените в областта през 2003 г. е 30.8 % (при средно за страната 13.2 %), а при мъжете 29.5 % (за страната - 14.1 %).

Голяма част от младежите завършили образованието си не могат да се реализират на трудовия пазар и да започнат работа по придобитата от тях специалност. През 2004 г. около 26 % от всички регистрирани безработни в областта са младежи до 29 години (стойност близка до средната за страната и района - 26.4 %). Тенденцията през последните години е към намаляване на техния относителен дял. В сравнение с 2003 г. броят им е намалял с 907 (2.2 процентни пункта). Относителният им дял през 2004 г. е най-нисък в община Попово - 21.9 %, а най-висок в община Антоново - 28.4 %. В останалите общини от областта, техният дял е с близки стойности до тези за страната.

Анализът на процеса на търсене на работна сила показва, че програмите за заетост все още са съществен компонент на пазара на труда. До 31.12.2004 г. обявените в общините Омуртаг и Антоново работни места са общо 2725 (увеличение спрямо 2003 г. с 587 места - 27.5 %). Пазарът на труда в тези общини основно е от субсидирана заетост. През 2004 г. 70.2 % от обявените свободни работни места са по програми за заетост (при 66.4 % за 2003 г.) и само около 30 % са от първичния трудов пазар, заявени предимно от частни фирми (83 %). Тревожен е фактът, че 96.6 % от обявените работни места по програми за заетост и около 88 % от тези на първичния пазар са без изискване за специалност.

Обявените свободни работни места в общините Попово и Опака общо на първичния и вторичния трудов пазар през 2004 г. са 2575 (увеличение с 217 спрямо 2003 г.). От тях 56.9 % са на първичния пазар и 43.1 % по програми за заетост. От частния сектор са обявени 46.3 % от местата. Около 79 % са обявените свободни работни места за лица без специалност и професия (предимно по НП”СПОЗ”), за лица с работнически професии - 14 % и за специалисти - 7 %.

През 2004 г. в община Търговище обявените свободни работни места общо на първичния и вторичния трудов пазар е 5037 (увеличение спрямо 2003 г. с 392). Около 77 % от тях са на първичния пазар. От частния сектор са обявени 3190 места (63.3 %). 79.8 % от обявените свободни работни места са за лица без специалност и професия, за лица с работнически професии - 4.8 % и за специалисти - 15.4 %.

Във всички общини от областта най-много работни места са обявени в селското стопанство, строителството, шивашката промишленост и търговията (дейности, свързани със сезонна заетост и голямо текучество на персонала).

От изброените факти могат да се направят **следните изводи за състоянието на безработицата, предлагането и търсенето на трудовия пазар** в област Търговище:

Трайно задържане на високо равнище на безработица, като в някои общини тя е със стойности от 2.5 - 3 пъти над средните за страната (Омуртаг и Антоново над 3 пъти, Опака – 2.5). Също така се очертават и големи различия в равнището на безработица между общините в областта (Търговище 22.81 % спрямо 40.44 на Омуртаг);

Ниско образователно равнище и липса на специалност и квалификация в преобладаваща част от регистрираните безработни. Много висок дял на продължително безработните лица и увеличаване дела на тези с регистрация над 2 години;

Голямото текучество в някои отрасли (шивашка промишленост, услуги, търговия) и сезонната заетост в строителството и селското стопанство обуславят многократното регистриране на безработните в бюрата по труда. Това се свързва и с ограничено търсене на труд, което не удовлетворява завишеното предлагане на работна сила;

Голям процент от обявените свободни работни места са по национални програми за заетост (т.е. субсидирани от държавата) (70.2 % от обявените СРМ в общините Омуртаг и Антоново). Сезонен характер на търсене на работна сила;

Над 78 % от обявените СРМ са за лица без специалност и професия;

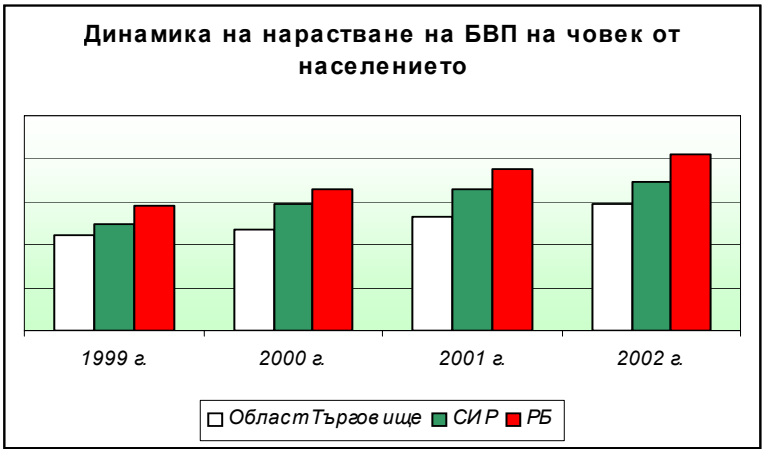
Неадекватно на изискванията на работодателите професионално-квалификационно равнище на работната сила.

I.3 Анализ и оценка на икономическото развитие

I.3.1 Анализ и оценка на икономиката в област Търговище

Място в националната икономика

Икономическото развитие на област Търговище се характеризира с различна динамика, но все още неблагоприятна в сравнение със средната за страната и останалите области в Североизточния район за планиране (СИР). През последните пет години област Търговище бележи нарастване на БВП на човек от населението. По данни на НСИ през 2002 г. той е 2933 лв., което е 71,40 % от средното за страната и 84,70 % от средното за района. Въпреки покачването все още не се достига нивото на този показател от края на 90-те години, като през 1999 г. БВП на човек от населението е бил 76,10 % спрямо средното за страната.

Област Търговище - Брутен вътрешен продукт на човек от населението - спрямо средното за страната и СИР, (1998 –2002 г.)

Спрямо:	1998 г.	1999 г.	2000 г.	2001 г.	2002 г.
средното за РБ	78,00 %	76,10 %	72,40 %	70,60 %	71,40 %
средното за СИР	85,60 %	88,30 %	80,50 %	80,90 %	84,70 %

Източник: НСИ

Областта остава на последно място в Североизточния район за планиране по произведен БВП, като за 2002 г. относителният дял БВП по текущи цени спрямо общото за района е едва 9,10 %. Трябва да се отбележи, че тази стойност в края на 90-те години е по-висока – 9,50 %., но бележи спад през 2000 г, когато е 8,70 %. Относителният дял от общото за страната през последните 5 години не се променя значително и през 2002 г. е

1,30 %, което показва, че развитието в областта се характеризира с темпове, близки до средните за страната, т.е. средногодишно около 4 % през периода от 1999 г.

Област Търговище - Брутен вътрешен продукт - относителен дял от общото за страната и СИР (1998 –2002 г.)

Относителен дял от:	**1998 г.**	**1999 г**	**2000 г.**	**2001 г.**	**2002 г.**
общото за РБ	1,40 %	1,30 %	1,30 %	1,30 %	1,30 %
общото за СИР	9,20 %	9,50 %	8,70 %	8,70 %	9,10 %

Източник: НСИ

Отчетената брутна добавена стойност **в областта за 2003 г. е 362 766 лв.** Най-висока брутна добавена стойност се отчита в сектора на услугите - 51,61 % от общата, на второ място е аграрният сектор и на трето остава индустрията. Въпреки твърде малкия дял на брутната добавена стойност в индустрията (19.2 %), заетите в нея са 37 % от общия брой заети в областта. Това показва много *ниска производителност на труда в промишлеността* (една от най-ниските в страната).

Брутна Добавена Стойност по текущи цени (млн.лв.) за 2002 г.,

	2000 г.		***2001 г.***		***2002 г.***	
	БДС	%	БДС	%	БДС	%
Област Търговище	**303**	***100,0 %***	**332**	***100,9 %***	**363**	***100,0 %***
Аграрен	86	*28,6 %*	104	*32,1 %*	106	*29,2 %*
Индустрия	56	*18,5 %*	59	*17,7 %*	70	*19,2 %*
Услуги	160	*53,0 %*	170	*51,1 %*	187	*51,6 %*

Източник: НСИ

Произведената продукция от предприятията през 2003 г. е 289 409 хил. лв.[6] Това ниво е по-ниско от 2002 г., когато е 304349 хил. лв. Преработващата промишленост, където са около 30 % от наетите лица, държи първото място по този показател, като произвежда 56 % от продукцията. На второ се нарежда отрасъл селско, горско, ловно и рибно стопанство – 13.3 %, следвано от търговия, ремонт и техническо обслужване на МПС. През последните години по-значимо е увеличаването на бруто продукцията в строителството.

От 1999 г. в област Търговище се забелязва постоянна тенденция на увеличаване на приходите от продажби.

Нетни приходи от продажби (хил. лв.) 1999-2003 г.

1999 г.*	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.
332078	401683	455216	475919	482488

- *От 1999 г. в левове след деноминацията*

Източник: ТСБ – Търговище

Нетният от размер на **приходите от продажби** за 2003 г. в област Търговище възлиза на 482 488 хил. лв. С най-висок дял (41 %) през 2003 г е отрасълът "Търговия, ремонт и техническо обслужване на МПС, лични вещи и стоки за дома". На второ място с 37 % се нарежда "Преработващата промишленост".

[6] По данни от ТСБ - Търговище

В *частния сектор* приходите от продажби са 462 478 хил. лв., или 95.5 % от общите. В община Търговище се отчитат най-големите нетни приходи от продажби – 63,8 % от общите, на второ място са предприятията в община Попово с 26 %.

Структура на икономиката на областта по показателя Нетни приходи от продажби (хил. лв.), 2003 г.

Отраслов сектор	Нетни приходи	% от общото
Общо в т.ч.	**482488**	**100.0 %**
Селско, ловно и горско стопанство	40007	8,5 %
Рибно стопанство	252	0,05 %
Добивна промишленост	1288	0,25 %
Преработваща промишленост	178799	37,1 %
Снабдяване с електрическа и топлинна енергия, газообразни горива	545	0,15 %
Строителство	27670	6 %
Търговия, ремонт и техн. обслужване на МПС, лични вещи и стоки за дома	196754	41 %
Хотели и ресторанти	5420	1,18 %
Транспорт, складиране и съобщения	10525	2,2 %
Операции с недвижимо имущество, наемодателна дейност и бизнес услуги	6054	1,3 %
Образование	120	0,02 %
Хуманно здравеопазване и социални дейности; ветеринарно лечение	9454	2 %
Други дейности, обслужващи обществото и личността	1129	0,25 %

Източник: ТСБ - Търговище

По нетни приходи от продажби областта е на последно място в Североизточния район (5 % от общите). Въпреки това рентабилността на продажбите е 1,81 %, при средно за Североизточния район – 1,67 % . Над средната за района е и оперативната рентабилност – 2,76 % при средна 2,47 %.

Нетните приходи от продажби на предприятията на един жител за 2003 г. в община Търговище са над два пъти по-малки от тези за страната, но са най-високи в областта. Най-ниска стойност имат в община Антоново. Разликата между двете общини е драстична. Община Омуртаг и община Попово отчитат увеличаване на нетните приходи от продажби на човек от населението, но то е незадоволително.

Нетни приходи от продажби на предприятията на един жител (лв.)- по общини

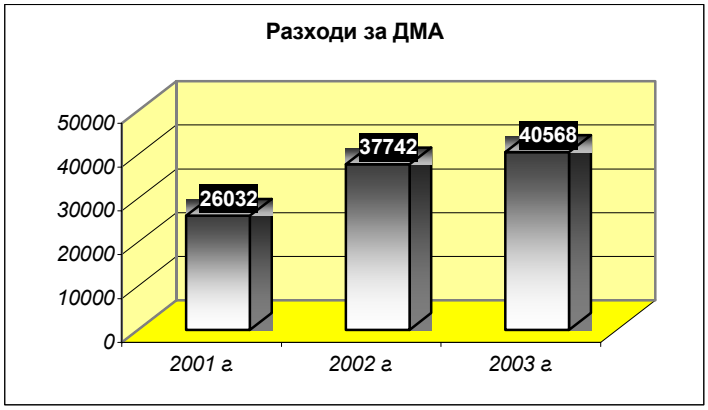
	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.
България	7.73	8.90	10.11	11.17
Антоново	0.96	0.39	0.64	0.81
Омуртаг	1.43	1.57	1.80	2.16
Опака	0.62	0.74	0.92	0.82
Попово	2.16	2.97	3.25	3.62
Търговище	4.31	4.47	4.72	4.59

Източник: ТСБ - Търговище

Инвестиции

За периода след 2000 г. общите разходи за придобиване на дълготрайни материални активи (ДМА) в област Търговище бележат увеличение и през 2003 г. те са 40 568 хил. лв.[7]

[7] Данни на "ТСБ-Търговище"

През този период по-сериозно е увеличаването на разходите за ДМА в строителството и търговията. В селското стопанство и преработващата промишленост е по-незначително. В останалите отрасли няма отчетено нарастване. Основен дял в разходите за придобиване на дълготрайни материални активи има община Търговище – 62 % от общите.

Разходи за придобиване на дълготрайни материални активи по общини (хил. лв.)

	1999 г.*	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.
Област Търговище	20144	25363	26032	37742	40568
Община Антоново	208	514	274	699	750
Община Омуртаг	1445	2295	1660	3401	3657
Община Опака	354	853	366	405	436
Община Попово	3459	4955	5638	9708	10434
Община Търговище	14678	16746	18094	23529	25291

** От 1999 г. в левове след деноминацията*

Силно снижените инвестиционни разходи в страната през 90- те години се отразиха и върху размера на инвестиционната активност в област Търговище, а това от своя страна - върху скоростта на обновяване и преструктуриране на производството. Нарасналият обем инвестиции през последните години може да се отбележи като положителна тенденция, което говори за по-добри възможности за развитие и обновяване на фондовата и производствена структура в областта. Но този ръст на направените инвестиции не е достатъчен за по-значително структурно преустройство на икономиката.

До края на 2003 г. общият размер на *преките чуждестранни инвестиции* в нефинансови предприятия е незадоволителен. За 2003 г. те са 2207,7 хил. щ. долара[8], което поставя областта на последно място в Североизточния район за планиране с 0,34 % от общите преки чуждестранни инвестиции в него, и едва 0,04 % от тези за страната.

Задължително условие за привличане на инвестиции и ускоряване на инвестиционния процес е изградеността на системите на техническата инфраструктура и качеството на предлаганите от нея услуги, а също и усъвършенстването на нормативната база, определяща рамката за функциониране на бизнеса.

Благоприятстващ фактор за привличане на инвестиции е фактът, че от 2003 година общините в областта са сред тези, в които производителите не плащат корпоративен данък при условие, че са регистрирани и осъществяват дейността си на тяхна територия. Около 80 % от персонала им е адресно регистриран в съответната община, дружеството няма изискуеми задължения към държавата и реинвестира преотстъпения данък в производствената дейност. Преференцията важи и 5 години след евентуално отпадане на общината от този списък.

[8] Данни на НСИ

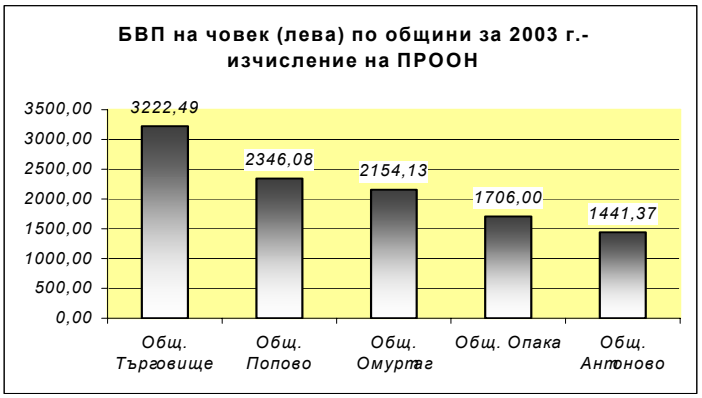
Една година откакто общините се възползват от това предимство и е факт една от най-големите чуждестранни инвестиции за България през последните години. Турската компания "Шише джам" (Дружество “Тракия Глас”) инвестира $160 млн. долара в изграждането на два завода край Търговище. Холдингът "Шише джам" е специализиран в стъкларската промишленост и е на пето място в Европа и на осмо място в света по производство на плоско стъкло Строежът на заводите стартира през юли 2004 г. и трябва да приключи до края на 2005 г. Двата завода се изграждат върху площ от близо 100 хектара в кв. Въбел, гр. Търговище. Единият ще произвежда плоско стъкло, а другият - стъклени изделия за бита. Очаква се 90 % от продукцията да се изнася в Западна, Централна и Източна Европа, Балканите, а 10 % за вътрешния пазар. Предвижда се да бъдат разкрити 700 нови работни места. Очаква се да бъдат разкрити също така съпътстващи производства от стъкло за потребителския сектор, автомобилни стъкла, опаковки, дограми за строителството, за мебелната промишленост, разработване на кариери за основните суровини: кварцов пясък, калцинирана сода, варовик. Ще бъде стимулирано и потреблението на енергийни ресурси.

Тази инвестиция е предимство, което трябва да се използва за изграждане на регионална бизнес мрежа и/или клъстер. Интересна е възможността да се сформира местна производствена система, след като се построят заводите. Суровината да се доставя от Опака, а дървените каси за опаковки от община Антоново.

Териториални характеристики на развитие на областта

По показателя БВП на човек от населението отчетените вътрешнорегионални различия са малко над 2 пъти. Оценката на икономическото състояние на общините към края на 2003 г. дава основание с известна условност те да бъдат групирани в следните групи:

- Първа група – община Търговище и община Попово, които са с най-висока степен на икономическо развитие в областта. Това са общините с най-изявен потенциал за привличане и развитие на индустрия;
- Втора група – община Омуртаг, чийто потенциал е значително по-висок от настоящото реализиране, с по-слаби адаптивни възможности към пазарни условия и по-силно повлияна от икономическата криза. Независимо от това е важен опорен център на областната икономика;

- Трета група – общини Опака, Антоново, с белези на неразвитост на икономиките им.

Развитие на промишлеността в областта

Кризата в развитието на промишлеността през 90-те години в областта освен с общото намаляване на продукцията, бе придружена с изчезване на големите предприятия или модифицирането им в малки, с различен производствен профил производства, разкъсване на връзките между предприятията, западане или загиване на редица предприятия и производства, изгубване на експортни позиции. Протичащите процеси на преструктуриране, приватизация, ликвидация имат негативни социално-икономически последици във всички общини на областта.

В община Търговище наетите в индустрията през 2003 г. са 6431 хил. души. На второ място е община Опака с 2750 души. Тази разлика, както и инвестицията в заводи за стъкло в община Търговище, определят общината като индустриален център на областта.

Относителен дял на наетите в индустрията в общия брой наети лица (по общини)

	2000 г	2001 г.	2002 г.	2003 г.
Област Търговище	39,98 %	39,76 %	39,50 %	38,35 %
Антоново	7,39 %	10,18 %	11,59 %	6,22 %
Омуртаг	37,99 %	31,99 %	33,72 %	32,93 %
Опака	35,64 %	40,15 %	43,58 %	42,63 %
Попово	39,50 %	39,21 %	40,18 %	39,73 %
Търговище	40,71 %	42,14 %	39,90 %	39,05 %

Източник: ТСБ – Търговище

Отраслова структура на промишлеността

Основните промишлени дейности са в сферата на хранително-вкусова промишленост, строителство, мебелопроизводство, шивашка дейност. Вътрешно отрасловата структура на промишлеността се доминира от два отрасъла – хранително-вкусова промишленост и производство на текстил и изделия от текстил, производство на облекло. През 2003 г. растеж отчита "Производство на дървен материал и изделия от него, без мебели", но запазва скромен дял – 1,6 % от общата продукция на промишлените предприятия.

Продукция на промишлените предприятия по отрасли в област Търговище

Отрасли	2001 г.		2002 г.		2003 г.	
Общо	141642	%	181606	%	163759	%
Производство на хранителни продукти, напитки и тютюневи изделия	78637	*55,5 %*	111530	*61,4 %*	88303	*54 %*
Производство на текстил и изделия от текстил; производство на облекло	15986	*11,3 %2*	30002	*16,5 %*	34058	*20,8 %*
Производство на лицеви кожи изделия от тях	xx		xx		xx	
Производство на дървен материал и изделия от него, без мебели	243	*0,17 %9*	381	*0,2 %*	2653	*1,6 %*
Производство дървесна маса, хартия, картон и изделия от хартия и картон; издателска и полиграфическа дейност	244	*0,17 %*	296	*0,16 %*	339	*0,2 %*
Производство на изделия от каучук и пластмаса	6234	*4,4 %*	4463	*2, 5 %*	4881	*3 %*
Производство на продукти от други от неметални минерални суровини	1090	*0,8 %*	882	*0,5 %*	1671	*1 %*
Металургия и производство на метални изделия; без производство на машини и оборудване	1529	*1,1 %*	1636	*0,9 %*	1386	*0,8 %*
Производство на машини и оборудване без класифицираните в подсектор "Производство на електро, оптично и друго оборудване"	4780	*3,4 %*	5606	*3,1 %*	4616	*2,8 %*
Производство на електро-, оптично и друго оборудване	27841	*19,6 %*	xx		xx	
Преработваща промишленост, некласифицирана другаде	1738	*1,2 %*	1770	*0,97 %*	2223	*1,3 %*
Снабдяване с електрическа и топлинна енергия, газообразни горива и вода	61	*0,04 %*	xx		xx	

xx - данните са конфиденциални

Източник:ТСБ – Търговище

***По общини*:** преобладаващ подотрасъл за община Търговище е производство на хранителни продукти и напитки, производство на ел. машини и апарати, за община Попово – производство на хранителни продукти, производство на шивашки изделия, за община Омуртаг – производство на хранителни продукти и шивашки изделия, община Антоново – производство на шивашки изделия.

Хранително-вкусовата промишленост има най-голям дял от продукцията на промишлените предприятия – 54 %. В областта е развито винопроизводство, както и производството на безалкохолни напитки, рафинирано слънчогледово олио, кюспе, мастни киселини, хлебни, сладкарски и тестени изделия.

Продукцията на предприятията в този отрасъл е най-висока в община Търговище. Формирани са две концентрации на по-силна промишлена активност – в община Търговище и община Попово. В община Омуртаг има хранително-вкусова и текстилна промишленост, а в общините Антоново и Опака промишлеността е много слабо развита. За тях е характерно най-вече селскостопанското производство. Вътре в общините, основните концентрации са в общинските центрове

Община **Търговище** има доминиращо значение за областната икономика с 63,8 % от нетните приходи от продажби. Може да се каже, че разполага с най-висок промишлен потенциал**.** Общината се характеризира с разнообразна отраслова и подотраслова структура. В структурно отношение водещи отрасли са производство на хранителни продукти, безалкохолни и алкохолни напитки - 53.9 %, ремонт на автомобили и битова техника - 15.6 %, производство на електротехнически машини и оборудване - 18.6 %, шивашка промишленост - 5.7 %, дърводобивна и дървообработваща промишленост - 3.7 % и др. Промените в структурата са изтеглени към намаляване и дори ликвидиране на дела на стратегически, високотехнологични и наукоемки производства за сметка на традиционна промишленост

Сериозно е намалял делът на машиностроенето, което в миналото е един от водещите подотрасли в икономиката на общината. Друг водещ отраслов сектор в миналото – дървопреработването - също се намира в криза. От ДК"Славея" оцеля единствено "Стария дъб" ООД. В последните години отрасълът чрез представителите на малкия и среден бизнес успя да стабилизира в известна степен позициите си. Водещо предприятие тук е "Мебел стил" ООД.

Хранително вкусовата промишленост в общината е почти изцяло приватизирана. Някои представители в сферата на млекопреработването имат добри позиции на пазара и произвеждат конкурентна продукция – като "Мизия Милк" ООД и др. С инвестиции по линията на предприсъединителните фондове на ЕС – Програма "САПАРД", стартират две важни предприятия – Предприятие за месодобив и преработка в с. Здравец и "Предприятие за замразяване и преработка на плодове и зеленчуци" – гр. Търговище.

Структурата на промишлеността в общината ще претърпи промяна, когато започнат да функционират двата завода за стъкла на дружеството "Тракия Глас", което е предпоставка за по-динамичен икономически растеж на областта в сравнение с останалите области.

В община **Попово** отраслите, които определят промишлената структура са: производство на хранителни продукти, напитки и тютюневи изделия; производство на текстил и изделия от текстил; производство на облекло, производство на дървен материал; металургия и производство на метални изделия, производство на машини и оборудване. Водещ отрасъл в индустриалното развитие на община Попово е "Производство на хранителни продукти, напитки и тютюневи изделия", в който произведената продукция е

в размер на 27903 хил. лв.[9] за 2003 г. и бележи увеличение с 8,5 % спрямо предходната година. На второ място е "Производство на текстил и производство на облекло", където произведената продукция е в размер на 24785 хил.лв. за 2003г. и бележи увеличение с 18,4 % спрямо предходната година. На следващо място е "Производство на машини и оборудване", който обаче бележи намаление с 18,5 % спрямо предходната година. В този подотрасъл община Попово е на първо място в областта по произведена продукция.

Важни фирми в производство на хранителни продукти и напитки са "Винпром-Попово" АД и "Водица Ботълинг" ООД; за месодобив и месопреработка, търговия с месни продукти: Братя Томови АД, гр. Попово - свиневъдство, месодобив и месопреработка, търговия с месни продукти, също така и дружеството "Тандем-Попово" АД, с.Дриново; в текстилна и шивашка промишленост: Родина-Холдинг АД, гр. Попово, Спорт АД, гр. Попово, "Фрештекс Текстил Финишинг България" ЕООД, гр. Попово; за производство на машини и оборудване: "Полисеп" АД, гр. Попово, "Стоманени профили" АД–Попово, "Чугунена арматура" АД - Попово, "Електроапаратура" ЕООД - с. Ковачевец, "Родна индустрия-91" ЕООД, гр. Попово.

Промишлеността в община **Омуртаг** е представена от текстилна, хранително-вкусова, мебелна и дървообработваща промишленост, производство на каучукови и пластмасови изделия. За 2003 г. в другите подотрасли не е отчетена продукция. Водещо място има производството на хранителни продукти, напитки и тютюневи изделия – 23733 хил. лв. за 2003 г. На второ място е текстилната промишленост, но за 2003 г. се забелязва спад в нейната продукция с 5 % спрямо предходната година.

Икономическото развитие на община **Опака** и община **Антоново** е обусловено предимно от селскостопанското производство. В Опака има слаборазвито производство на хранителни продукти, напитки и тютюневи изделия, чиято продукция за 2003 г. е 4 пъти по-малка от 2002 г. За 2003 г. ТСБ – Търговище не отчита продукция от текстилната дейност в двете общини. Икономиката в община Антоново е с подчертан моноструктурен характер с водещи функции на селското стопанство. Селскостопанската дейност се очертава като основна и приоритетна за развитието на общината в краткосрочен и дългосрочен план. Развитието на промишлено производство би могло да допълва развитието на отрасли от селското и горското стопанство и добивната промишленост.

Структура на стопанските единици. В сравнение с 2001 г. стопанските единици в област Търговище са нараснали с почти 10 %, като през 2003 г. те са 3093. Повече от половината (55 %) от тях са в община Търговище.

В областта преобладават малките и средни предприятия, които осигуряват доминиращата част от работните места. Малките фирми са около 90 % от общия брой, а едва 1 % са тези, които имат персонал над 100 души през 2003 г. Това може да се определи като негативна тенденция, тъй като липсват големи предприятия със стратегическа насоченост, които да изтеглят промишленото развитие на областта и да формират партньорства с малките и средните предприятия в областта с оглед развитието на бизнес мрежи и клъстери. Подобна възможност сега вече се очертава с новия завод за стъкло.

В последните десет години се наблюдават значителни изменения в картата на работещите фирми на територията. Някои от най-големите предприятия, имащи най-голямо влияние върху икономическото състояние на областта, са:

"Енергия" АД – гр. Търговище - около 600 заети. Един от най-големите производители на оловно-кисели акумулаторни батерии в Европа, по лиценз на немската

[9] По данни на ТСБ -Търговище

фирма ВАРТА. Дружеството притежава стандарт ISO-9001 - международен стандарт, описващ основните принципи за управление на качеството.

ЛВ.К Винпром – гр. Търговище - около 320 заети. Осъществява изкупуване и преработка на грозде и плодове, производство на вина и високоалкохолни напитки.

“Родина Холдинг” АД – гр. Попово - около 1300 заети. Шивашко предприятие, работи на ишлеме и продукцията е за износ.

“Божур 2000” АД – гр. Търговище - около 400 заети. Производство на мъжки ризи, дамски блузи, поли и панталони. Основният дял от произведената продукция е насочена за износ за Германия. Предприятието използва основно технологично оборудване, производство на реномирани западни фирми. Ежегодно конфекционната техника се обновява с високопроизводителни, електронни машини.

“Coca-cola HBC Bulgaria” АД – гр. Търговище – около 200 заети. Произвежда и предлага напитките “Кока-кола”, “Фанта”, “Спрайт”, “Кинли Тоник”, “Кинли Сода”.

“РОСА” АД, гр. Попово - около190 заети. Предприятие, което произвежда и продава рафинирано слънчогледово олио, кюспе, мастни киселини. Заводът работи с пълен капацитет. Инвестиционната политика на дружеството е насочена към постоянно технологично обновление, модернизация и увеличаване броя на работните места.

Броят на фирмите с чуждестранно участие расте равномерно. За 2003 г. те са 7 % от общия брой стопански единици в областта. Повече от 2/3 от тях са в община Търговище. Най-много такива фирми има сред осъществяващите дейност в областта на “Търговия, ремонт и техническо обслужване на МПС, лични вещи и стоки за дома”.

Малки и средни предприятия (МСП)

МСП са 98 % от предприятията в областта и формират 75,4 % от нетните приходи от продажби за 2003 г. През 2001 г. МСП също са 98 %, но нетните приходи от продажби са по-малко (66,6 %), което е в резултат на силно неблагоприятната тенденция на намаляване на продукцията на междинната група и групата на големите предприятия в областта (със заети над 100 човека). Като положителна тенденция следва да се отчете увеличаването на материалните дълготрайни активи на МСП спрямо 2001 г. със 70 %, като за 2003 г. те представляват 65,5 % от общите МДА на стопанските единици е областта.

Нетни приходи от продажби - (хил. лв.)

Видове предприятия	2001	%	2002	%	2003	%
Всички единици	455216		475919		482488	
Микро до 10 заети	136970	30 %	155448	32,5 %	156994	32,5 %
Малки от 11 до 50 заети	122390	27 %	126391	26,5 %	142907	30 %
Средни от 51 до 100 заети	44210	10 %	44925	9,5 %	63637	13 %
Междинна група от 101 до 250 заети	92330	20 %	97225	20,5 %	64515	13,4 %
Големи с над 250 заети	59316	13 %	51930	11 %	54435	11,1 %

Източник ТСБ - Търговище

Проблеми в развитието на малките и средни предприятия - Малкият и среден бизнес е резултат от протичащите процеси на структурната реформа и средство за намаляване на безработицата. Като сериозен недостатък на дейността му може да се посочи липсата на достатъчно предприемачески опит, на квалифициран персонал в областта на икономиката и управлението и на свеж ресурс на инвестиции в производството. Много от съществуващи МСП не използват потенциала си за иновации, защото не разполагат с висококвалифициран персонал за разработване и въвеждане на

нови технологии с цел повишаване обема и качеството на продукцията. Но те не са в състояние да предложат атрактивно заплащане.

Ключови бариери /проблеми за дейността на малките и средни предприятия са:

- недостигът на финансови средства;
- ограничен достъп до нови пазари;
- ниско технологично ниво;
- недостиг на информация;
- равнището и качеството на търсенето е ограничено;
- лошо състояние на инфраструктурата в Омуртаг, Антоново и Опака.

По-ефективно информационно и консултантско обслужване на МСП може да се постигне чрез: осигуряване на максимална информация на организациите на бизнеса за предприсъединителните и структурни фондове на ЕС и други предлагани възможности от международни програми; улесняване на въвеждането на международните стандарти за качество и безопасност в МСП; провеждане на информационни кампании за запознаване на МСП с промените в законодателството, регулиращо дейността им. Ползотворна дейност в тази насока осъществява "Бизнесинкубатор - Търговище", сдружение "Център за регионално развитие"- гр. Търговище, както и Търговско-промишлена палата – Търговище.

Изводи за състоянието на промишлеността

- Ограниченост или липса на стратегическа специализация в промишленото развитие. Технологичните отрасли през 2003 г. формират само 13.9 % от структурата на областната промишленост, докато през 1990 г. техният дял е 60 %. Това е една силно неблагоприятна тенденция, която следва да бъде пречупена и чрез средствата на регионалната икономическа политика;
- В структурата на промишленото производство преобладава делът на малките и микро-предприятия. Редица от действащите промишлени предприятия през 90-те години в процеса на преструктурирането им се раздробиха на две или повече фирми. По-голямата част от изградените нови частни фирми са в групата на малките (със заетост до 50 човека) и микро-предприятията (със заетост до 10 човека). Тези предприятия, в преобладаващата си част се характеризират с много нисък размер на добавената стойност. Липсват мерки, които да доведат до повишаване на тяхната ефективност, като обединяването им в клъстери или бизнес мрежи;
- Традиционните индустриални производства са енергоемки и неконкурентоспособни в съвременните условия. Остарялото оборудване е една от главните причини за високите текущи разходи. Следва да бъдат реализирани мерки за намаляване на тяхната материалоемкост и енергоемкост чрез съответни програми за енергийна ефективности и ново технологично развитие.
- Основните проблеми на индустриалния сектор в областта са обичайните за всички области в страната: лоша транспортна инфраструктура, недостиг на финансови средства и инвестиции за разширение и технологично обновление на производства и предприятия; свито вътрешно потребление и търсене и наличие на ограничени външни пазари; недостатъчно развита пазарна инфраструктура; недостиг на информация и т.н..

- Добри сравнителни предимства за развитие относно конкурентноспособност на продукцията и експортния потенциал имат подотраслите винопроизводство и текстил.
- Влагането на капитали в шивашката промишленост и развитието на това производство е свързано с наличието на евтина работна ръка и липсата на изисквания за първоначална квалификация на основната част от заетите лица. Поради относително ниските инвестиции, които са вложени за развитието на шивашката промишленост, отрасълът е много лесно мобилен и с нетрайни перспективи за развитие в общините на областта. Цеховете предоставят работа на ишлеме, несигурна и временна. Това налага да се търси алтернатива на това производство в перспектива.
- За насърчаване развитието на хранително-вкусовата промишленост като един от перспективните отрасли на областната икономика, с висок експортен потенциал, трябва да се приложат мерки за увеличаване производството на екологично чиста продукция, а също така и за затваряне на цикъла селскостопанска продукция - краен продукт..
- Динамиката на основните икономически показатели на МСП е под силно влияние на местната икономика, поради наличието на тясна връзка с местния пазар, уменията и опита на трудоспособното население. Микро и малкият бизнес трудно може да предложи необходимото преструктуриране в конкурентноспособни и динамични производства. Той крие риск от структурна неустойчивост, защото преобладаващият брой на микро- и малките фирми, характеризиращи се с ниска добавена стойност, определя общинските икономики като нискоефективни. Липсват "изтеглящи връзки" от големи предприятия към малки предприятия, които да осигурят устойчивост и растеж на икономиката в областта.
- За растеж и развитие на областната икономика трябва да се използва бъдещото функциониране на двата завода за стъкло: за привличане на още инвестиции и организиране на клъстер.

Иновации и модернизация

След приемането на страната в Европейския съюз през 2007 година, българските фирми ще се сблъскат и със сериозната конкуренция на европейските предприятия. Безспорна необходимост ще бъдат високото качество и конкурентната цена, което налага да се действа в посока на обновяване на продукцията, осъвременяване на техника и технологии, промяна на организационно-управленската и производствена структура и т.н. Обобщаващо понятие за всички дейности са иновациите, свързани със създаването на ново знание и превръщането на това знание в стойност за потребителите.

Иновациите и модернизацията са генерални фактори, определящи растежа, заетостта и икономическата конкурентноспособност. В България обаче иновационният капацитет все още не е развит. Въпреки относително високия брой на образователни и изследователски центрове, няма качествен преход към приложни изследвания и трансфер на иновации и технологии към останалите сектори.

За големите предприятия иновационната дейност се изразява в закупуването на машини и оборудване. Тъй като в област Търговище преобладаващата част от бизнес сектора се състои от малки и средни предприятия, повишаването равнището на тяхната конкурентноспособност е от особено значение. Макар че не разполагат с научна база и не извършват самостоятелна изследователска и развойна дейност, те имат потенциал за развитие и внедряване на иновативни решения. Те се явяват последователи, които използват технологии и иновации, разработени другаде. В тази връзка, внедряването на научни постижения, нови технологии и развитието на иновационен потенциал имат

решаващо значение за укрепването на тяхното производство, а оттам и за повишаване на заетостта и постигане на икономически растеж в областта

Важна роля за развитие на иновационния процес играят браншовите организации, предоставящи бизнес услуги и създаващи партньорство между обществени институции и частни фирми. Тяхната дейност непрекъснато трябва да се оптимизира.

В областта няма университет или голям изследователски център. Поради финансов дефицит възможностите за развитие на научни и технологични центрове са твърде ограничени. Необходимо е да се насърчават контакти с научните институти и университетите в страната. В това отношение полезни контакти следва да се осъществяват с определените и признати от Европейския съюз няколко центъра: Център за устойчиво развитие и контрол на Черноморските системи; Агробиоинститут, Център по компетентност за образование, наука и технологии в 21 век, Център по нанотехнологии, Център по нови и възобновяеми енергийни източници. Тези центрове са създадени и се развиват на база приноса им за развитието на националния и международния бизнес.

Развитието на бизнес услугите е важен фактор за конкурентоспособността и съживяването на икономиките в регионите. През 2003 г. наетите лица във фирми и организации, предлагащи финансови, застрахователни, консултативни, информационни услуги и услуги за търговия с недвижими имоти в област Търговище са 7 % от общо наетите. За страната този процент е 6,9 %, а за Североизточния район е 5,3 %. Независимо от по-високия относителен дял на заетостта в този сектор от средния за страната, той се характеризира с ниска ефективност и не съдейства в достатъчна степен за развитието на икономиката на областта.

Нови възможности предлагат информационните и комуникационните технологии (ИКТ), които имат голямо влияние върху скоростта на промените в регионите и териториалното разпределение на икономическата активност. Също така те предлагат възможност за намаляване на "препятствията от разстоянието" и проблемите на отдалечеността.

Относителният дял на активно потребление на Интернет в област Търговище е едва 0,38 % от този за страната[10]. 45 % от ползващите Интернет правят това от училище или от работно място, 30 % от Интернет клуб, а 25 % от домашни компютри. Според анкетата по процент на ползващи Интернет от домашен компютър областта е на предпоследно място в страната. По притежаване на мобилен телефон – положението е същото.

Основният извод, който може да се направи, е, че всички общини в областта значително изостават по технологичен потенциал за растеж, по подготвеност за използване и по използване на ИКТ. Преодоляването на изостаналостта по отношение на технологичното развитие, икономиката на знанието и информационното общество е от решаващо значение за развитието на общинските икономики.

I.3.2 Селско стопанство

Земеделието е съставна част от икономиката на област Търговище. Неговото развитие е приоритетно и на тази основа аграрната политика на областта е насочена към създаване и утвърждаване на пазарните структури, които благоприятстват развитието на ефективно земеделие. Развити са двата подотрасъла на селското стопанство - растениевъдство и животновъдство.

[10] Анкета, проведена от НСИ през м. юни 2004 г.

Растениевъдство – земеделските територии в област Търговище през 2004 г. са с размер на 1 780 125 дка, като 70 % е в частния сектор. Той е разпределен както следва:

Обработваемата земя (във всички видове територии) е 1460801 дка (53,9 % от територията на областта), процент, по-нисък от Североизточния район - 59,5 %, но по-висок от средната обработваема земя за страната – 44.8 %. Малка е площта на неизползваната обработваема земя - 49918 дка (2001г.).

Земята се обработва от 65 ползватели, земеделски кооперации, арендатори и малък процент частни стопани. От поливните площи общо 219812 дка (15.0 % от обработваемата земя), годни за поливане са 149911 дка, (12.9 % от обработваемата земя), като най-много изградени поливни площи има в общ. Попово – 143 462 дка. През 2003 г. в областта са създадени 7 сдружения за напояване, със стопанисвани 28 317 дка обработваема селскостопанска земя.

Почвено климатичните условия са благоприятни за отглеждане на зърнени, технически и фуражни култури. Основните култури са пшеницата, слънчогледът, царевицата и ечемикът. Площта на засетите площи с пшеница е 292041 дка. Средният добив за 2004 стопанска година е 416 кг/дка, при 293кг/дка за предходната година. Площите, засети с ечемик, са 90370 дка, а средният добив – 428 кг/дка, като за 2003 г. е 203кг/дка. Забелязва се значително повишение на добива, което се дължи на благоприятните климатични условия, добрата агротехника и навременната сеитба.

Зърното се съхранява в два лицензирани публични складове за зърно – Търговище (с капацитет 20 хиляди тона) и Попово (42хил.тона). Площите със **слънчоглед** са в размер на 148 869 дка, при среден добив 190кг/дка, при 117кг/дка за 2002/2003г. За община Попово резултатите са най-високи – 209кг/дка. Размерът на засетите площи с царевица е 109 227 дка, а средният добив е в размер на 602 кг/дка, при 167 кг/дка за стопанската 2002/2003 година. Алтернативни култури са тритикалето и зимната маслодайна рапица.

Трайните насаждения са обособени в по-големи масиви и при интензивно отглеждане са 24 334 дка (1.9 % от обработваемата земя) - твърде скромен дял. От тях овощните видове заемат 11844 дка (46.7 %). Те са разпространени основно в общините Омуртаг и Търговище. Типични култури за областта са – сливата (38.4 % от овощните насаждения), ягодите - 25.1 %, вишни – 11.6 %, малини – 7.4 %, ябълки – 6.8 %. Лозовите масиви заемат 12490 дка (53.2 % от трайните насаждения), от тях 79.5 % са в община Търговище, Опака – 20.1 % и Попово – 0.4 %. От страна на ЛВ.К "Винпром" Търговище се проявява интерес и се правят проучвания за създаване на нови лозови масиви. Това е един от основните приоритети в селското стопанство. *Частни стопани проявяват интерес и към създаване на вишневи, малинови и ягодови насаждения – с цел износ на плода в замразено състояние*. Разширяването на площите с трайни насаждения трябва да е приоритетно. Лозови масиви - в община Търговище и Опака. Овощни насаждения от сливи, вишни, ягодоплодни – малини и ягоди - в община Омуртаг, Търговище, Попово, Антоново и Опака.

Зеленчукопроизводството също има традиции в областта. Размерът на засетите пролетници в областта е 30 000 дка, като културите се отглеждат предимно в частния сектор. Природо-климатичните условия са подходящи за отглеждането на пипер, домати, картофи, дини, пъпеши, пролетен ечемик, овес, захарно цвекло и други култури.

Тютюнопроизводството е широко застъпено в областта. Размерът на засетите площи е 1 496 дка, при среден добив 102 кг/дка. За общините Омуртаг и Опака то е основен занаят и източник на доходи на селското население. Отглеждат се сортовете Вирджиния – 50.1 %, Ориенталски 38.5 %, Бърлей – 11.4 %.

Животновъдството е другият сектор в земеделието, при който от 2002 год. се наблюдава стабилизиране и растеж както в броя на животните, така и в качествените показатели на произведената продукция.

Основните насоки на този отрасъл са: Разширяване на националния генофонд; запазване и възстановяване репродуктивността на животните, като се съхраняват ценните генетични качества.

Говедовъдство. В област Търговище се отглеждат около 25 000 говеда, 16 800 от тях са крави. Млечността на животните зависи от генетичния им потенциал и начин на хранене. В стопанствата като цяло се отглеждат от 1 до 5 крави, което прави сектора нерентабилен.

Биволовъдството в областта и по-слабо изразено. На територията на Търговищка област са регистрирани общо 288 броя биволи, като всички те са в частния сектор. Добитото мляко от биволиците е около 19 т. Наблюдава се интерес към този вид животни, тъй като те са по устойчиви на болести и по-добре усвояват грубите фуражи. Друг фактор е и повишеното търсене на екологично чисти продукти на пазара. Добитото месо от едрия рогат добитък в областта към 01.10.2004 г. е 333 тона.

Овцевъдство. На територията на областта са регистрирани 80670 овце. Основна част от тези животни се отглеждат в дребни земеделски стопанства и ферми и това е една от причините този сектор да не работи с пълния си капацитет. Добитото мляко от овцевъдството е около 6 % от млечната суровина на страната. В Търговищка област като количество то е 40 т.

Козевъдството е отрасъл, който през последните години се радва на интерес от страна на производителите. Това се обуславя от по голямата млечност на животните, по-голямата плодовитост при женските, непретенциозността на хранене, по-добра приспособимост и устойчивост на вида към природно-климатичните условия, а така също и търсенето на екологични храни на пазара. На територията на Търговищка област се отглеждат 23 000 кози. Добитото от този сектор мляко е 382 т. Добитото месо от дребен рогат добитък в областта е около 259 тона.

Мандри. Функциониращите мандри в област Търговище са 9, от които 5 са в община Търговище, 2 в община Омуртаг и 2 в община Опака.

Свиневъдство. Секторът свиневъдство е представен от 18332 броя свине, като основно са застъпени в частния сектор. Добитото месо в кланичните предприятия в областта е около 741 тона. Основно отглежданите породи са “Ландрас”, “Голяма бяла” и “Дунавска бяла”.

На територията на областта функционират 9 кланични предприятия. Някои от тях са: “Тандем – В”, “Стезис”, “Братя Томови”, “Плам – 92”, “Славей консулт” и др.

Птицевъдство. Друг сектор с експортна насоченост на произведената продукция е сектор птицевъдство. Поради тази причина основните насоки на производителите са към увеличаване на продуктите, получени от сектора – яйца и месо. Регистрирани са 212 000 птици, като най-голям процент от тях се пада на кокошките носачки – 207 000.

Основни тенденции в развитието на птицевъдството са използване на хибридни линии с висок генетичен потенциал и навлизането на водещи световни фирми в отрасъла. Наблюдава се повишен интерес към отглеждането на нетрадиционни за страната птици, вече има създадени две ферми за отглеждане на щрауси в село Паламарца и село Дралфа.

Друг традиционно застъпен сектор в областта е *пчеларството*. Отглежданите пчелни семейства на територията на областта са 871 броя със средна продуктивност 11 кг. мед от семейство.

Секторът животновъдство като цяло е успешно застъпен на територията на областта, особено в полупланинските райони, където това е основният поминък на местното население. *Наличието на големи пасищни площи са сериозен фуражен резерв и територия за производство на екологично чиста продукция.*

В област Търговище регистрираните земеделски производители са 1137 на брой. В сравнение с предишните години броят им значително се е увеличил. Основна причина за това е оказваната от страна на държавата финансова подкрепа на земеделските производители под формата на кредити и субсидии, отпускани от ДФ "Земеделие" и отпусканите от отделните банки земеделски кредити. Независимо от многото производители, общото ниво на производителите е ниско, липсват действени структури в общините и областния център. Стимулирането на браншовите организации е от особено значение за запазване на ресурсите в областта.

Пазар на земя. За област Търговище пазарът на земеделски земи за 2004 г. е динамичен. Реализирани са 2905 сделки за 30019 дка земеделска земя. Най-много сделки са реализирани в общините Попово и Търговище. В сравнение с 2003 г., земята, обект на покупко-продажба, е близо 2.4 пъти повече. Средната цена за 2003 г. е 83 лв./дка, което представлява най-ниската цена средна цена за страната. Причините за ниската пазарна цена са активното предлагане и символичното търсене. Купувачи в повечето случаи са местните арендатори.

В наемните отношение за областта не се отчита особена динамика за 2004 г. в сравнение с предходната година. Сключени са 9888 сделки за 248 985 дка земеделска земя. Все още голяма част от собствениците на земеделски земи предпочитат да реализират собствеността си чрез получаване на рента, а не чрез покупко-продажба. Чрез получаването на доход от земята, собственикът може да реализира икономически собствеността си и в същото време да изчака по-добра пазарна цена на земята, за да я продаде.

Предприсъединителната програма **САПАРД** е основен инструмент за подпомагане на земеделските производители и предприемачеството в селското стопанство. Земеделските производители в областта за периода 2001-2004 г. са реализирали 61 проекта с общ размер на инвестициите 44 030 хил. лв., като субсидията е 21 704 хил. лв., или 49.3 %. По усвоени средства областта е средно-активна спрямо другите области в Североизточния район. Реализирани проекти по САПАРД в област Търговище 2002 – 2004 г. са общо 61 проекти, в т.ч., по **Мярка 1:** Инвестиции в земеделските стопанства са реализирани по 55 проекта, като общо усвоените средства са 29 017 хил.лв., или 65.9 % от средствата по САПАРД. По **Мярка 2** – подобряване преработката и маркетинга на селскостопански продукти са реализирани 4 проекта на стойност 15 013 лв., или 34.1 % от средствата по САПАРД. По **Мярка 3** – Развитие и разнообразяване на икономически дейности, предоставяне на възможности за многостранни дейности и алтернативни доходи - са реализирани 4 проекта на стойност 1 098 хил.лв.

Основни изводи от анализа на селското стопанство в областта

Природно-климатичните условия на района са благоприятни за развитието на селското стопанство, но потенциалът все още не е оползотворен (особено в животновъдството), въпреки тенденцията на съживяване на отрасъла. Тези условия са благоприятни за отглеждане на лозови масиви, вишневи, малинови и ягодови насаждения.

Селското стопанство е поставено пред редица ограничители: структури и стандарти, неотговарящи на тези на европейските пазари, разпокъсана собственост, недостатъчни борсови пазари. Липсват достатъчно външни пазари, а вътрешният пазар е свит, липсва ефективна система за кредитиране.

Наличието на големи пасищни площи са сериозен фуражен резерв и територия за производство на екологично чиста продукция. Независимо от изграждането на важни елементи на предприемаческата инфраструктура на селското стопанство в района, тя предстои да бъде доразвита.

Перспективите за развитие на селското стопанство са в сферата на: трайните насаждения; развитие на животновъдство и птицевъдство; пчеларството и преработка на пчелен мед; увеличаване на биологичното производство.

Водещите насоки *при развитието на селското стопанство* са:

- Създаване на условия за повишаване на нивото на научно обслужване в селското стопанство и на тази база, стимулиране на въвеждането на съвременни технологии на производство и създаване на условия за изграждане на нови аграрно-производствени структури на базата на частно фермерство от европейски тип;
- Стимулиране на вертикалните интеграционни процеси между интензивните производители (лозарство, овощарство) и съответните преработващи единици с цел затваряне на веригата "земя – краен продукт" и развитие на областни и регионални клъстери чрез обединяване на малки мощности и преработвателни предприятия, изграждане на тържища за зеленчуци и плодове; развитието на тържища в конкуренция с веригите от супермаркети ще повиши нивото и качеството на търговията с плодове и зеленчуци, както и съответствието на качеството на продуктите с международните стандарти;
- Развитие на малките населени места (в селските общини на района) чрез създаване на алтернативна заетост - стимулиране на производството на овощни култури, пчеларство, селски туризъм и изграждане на инфраструктура за задържане на населението.

I.3.3 Горско стопанство

Горският фонд на област Търговище се стопанисва от държавните лесничейства "Търговище" и "Омуртаг", и Държавната дивечовъдна станция (ДДС) "Черни Лом".

Горските земи в област Търговище заемат 711 кв. км, или 26,2 % от територията на областта и в много случаи осигуряват доход и заетост на населението, суровини за дървопреработвателната промишленост и дърва за огрев, а заедно с това имат основни функции при защитата на околната среда, като задържането и осигуряването на вода за земеделските и населените райони, предпазването от ерозия, защитата на биологическото разнообразие, осигуряването на отдих и други социални дейности, както и териториална основа за лова и дивечовъдството. На територията на горския фонд се осъществяват и редица странични ползвания – паша на едър и дребен добитък, добив на сено от голите площи. Има добри условия за добив на билки, горски плодове и гъби.

Горите са съставени изключително от широколистни видове. Незначителна част е заета от иглолистни видове – черен и бял бор, смърч, ела и др.

Хидрографската мрежа е ясно изразена. Реките и доловете имат каменисти дъна и стръмни склонове, обрасли със семенни и издънкови гори, или иглолистни култури. Поради това ерозията не е с големи размери. Общо за областта тези процеси са овладени и

имат затихващи функции. За ограничаването им трябва да се провеждат лесотехнически мероприятия за подобряване на горско-растителната покривка – главно условие за защита на почвата.

Основните насоки за развитието на горските територии се определят от лесоустройствените проекти на лесничействата. Проектите осигуряват добри предпоставки за стопанисване и ползване на горския фонд. Най-важните лесокултурни дейности са залесяването (след сечи, ново залесяване, при реконструкция на насажденията, попълване на редини, подпомагане на естественото възобновяване), правилното извеждане на различните видове сечи и други мероприятия, изцяло съобразени с екологическите условия на района.

В ДДС "Черни Лом" наред с лесокултурните дейности основни дейности са и запазване и обогатяване на видовото разнообразие на дивеча на територията на станцията; изграждане на ловностопански съоръжения и провеждане на необходимите биотехнически мероприятия; възпроизводство, разселване, опазване и охрана на дивеча; аклиматизация на дивеча; подобряване на екстериорните и трофейни качества на дивеча; ползване на дивеча и дивечовите продукти. ДДС "Черни Лом" по традиция развива успешно организиран ловен туризъм. На територията на станцията от едрия дивеч най-ценен вид е благородният елен, чиито трофейни заложби са известни на ловците в целия свят.

Основните проблеми за подобряване на горския сектор са свързани с трудности при управлението на горския фонд поради ограничените налични ресурси за лесовъдни мероприятия, ниското ниво на защита от пожари и други бедствия и лошото състояние на горските пътища.

I.3.4 Доходи и жизнен стандарт

Доходите в област Търговище са едни от най-ниските в страната. Това се дължи на високата безработица и е причина за ниската покупателна способност на населението. Общият доход средно на лице в област Търговище за 2003 г. е 1658 лв.[11], като спрямо предходната година бележи ръст от 9 %, а в сравнение с 2001 г. се е увеличил с 50 %. Най-голям дял от доходите се формират от работната заплата - 34.7 %, 22.3 % са доходите от пенсии, 19.8 % от домашното стопанство. Много е нисък доходът от предприемачество - само 1.6 % при 4.2 % за страната и 4.4 % за района. За разглеждания период се наблюдава увеличение на доходите от заплати, за сметка на намаляване на тези, получавани от домашното стопанство и от обезщетения за безработни. Общият доход средно на лице в областта е 79 % от общия доход средно на лице за Североизточния район за планиране и 77.8 % от този за страната.

Работните заплати в областта са под средното равнище на страната. Средната годишна работна заплата на наетите лица по трудово или служебно правоотношение в областта през 2003 г. е 2650 лв. Спрямо 2002 г. тя се е увеличила само с 1 %, а спрямо 2001 г. с 11 %. Въпреки отчетеното нарастване тя е 81 % от средната годишна работна заплата в страната и 88 % от тази за Североизточния район. Средната годишна работна заплата на наетите в обществения сектор за 2003 г. е 3227 лв., а в частния сектор е 2205 лв. В сравнение с предходната година заплатите в обществения сектор нарастват с 4 %, а тези в частния намаляват с 2 %. Подобно намаление не се отбелязва в друга област в страната.

Общият разход средно на лице в област Търговище за 2003 г. е 1385 лв., като спрямо предходната година се е увеличил с 22 %. Най-голяма част от разходите са за храна – 38 %, 15 % - за жилища, вода, ел. енергия и горива за битови нужди, 8 % за

[11] Данни на НСИ

транспорт и съобщения. Само 6 % от разходите са за облекло, лични принадлежности, образование и свободно време.

Общи доходи и разходи – средно на лице за област Търговище

Област Търговище	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.
Общ доход – средно на лице	1135	1106	1526	1658
Общ разход – средно на лице	919	952	1138	1385

Източник: Териториално статистическо бюро

Действия на пазара на труда

Отправна точка за формирането на действия за развитието на пазара на труда и ограничаване на безработицата в област Търговище е Националната стратегия по заетостта (2004 - 2010 г.). В нея като основна цел в средносрочна перспектива (до началото на 2007 г.), се очертават повишаването на заетостта и ограничаването на безработицата, а като дългосрочна цел (до 2010 г.) се определя повишаването на икономическата активност и трудовия потенциал на населението. Постигането на тези цели ще доведе до съществено нарастване на заетостта и намаляване на безработицата, както и повишаване качеството на заетостта. Увеличаването на трудовите ресурси и повишаването на тяхната икономическа активност се налага както поради сложилите се неблагоприятни демографски тенденции, така и поради необходимостта от постигане на устойчив икономически растеж и по-добри условия на работа и живот.

В областта на политиката на пазара на труда в област Търговище могат да се дефинират следните възможни действия:

- Запазване и увеличаване на заетостта;
- Намаляване равнището на безработица;
- Повишаване пригодността за заетост и интегриране на неравнопоставените групи на пазара на труда.

Нарастването на заетостта трябва да се разглежда както като резултат от повишаване на адаптивността и конкурентоспособността на фирмите и повишеното търсене на труд, така и от подобряване на пригодността за заетост и разширяване на достъпа до пазара на труда. Прилагането на комплекс от мерки и средства за създаване на нови работни места и насърчаване на предприемачеството, гарантиращи устойчива заетост в съчетание с продължаване на активната политика, насочена към реинтегриране на рисковите групи на пазара на труда ще доведат до съществено намаляване на равнището на безработица в областта.

Най-голямо значение за увеличаване на заетостта и намаляване на безработицата е създаването на работни места в реалния сектор, което от своя страна зависи от провежданата икономическа политика и състоянието на стопанската среда. С цел трайно решаване на проблема с неравновесието на пазара на труда, изразяващо се в ограничено търсене на работна сила при значителен процент на безработица, е необходимо усилията и средствата да се съсредоточат за генериране на заетост във всички възможни направления (държавен и частен сектор, големи инвеститори, малък и среден бизнес). В същото време при ниското търсене на труд, шансовете за заетост на лицата в неравностойно положение на пазара на труда намаляват още повече. Действията по отношение на намаляване на безработицата трябва да се реализират в две основни направления - *превантивни* - обучение на безработни и заети и *защитни* – мерки, насърчаващи работодателите да наемат на работа лица в неравностойно положение на пазара на труда. От голямо значение

са превантивните действия, които целят хората, останали без работа, да не изпаднат в състояние на трайна безработица и оттам до необходимостта от социално подпомагане. Важно условие за подобряване на качеството на упражнявания труд е повишаването на пригодността на работната сила за заетост чрез усъвършенстване на нейната квалификация и привеждането й в съответствие с изменящите се изисквания на търсенето на труд в икономика, основана на знанията. Това ще доведе до повишаване на потенциала й и ще създаде трайни предпоставки за устойчив икономически растеж. Прилагането на превантивни и активни мерки на пазара на труда трябва да обхванат всички социални групи с особена подкрепа за най-рисковите групи. Борбата с безработицата изисква широкообхватни мерки за взаимна подкрепа на икономическата, социалната политика и политиката по заетостта. Инструмент на тази политика са регионалните и местните програми за заетост, съобразени и с националните програми за заетост. От особено значение за ефективността и ефикасността на тези програми е привличането на местните организации на работодателите при изготвянето и реализацията на проекти в областта на пазара на труда и използване потенциала на работодателските организации и местния бизнес за оказване на консултантски, образователни и други услуги, свързани с дейностите по заетостта.

I.3.5 Инфраструктура на здравеопазването.

Реформата в здравеопазването се характеризира с промяна в структурите и в системата за финансирането им, които нормативно са уредени със Закона за здравното осигуряване и Закона за лечебните заведения. Здравеопазването в областта е осигурено от добре развита мрежа доболнична и болнична помощ. Статистическата осигуреност за 2003 г. за областта с болнични легла е (49.1/10000), лекари (26.4/10000) и стоматолози (4.7/10000). При средно за страната (36/10000) лекари и (8.3/10000) стоматолози.

В региона има регистрирани 68 общопрактикуващи лекари (4.9 на 10 000). При средно за страната (6.7 на 10000).

Здравното обслужване на населението от област Търговище към 31. 12. 2003 г. се осъществява от следните лечебни заведения за болнична и извънболнична медицинска помощ и здравни заведения:

- *за болнична* помощ - 3 многопрофилни болници в Търговище, Попово и Омуртаг;
- *за извънболнична* помощ - 32, разпределени в: Дигностично – консултативен център - 1 (Търговище), Медицински центове – 9 (Търговище - 7, Антоново - 1, Омуртаг - 1), самостоятелни медико-диагностични и медико-технически лаборатории 22 (Търговище - 16, Омуртаг - 3, Попово - 2, Опака - 1);
- *Други - 8* (Търговище - 6, Попово - 1, Опака - 1).

Аптеки - 46 (Търговище - 24, Попово - 14, Омуртаг - 6, Антоново - 1, Опака - 1)

Общо лекарите в областта *са 365* (Търговище - 236, Попово - 68, Омуртаг - 55, Антоново - 3 и Опака - 3), от тях *общопрактикуващи лекари са 68* (Търговище - 35, Попово - 21, Омуртаг - 9, Антоново - 2 и Опака - 1). "МБАЛ"- Търговище АД е със статут на областна болница, а "МБАЛ" ЕООД гр. Попово и "МБАЛ" АД гр. Омуртаг са районни болници. Проблем при болничната помощ е недостигът на средства, незадоволителното състояние на сградния фонд, старата апаратура и невъзможността да се отделят целеви средства за ремонт и закупуване на апаратура. Основните количествени и качествени показатели, характеризиращи дейността на болниците - използваемост на леглата, среден престой, оборот на леглата, брой преминали болни - през последните години прогресивно

се подобряват в резултат от провежданата от ръководствата на лечебните заведения политика, съобразена с конкретните потребности в обслужваните райони.

Независимо от подобрените резултати, проблем е навременното осигуряване на здравна помощ в отдалечените села и в тези без лекарски практики. В допълнение достъпът до здравни услуги е проблем за голяма група лица без здравно осигуряване. Областта не разполага с нормативни документи и финансови инструменти за решаване на този проблем, но би трябвало да потърси свои решения. Ръководството на лечебните и здравните заведения на територията на областта се осъществява от Регионален център по здравеопазване, ХЕИ и общинските органи на държавна власт.

Водещи насоки за развитие на здравеопазването

Първо. Качеството на предоставяните здравни услуги е основен приоритет на работещите в болничната и доболничната помощ специалисти. Стандартизирането на диагностиката и лечението изискват подобряване на материално-техническата база, пълно и модерно съвременно оборудване.

Второ. Необходимо е въвеждане на нови методи на лечение, увеличаване възможностите за сключване на договор с РЗОК за по-голям брой клинични пътеки, оттук и по-добро финансово състояние на болниците и на персонала. Това следва да се обвързва с поддържане квалификацията на кадрите, работещи в лечебните заведения, което е друг важен момент, влияещ върху обема и качеството на медицинските дейности.

Трето. Изграждането на единна болнична информационна система в отделните болници ще доведе до подобряване дейността на отделенията и оперативното ръководство на лечебните заведения за болнична помощ като цяло, по-добра координираност, за пълнотата, достоверността и коректността на информацията. В създаващата се конкурентна среда между лечебната дейност в различните видове лечебни заведения се налагат изисквания по отношение на кадри, апаратура, прилагани методи на диагностика и лечение, битов комфорт, предлагане на допълнителни услуги, по-добро обгрижване на болните . Изграждането на съвременни лечебни заведения се нуждае от финансова помощ и подкрепа от страна на държавните и обществени органи и организации.

Четвърто. За осигуряване възможно най-добро здраве на населението в общините на областта е необходимо провеждане на съвместни мероприятия с общините, обществените организации и лечебните заведения.

Посочените насоки следва да мотивират областната управа и общинските ръководства за предприемане на съответни мерки относно подобряване на социално-икономическия статус на населението, който е в пряка зависимост със здравното му състояние, както и с качеството на медицинското обслужване. В настоящия момент от изключително значение е провеждането на областна и общинска политика за намаляване броя на здравно **неосигурените лица**.

Подобряването на материалната база на лечебните заведения, транспортното обслужване на населените места, предлагането на атрактивни битови условия за медицински специалисти, също са от значение за тяхното привличане на работа в непривлекателните райони.

I.3.6 Инфраструктура на образованието

Предучилищно образование

Дейността на предучилищните заведения на територията на област Търговище се организира и осъществява в съответствие с националната образователна политика, заложена в нормативната уредба на системата на образованието и в частност на предучилищното образование.

На предучилищните заведения на територията на областта са осигурени необходимите условия за функциониране и развитие. Броят на децата, посещавали предучилищните заведения за учебната 2001/2002 г., е 4378 деца, а за 2004/2005 г. – 4352 деца. От учебната 2001/ 2002 г. до настоящата учебна година броят на децата в детските градини не намалява. Вероятната причина за това е въведената задължителна предучилищна група от учебната 2003/2004 г. От това следва изводът, че не се налага предприемането на инициативи за радикални промени в структурата на мрежата от предучилищни заведения.

Общият брой на предучилищните заведения в област Търговище през учебната 2004/2005 година е 109, а броят на групите – 212. Възпитателно-образователният процес в подготвителните за училище групи се осъществява по "Програма за подготвителна група в детската градина" на МОН. Идеите на програмата за интегриране на децата от 5-7 годишна възраст с различен опит и владеене на езика към задължителна подготовка са много добри, но трудно постижими в практиката в условията на смесена група, каквито са по-голямата част от групите в малките селища на областта. С по-добра материално-техническа база и възможности за качествена и ефективна организация на възпитателно-образователния процес са детските градини в градовете от областта, докато в някои от селата базата се нуждае от реконструкция. В областта работят висококвалифицирани специалисти, отговарящи на изискванията за заемане на длъжността "детски учител" съгласно нормативните документи.

Общият брой на педагогическите кадри, работещи в сферата на предучилищното възпитание в областта за учебната 2004/2005 година е 457. Носители на професионално – квалификационни степени са 113 учители. Нужда от правоспособни учители има единствено в община Омуртаг. Проблем за област Търговище, както и за цялата страна, е пълният обхват на подлежащите деца на задължителна подготовка една година преди постъпване в първи клас. Наличието на села в областта, в които не функционират детски градини, е също причина за необхванати деца в подготвителните групи.

Състоянието на областната мрежа и тенденциите за развитието на предучилищното възпитание налагат следните **изводи:**

През 2004/2005 учебна година се наблюдава тенденция на запазване броя на децата в област Търговище. Неблагоприятно отражение върху качеството на възпитателно-образователния процес има продължаващата практика на формирането на голям брой смесени групи в едногрупните детски градини в селата от областта.

В отдалечените селища от общинския център в община Омуртаг работят неправоспособни учители поради липса на местни кадри и трудно осигуряване на пътуващи учители.

Съществуващата мрежа от детски градини в област Търговище в настоящия етап задоволява потребностите от предучилищни заведения.

Във връзка със задължителната подготовка на децата една година преди постъпване в I клас е необходимо да се търсят възможности за откриване от началото на учебната 2005/2006 година на подготвителни групи (в детски градини или училища, при

целодневна или полудневна организация) в селата, в които до този момент не функционират детски заведения и има необходимият брой деца, подлежащи на задължителна предучилищна подготовка.

Училища

Общообразователни училища

През 2004/2005 учебна година дейността на общообразователните училища на територията на област Търговище се организира и се осъществява в съответствие с националната образователна политика, заложена в действащата нормативна уредба в системата на образованието, както и със спецификата на икономическите тенденции и образователните традиции в област Търговище.

Общият брой училищата към 2005 г. е 94 (81 общообразователни, 8 професионални гимназии и 5 специални училища), 7 обслужващи звена, от които две обслужващи звена със социално предназначение. По видове разпределението на училищата е: начални – 22, основни – 51, прогимназии – 1, гимназии/професионални гимназии – 3/8, СОУ – 5. В сравнение с предходната учебна година общият брой на училищата и обслужващите звена остава непроменен.

През настоящата учебна година в гимназиална степен на общообразователните училища в областта се обучават общо 3896 ученици. Специфичният за страната процес на намаляване общия брой на учениците се проявява и в област Търговище. През 2001/2002 броят на учениците е 19315, през 2003/2004 – 19254, 2004/2005 - 18073. През последните години се наблюдава тенденция на функциониране на значителен брой училища от селските райони с маломерни паралелки и слети класове. Общо за областта за 2003/2004 г. маломерните паралелки са 122, а през 2004/2005 те се увеличават 1,8 пъти. Слетите паралелки за 2003/2004 г. са 69, а за 2004/2005 г. – 74. Фактор с определящо значение в процесите на оптимизация на училищната мрежа през последните години е пълняемостта на паралелките. Показателна е по-високата пълняемост на паралелките в градските училища от тази в селските. В селата преобладават малки начални училища със слети паралелки предвид значението им като селищно образуващ фактор - от всичките 22 начални училища само в 4 няма слети паралелки.

Изводи от анализа на състоянието на училищната мрежа:

През текущата учебна година се наблюдава намаляване броя на учениците в областта. Мрежата от начални училища в област Търговище е структурирана по начин, който дава възможност на малките ученици да се обучават “близо до дома”.

Неблагоприятно отражение върху качеството на образователно-възпитателния процес има формирането на слети паралелки в някои училища от областта.

В отдалечените селища от общинските центрове работят неправоспособни учители, предимно по чуждоезиково обучение, поради липса на местни кадри и трудно осигуряване на пътуващи учители.

Професионални училища

През учебната 2004/2005 г. на територията на област Търговище функционират 8 професионални училища. Те са разположени в общинските центрове: в гр. Търговище – 5, в гр. Попово-2 и в гр. Омуртаг–1 бр. Според финансирането и собствеността на ползваните имоти професионалните училища са държавни: шест се финансират от Министерството на образованието и науката и две от Министерството на земеделието и горите.

В професионалните гимназии се обучават 3131 ученици, разпределени в 138 паралелки при пълняемост на паралелките 23 ученици или 87.3 %.

В област Търговище се осъществява професионално образование и обучение по 13 професионални направления. Обучението по тези професионални направления задоволява нуждите на регионалната икономика и пазара на труда с необходимите специалисти. Професионалните училища имат необходимата МТБ и кадрово обезпечаване за осъществяване на професионална подготовка по професионални направления.

Оптимизацията в професионалното образование и обучение следва да е в посока предлагане на нови професии/специалности в рамките на съществуващата мрежа от професионални гимназии.

Професионалното образование и обучение на територията на областта дава възможност на децата с увреждания за професионална реализация и социализация в обществото

През 2004/2005 учебна година мрежата от общообразователните училища в областта е осигурена с **педагогически кадри**, отговарящи на изискванията за заемане на длъжностите в системата на образованието. Като неблагоприятна тенденция остава нерешеният проблем с осигуряването на правоспособни учители по английски език в V-VIII клас, особено за училищата в малките селища. В началните училища работят квалифицирани специалисти, отговарящи на изискванията за заемане на длъжността.

На територията на област Търговище функционират 15 държавни училища и обслужващи звена и 81 общински училища и 5 общински обслужващи звена. Предоставените им за ползване имоти на основание чл.10, ал.2 и ал.3 от ЗНП са съответно публична държавна собственост и публична общинска собственост. **Сградният фонд** е остарял и като един от основните фактори за качествено образование не отговаря на съвременните изисквания и потребности.

В повечето от училищата от област Търговище подготовката за началото на учебната година се свежда до извършване на текущи ремонти.

Голяма част от училищата инвестират средства за закупуване на компютърни системи. През 2005 г. започва поетапното оборудване на компютърни кабинети със средства от републиканския бюджет. Библиотечният фонд на училищата е недостатъчен. Наблюдава се тенденция за все по-широко използване на информация, получена чрез Интернет. Техническите средства за осигуряване на обучението по чужд език са недостатъчни.

Област Търговище провежда целенасочена политика за насърчаване и разширяване на европейското сътрудничество в областта на образованието чрез участие в редица европейски програми -**“Сократ”- подпрограми “Коменски**” и **“Грюндвиг”, програма “Леонардо да Винчи”, програма “ФАР**, **програми на международната организация “Джуниър Ачийвмънт**” и редица отделни проекти. Участието в тези програми и различни други форми и тяхното успешно изпълнение спомагат за цялостното подобряване на системата на образование в областта.

I.3.7 Култура

Местоположението на Търговищка област, както и включените в него административно-териториални и териториални единици в голяма степен определят развитието на системата на културата. Средища на културното развитие и духовното обогатяване на населението са музеите, театрите, читалищата, библиотеките, галериите,

културните институти, културните религиозни домове на различните вероизповедания и др. Те са представени в следващата таблица:

Културни институции

Културна институция	Наименование	Местоположение	Забележка
Музеи	Исторически	Гр. Търговище	
	Исторически	гр. Попово	
	Исторически	гр. Омуртаг	
Къщи музеи	"Никола Симов-Куруто"	Гр. Търговище	
	"Никола Маринов"	Гр. Търговище	Намира се в старата част "Вароша"
Етнографски сбирки	Беломорска етнографска сбирка	с.Светлен, общ.Попово	
	Капанска етнографска сбирка	с.Садина, общ.Попово	
Театри	Драматичен театър	Гр. Търговище	
	Куклен театър	Гр. Търговище	
Галерии	Художествена галерия "Никола Маринов"	Гр. Търговище	
	Галерия "Янаки Манасиев"	Кв."Божица" – гр. Антоново	

Други културни институции:

На територията на областта функционират редица организации с културна насоченост. Те разполагат със самостоятелна база. Представителни организации с разнообразна дейност са Съюзът на учените в България, Дружеството при Съюза на писателите, Дружеството при Съюза на архитектите в България, Дружеството при Съюза на журналистите, на художниците, на музикалните дейци. Функционират и детски и младежки центрове и школи като:

Център за работа с деца – Търговище. Центърът е обслужващо звено в системата на образованието. Към него работят: Представителен хор, Детски танцов ансамбъл.

Център за младежки дейности и инициативи – Търговище е структура към общината с цел предлагане на дейности, предназначени за младите хора.

Школа за изобразителни изкуства – Търговище. Основната и дейност е обучение на ученици от 5 до 18 години в областта на изобразителните изкуства , както и подготовка на кандидати за средни художествени училища и ВУЗ. Нейните възпитаници са носители на големи награди от международни конкурси в Япония, Италия, Полша, Македония, Чехия, Германия и др.

Културни събития

Областта е **авторитетен и активен културен център**. Търговище е домакин на традиционни национални прояви, включващи се в европейската палитра. Провеждат се празници на женските и девическите хорове, театрален фестивал "Дни на големия театър в малкия град", международен фестивал на професионални спектакли за деца "Вълшебната завеса".

В културната палитра на региона се вписват изявите на Професионален фолклорен ансамбъл “Мизия”, Музикално-танцова школа “Рождество Христово- ЛВК”, детски танцов ансамбъл “Търговище”, ансамбъл “Демет”, балетна формация “Търговище”, балет “Вега”. Над стогодишна е традицията на хоровото пеене в града. С отличия в национални и международни конкурси са камерен хор “Златна лира”, смесен хор “Родна реч”, детски хор “Бончо Бончев”, общинският духов оркестър Търговище е домакин на фестивал с международно участие.

В град Попово се провежда веднъж на две години в началото на месец юни Балкански кинофестивал за операторско майсторство “Златното око” в памет на известния български кинооператор Димо Коларов.

Читалища

В областта има регистрирани 113 читалища през 2003 г. Анализирайки този брой, отнесен към 1000 човека се получават 0.82 читалища на 1000 човека от населението. В тях творят десетки любителски състави за деца и възрастни. Водещо в областта е Образцово народно читалище “Напредък“ основано през 1864. В него се развиват съставите: Балетна формация “Търговище”, Групата за стари градски песни “Златни зари”, Хор “Родна песен”, Детска вокална група “Славейче”, Балетна школа, Детска музикална школа “Добри Христов”, клубно - кръжочна дейност.

Читалищната материална база е в незадоволително състояние, поддържането й изисква значителни финансови ресурси, които все по-трудно ще могат да се осигуряват от общинския бюджет. Търсенето на външни инвеститори и спонсори е една от алтернативите за разнообразяване на читалищната дейност

Библиотеки.

Библиотека “Петър Стъпов”, гр. Търговище, разположена е в модерна база, с 6 читални и предлага близо 330 хиляди тома литература. Изпълнява функциите на съвременен граждански и информационен център със собствена компютърна мрежа.

Като важни мерки за бъдещо укрепване на културния потенциал и неговото превръщане в стимулатор на развитието могат да се посочат няколко насоки:

- превръщане на общините в активни субекти със собствена културна политика,
- съхраняване културната идентичност на областта в цялото й многообразие,
- приобщаване на децата и младежите към общозначимите ценности и активното им участие в културните процеси,
- обвързване на културните дейности с туристическата индустрия, стимулиране на културния и фестивален туризъм.

Тези приоритетни задачи изискват осъществяване на трайно партньорство между местната власт, културните институции, неправителствения сектор и бизнеса за решаването на конкретни проблеми и реализация на съвместни проекти при създаване на условия за стимулиране на културния туризъм и насърчаване на предприемачеството в сферата на културата.

Културно - историческо наследство

Следите от древното минало са експонирани в архитектурно – археологически резервати, по-известни от които са представени в приложената таблица:

Паметници на Културно-историческото наследство

Видове	Наименование	Местоположение	Забележка
Исторически резервати	Крумово кале (Мисионис)	м.”Парка” - 7 км от Търговище	Ранновизантийска средновек. крепост
	Защитена местност “Римски мост”	Край с.Стеврек, общ.Антоново	
Църкви	“Успение Пресвятия Богородици”	Гр. Търговище	Уникална архитектура - 1851 г.
	Храм “Свети Иван Рилски”	Гр. Търговище	Чудотворен уникален иконостас
	Църква	С.Черковна, общ.Търговище	Датира от XIII-XIVв.
	“Свети Димитър”	Гр. Омуртаг	Изградена 1837 г.
	“Свети Архангел Михаил”	Гр. Попово	Построена 1863 г.
Джамии	“Сат Джамиси”	Гр. Търговище	Построена XVIII в.
	“Синтджирли йени джамия”	Гр. Омуртаг	Построена 1804 г.

От представените данни следва извода, че наличието на богата мрежа от културни институции и културно-исторически обекти формира историческата памет и националното самосъзнание на населението. Тя е една от предпоставките за развитието на туризма в областта, опазване и обогатяване на културно-историческото наследство. Възможни мерки за развитие на тази важна сфера са:

а) Създаване и поддържане на база данни в областта на съществуващите паметници на културното наследство и на обектите с културен потенциал.

б) Изграждане на обществена загриженост у гражданите по отношение на културното и природното наследство и специално у младите хора и децата;

в) Опазване на културни сгради, места и народни традиции

Културното и природното наследство са сред стратегическите фактори за устойчиво развитие. Тяхното ново социализиране предстои и може да изиграе решаваща роля за превръщането им от обект на опазване в инструмент за развитие.. Реконструкцията, реставрацията и консервацията на движими и недвижими паметници на културно - историческото наследство е предпоставка за развитие на културния туризъм.

I.4 Техническа инфраструктура

Транспортна инфраструктура

Област Търговище се обслужва от първокласния път **I-4**, с европейска категоризация **E772**, по направлението София - Севлиево - В. Търново – Търговище – Шумен - Варна. Макар че разстоянието до столицата е само 340 км, за преодоляването му са необходими повече от 4 часа поради недоизградеността на АМ “Хемус” и лошото състояние на пътя. Разстоянието до регионалния център Варна е 130 км, за което също са необходими приблизително 2 часа.

Вътрешно регионалните връзки се обслужват от второкласните пътища **II-49** Тутракан-Разград-Търговище и **II-48** Омуртаг-Котел-Градец (Сливен) в посока *север-юг* и **II-51** Бяла (Русе/-Попово-Лозница - E70 (Русе-Варна) и **II-74** (Преслав-Търговище -

Дралфа), както и от множество третокласни пътища с обща дължина 342 км. Данните за дължината и относителния дял на пътната мрежа по класове са показани в таблицата по-долу:

Територия	Обща дължина	%	АМ	%	I клас	%	II клас	%	III клас	%
Област Търговище	526	100	--	0	78	14,8	106	20,2	342	65,0
СИР за планиране	3624	100	72	2	597	16,5	748	20,6	2207	60,9
РБългария	19280	100	328	1,7	3012	15,6	3827	19,9	12113	62,8

Характерно за областта е ниската изграденост на пътищата от висок клас - автомагистрали няма, относителният дял на първокласните пътища (14,8 %) е по-нисък от средния за СИР (16,5 %) и този за страната (15,6 %). По-висок е относителния дял на третокласните пътища (65 %) спрямо този за СИР (60,9 %) и страната (62,8 %), т е областта се обслужва преобладаващо от пътища с регионално значение, при това голяма част от тях - прекатегоризирани четвъртокласни, чието състояние обикновено е лошо.

Район	Гъстота на път мрежа общо км/1000км^2	Гъстота на републиканска. пътна мрежа км/1000км^2	Гъстота на местна пътна мрежа км/1000км^2	Отн. дял АМ и I клас %	Отн. дял АМ, I и II клас %
Р България	336.0	173,7	162.0	17,3	37,2
СИР	358,3	181,9	179,5	18,5	39,1
Търговище	435.0	194,1	241,3	14,8	35,0

Макар че гъстотата на републиканската пътна мрежа е една от най-високите в СИР, достъпът на населението до центровете, концентрацията на работни места и услуги от по-висок клас е по-затруднен, в сравнение с други области от СИР, което се дължи именно на факта, че категорията на преобладаващата част от обслужващите пътища е по-ниска, а състоянието - влошено. За 50 % от населението на областта са необходими повече от 90 мин. за достъп до регионалния център Варна, а за 30 % - повече от два часа.

Достъпността вътре в рамките на областта до областния център е определяща за възможностите за развитие на областта като цяло. За 45 % от населението тази достъпност е възможна в рамките на 30 минути и това е най-ниският показател за областите от СИР (средните стойности се движат около 55 %). В рамките на 90 мин е възможен достъп за 71 % от населението на областта, което се приближава до средната стойност за СИР (75 %), но отново е един от най-ниските (само област Силистра е с по-нисък показател). За 12 % от населението са необходими повече от два часа за достъп до областния център, което отново доказва недостатъчното развитие на пътната мрежа в областта (само в област Добрич от СИР този процент е по-голям).

Гъстотата на местната пътна мрежа в областта (241 км /1000кв км), е почти един път и половина по-голяма от средната за страната (162). Добрата пространствена организация създава добри условия за комуникация между отделните населени места, особено в периферните райони, където се разчита главно на нея. Но поради пресечения

релеф, пътищата изобилстват с хоризонтални и вертикални криви, а поддържането им, особено в зимни условия е тежка задача за общините, главно във финансов аспект.

Ж. п. инфраструктура

Областта се обслужва от главната жп линия София-Варна, като дължината на жп мрежата е 99 км. На територията на областта функционират 4 гари и 10 спирки, разположени в община Търговище (2 гари и 5 спирки) и още толкова в община Попово; обслужените населени места, които се намират непосредствено до жп мрежата в областта са 17. Пътникопотокът и товаропотокът са сравнително постоянни през последните години, като железопътният транспорт работи с 30-35 % от капацитетните си възможности и може да поеме много по-голям обем работа.

Въздушен транспорт

"Летище Търговище" е разположено на 16 км. от град Търговище (в непосредствена близост до с. Буховци), на 25 км от гр. Шумен и на 30 км от гр Разград. Уникалното му разположение дава възможност да обслужва обширен район, обхващащ трите сегашни области.

Летището е пуснато в експлоатация през 1969 г. и може да обслужва пътнически и товарни самолети от малък и среден клас. През изминалите години то е доказало своята жизненост, но поради липса на финансови ресурси на този етап е практически неизползваемо.

Водоснабдяване и канализация

Водоснабдяване

Районът е беден на водни ресурси, което е наложило изграждането на много водоизточници. За общините Търговище, Омуртаг и Антоново са включени в експлоатация 321 бр. водоизточници, разположени на териториите на съответните населени места. Град Търговище се водоснабдява от яз."Тича", разположен на територията на община Преслав, а водоизточникът (каптаж) за водоснабдяване на гр. Омуртаг е разположен на територията на община Котел - с. Кипилово.

Почти всички каптажи и дренажи са плиткоподпочвени и дебитите им бързо се влияят от атмосферните условия. При продължителни засушавания те намаляват катастрофално. В община Антоново болшинството от водоизточниците са с малки дебити, които варират от 0,050л/сек до 0,600л/сек. Отделни водоизточници съдържат в определени количества над допустимите по стандарт нитрати в зависимост от торенето, което се извършва в селското стопанство. Единствената пречиствателна станция (Микрофилтрационна озонаторна станция) е разположена в гр. Търговище и подава вода само за областния град. В тази станция постъпва водата от яз."Тича", където се филтрира и озонира, като общият капацитет на съоръженията за пречистване и озониране е 400 л/сек.

Водоснабдителните мрежи (външен водопровод – 528 км и водопроводна мрежа – 878 км) основно са изграждани в периода 1960 – 1975 г. Степента на изграденост на уличната водопроводна мрежа спрямо уличната мрежа е 85,25 %. С изтекъл срок на годност са 61 % от водоснабдителните мрежи и с 30 до 50 % срок на годност са останалите.

По-проблематично е водоснабдяването в района на общините Попово и Опака. Изградената през 1973 г система ВС "Банинска" поради лошо изпълнение и неефективност е спряна от експлоатация през 1995 г. От подаваните 65 л/сек в градския водоем на Попово се вливат 18 л/сек. Частта от водопровода със стоманени тръби е

корозирала. В процес е възстановяването на системата чрез байпас между система “Мали Лом” и система “Дунав”, с което ще има възможност град Попово да получава 3000-3500 куб.м. вода допълнително, когато система “Дунав” не работи.

В настоящия момент гр. Попово получава вода от система “Дунав” и ПС “КАТ”, проектирана да се захранва от 3 бр. дълбоки тръбни кладенци, единият от които не е пуснат в експлоатация. Има изграден дълбок сондаж до жп - гара Попово, за който има само проект със занижени стойности за дебита. Той има възможност да осигурява водни количества колкото от система “Дунав” и отстои на 1400 м от градския водоем. В бъдеще възможностите за гр. Попово е да се водоснабдява от четирите броя дълбоки сондажи като близки до консуматора и лесни за поддържане, заедно със система “Мали Лом”.

Дължината на водопроводната мрежа е 362 км, от които 157 км - външни водопроводи. Заплаха за външното захранване са магистралните водопроводи от азбестоциментови тръби, поради подвижните им връзки, и стоманените водопроводи, атакувани от вътрешна и външна химическа корозия.

Така изградената водоснабдителна инфраструктура осигурява водоснабдяване за почти 99 % от населението на областта. В сравнителен план най-зле е община Антоново, където има неводоснабдени населени места (4 % от населението не е централно водоснабдено) и освен това около 70 % от населението е с режим на водоползване. Най-тежък е режимът за община Омуртаг, където около 80 % от населението не получава непрекъснато водоснабдяване. ПСПВ обхваща само 64 % от населението на община Търговище.

Канализация

Канализация за отвеждане на отпадъчните води има изградена само в градовете Търговище, Омуртаг, Антоново и Попово и частично в няколко села. Общата дължина на канализационната мрежа е 156 км. Отпадните води от тези населени места се заустват в съответните приемници (близките реки и дерета) за отделните селища без пречистване, тъй като няма изградени пречиствателни станции. Степента на изграденост на уличната канализационна мрежа в градовете е около 70 % (Антоново - 26 %). В областния град Търговище канализацията обхваща около две трети от населението, за Попово и Омуртаг процентът се движи около 40 и за Антоново - една четврт.

Има изготвен идеен проект за пречиствателна станция за отпадни води ПСОВ гр. Търговище. Предстои неговото актуализиране или изготвяне на предпроектни проучвания.

Телекомуникации

Далекосъобщителната мрежа в област Търговище обхваща 187 населени места, чрез изградени селищни телефонни мрежи от конвенционален тип и монтирани автоматични телефонни централи в 70 от селищата. 29 АТЦ са в община Търговище, 19 в община Попово, 11 в община Омуртаг и в общините Антоново и Опака – съответно 7 и 6 АТЦ. Действуващите телефонни постове към момента са 41 хиляди, при което **телефонната плътност**, като основен показател за развитието на съобщителната система, е **29,6 тел. п. /100д.,** по-ниска от средната за страната (37 тел. п./100 д). Изоставането в развитието е характерно за целия СИР (с изключение на област Варна), в който общата телефонна плътност (35) е по-ниска от средната за страната.

Освен че като цяло, телефонната мрежа е недостатъчно развита, съществуват и големи териториални диспропорции. Много добре е развита селищната мрежа в общините Попово и Търговище, където телефонната плътност е над средната за областта –съответно 32,3 тел.п./100д. за Попово и 31,6 тел п/100д за Търговище, докато в другите общини

плътността е доста под средната за областта –24,8 тел. п./100д. за Опака и 21,7 тел. п./100д. за Омуртаг. Най-ниска е телефонната плътност в община Антоново (17,3 тел п/100д.). Във 12 на брой малки и отдалечени селища в община Омуртаг и повече в община Антоново, липсва изградена съобщителна инфраструктура.

Модернизирането на съобщителната мрежа е от определящо значение за развитието на областта и последните години процесът на цифровизация набира скорост. В град Търговище е въведена в експлоатация цифрова автоматична междуселищна телефонна централа ЦАМТЦ и е осигурен цифров телефонен пренос до всички крайни АТЦ в общината, с което степента на цифровизация на междуселищните връзки за общините Търговище, Попово и Омуртаг е 100 %.

Все още модернизирането на селищните телефонни съобщения се осъществява главно в областния град, като последната година монтираният цифров капацитет в община Търговище е удвоен и **степента на цифровизация** на селищните телефонни съобщения достига **19,45 %.** Вече и в град Попово има монтирана цифрова АТЦ, но процесът на цифровизация на селищните съобщения е в съвсем начална фаза. За по-голямата част от населението се предлага само традиционната гласова телефония, характерна за старите аналогови централи, които са на ниско технологично ниво.

Освен традиционната телефония, всички общини имат осигурен достъп до ИНТЕРНЕТ, но качеството и скоростта не отговарят на съвременните изисквания. Изостава предлагането за крайните потребители на широколентовия и високоскоростен достъп до глобалната мрежа. В градовете Търговище, Попово и Омуртаг е изградена бизнес мрежа за предоставяне на високоскоростни линии за достъп.

В ТРД Търговище са изградени и действат 97 радиотранслационни централи, с които са радиофицирани 112 населени места и работят 21791 радиоточки. Предоставени са за ползване на различни фирми и организации 35 междуселищни линии за предаване на данни и достъп до Интернет.

Покритието с **мобилни мрежи** на територията на област Търговище се осъществява от различните оператори на мобилни комуникации Мобиком, Мобилтел и Глобул.

Мобиком има изградени две базови станции за NMT43350. Тази в района на гр. Търговище осигурява покритие за гр. Търговище и района , както покритие и на гр. Омуртаг. Другата е монтирана в района на гр. Попово и осигурява покритие за гр. Попово и района.

Мобилтел има изградени две базови станции за GSM, една в гр. Търговище с покритие за гр. Търговище и другата в гр. Попово с покритие за гр. Попово.

Разширява се и покритието с мрежата на Глобул.

Пощенските услуги се осъществяват от 78 пощенски станции, които осигуряват основни услуги и по възложителство, включително изплащане на пенсии, застраховки.

Енергийна инфраструктура

Електроснабдяване

На територията на област Търговище няма изградени ТЕЦ или ВЕЦ. Източник на електроенергия е общата електроенергийна система на страната, посредством седем трансформаторни подстанции 110/20 кВ, разположени в местата, съсредоточаващи основните товари.

Община Търговище получава захранване на 110 кВ от изградените в град Търговище подстанции - п/ст Търговище1, п/ст Търговище2 и п/ст Хан Крум (заводска) Община Попово също получава захранване на 110 кВ посредством подстанциите п/ст Попово, п/ст **Славяново** и п/ст Кардам, разположени на нейна територия. Другата община, захранвана на 110 кв е община Омуртаг- от п/ст Омуртаг. Общините Антоново и Опака получават захранване на средно напрежение от най-близките до тях п/ст 110/20 кв.

Всички населени места от областта са електрифицирани, като селата се електроснабдяват от въздушни изводи 20 кВ. Общата дължина на електропроводите 20 кВ за областта е 1400 км, а на кабелите 20 к в централните градски части - 112 км. Изградените трансформаторни постове за битови, стопански и обществени консуматори са общо 837 броя.

Като цяло електроразпределителната система е реконструирана и поддържана на добро равнище с повишени механични и електрически параметри, резултат на което са значително спадналия брой аварии и смущения. Строителството на нови трафопостове решава потребностите от нарасналите товари. Близо 80 % от мрежите ниско напрежение в общините Търговище и Попово са основно ремонтирани, изостава ремонта в общините Омуртаг и Антоново.

Газификация

През територията на област Търговище минава северният клон на националната газопроводна система, като в Търговище и Попово са изградени газоразпределителни станции ГРС за промишлено газоснабдяване. "Черноморска технологична компания" АД Варна е получила лиценз за изграждане на газоснабдителна мрежа за битови и обществени потребители в Търговище, а община Попово има участие в търговско дружество "Газоснабдяване-Попово" АД, което ще изгражда газоснабдителна мрежа за газифициране на обекти в социалната сфера. Предимствата на природния газ като енергиен източник са безспорни и това е една много добра възможност за развитието на двете общини. Близостта на трасето на магистралния газопровод прави възможно използването на природния газ и за другите общини от областта, но е въпрос на икономическа обосновка.

Насоки за развитие и усъвършенстване на техническата инфраструктура

Интегриране на усилията със заинтересовани области за ускоряване развитието на национален транспортен коридор, успореден на Общоевропейския транспортен коридор №9, с оглед включване на областта интензивните международни потоци в посока север-юг

Поддържане на първокласния път I-4 във вид, отговарящ на функциите му за провеждане на транзитните потоци по направлението София-Варна и изпреварващ ремонт на второкласния път II-48 *Търговище-Омуртаг-Котел-Сливен*, така че в този участък да обслужва бъдещия транспортен поток в посока север-юг.

Доизграждане на снабдяващата и обслужваща инфраструктура за осигуряване нормален стандарт на обитаване: подобряване водоснабдяването за град Търговище; изграждане на механично стъпало към ПСПВ Търговище за подобряване качествата на питейната вода, подавана от яз "Тича"; ремонт на амортизираната водопроводна мрежа и допълнително водоснабдяване на общините Антоново и Омуртаг, като за водоснабдяването на двете общини от яз .Ястребино да се довърши пречиствателната станция ПСПВ Антоново, чието изграждане е възстановено през 2005 г. със средства по програмата САПАРД; да се изгради водопровод за Антоново и Омуртаг и да се приключи доизграждане на канализационните мрежи и изграждане на ГПСОВ.

Поддържане на третокласната пътна мрежа, осигуряваща връзките в областта и подобряваща достъпа до областния център.

Прилагане на безжични технологии и осигуряване на съобщителни услуги за селата от периферните райони, където не е развита селищна телефонна мрежа и модернизация на съобщителната мрежа и разширяване обхвата на предлаганите услуги и потребители.

Изграждане на газоснабдителни мрежи за битови и обществени потребители, предвид безспорните предимства на природния газ пред традиционните енергоносители и провеждане на организирана и целенасочена политика за енергийна ефективност

I.5 Екология и опазване на околната среда

Успешното адаптиране на България към Европейския съюз трябва да се постигне чрез приспособяване на националната икономика към екологичните изисквания на Европейския съюз. Районът като цяло е екологически чист, главно поради липса на източници на замърсявания. Естествените замърсявания, пораждани от комплекса човешки дейности, бързо се неутрализират по естествен път поради високите качества на природната среда и нейната висока регенеративна способност. Това дава възможност за добро възпроизводство на екосистемата на областта.

Спадът на икономическата дейност след 1989 г. е довел до подобряване на качествата на околната среда, като са намалени емисиите замърсяващи въздуха, водата и почвата.

Състояние на атмосферния въздух. По отношение на атмосферното замърсяване област Търговище не се причислява към районите, определени като "горещи точки", разположени в най-засегнатите въздушни басейни. Наблюдаваните показатели за качеството на атмосферния въздух са: серен диоксит, азотен диоксит, оловни аерозоли, прах и сероводород. От представените данни на РИОСВ гр. Шумен, става ясно, че максимално еднократните концентрации на серен диоксид и азотен диоксид не превишават пределнодопустимите норми през цялата година. За показател серен диоксид най-висока максимална еднократна концентрация през 2004 год. се отбелязва през м. май, а за показател азотен диоксид – през м. януари, но те също са в границите на нормата.

Основен замърсител от индустрията е завод "Енергия". Основни източници на емисии са цехът за оловно производство и паровата централа. За периода 2001-2004 г. наблюдаваните показатели са в границите на нормата.

При функционирането си останалите промишлени производства оказват минимално негативно влияние върху качествата на елементите на обкръжаващата среда: атмосферен въздух, води, акустичен режим.

Основен замърсител на атмосферния въздух в селищната среда е прахът, който се получава от отоплителните инсталации на някои предприятия и битовото отопление през зимния сезон, както и горивните процеси в индустрията. Това води до изпускане в атмосферата на наднормени количества прах, сажди, серен двуокис. В перспектива решаването на проблема е с газификацията на обществените и жилищни сгради, на промишлените зони.

Води. Динамиката в изменението на качеството на *повърхностните води* се характеризира чрез: определяне еквивалентните показатели, разтворен кислород, O2, БПК5, ХПК и перманганатна окисляемост, отразяващи присъствието на органични вещества в речните води и трансформирането им; определяне съдържанието на различни азотни форми и фосфати, свързани с цикъла на разпадане и образуване на органични вещества.

Съгласно Заповед на МОСВ река Врана преди гр. Търговище е водоприемник II категория, а след града – III. За периода 2001-2004 г. в пункта на реката над с. Пролаз трайно превишават ПДК за II-ра категория показателите неразтворени вещества, азот-амониев и азот-нитритен. Други показатели, при които са констатирани отклонения от нормата, но с по-малка честота са електропроводимост, окисляемост, фосфати, желязо и манган. Показател наситеност на кислород е под нормата през м. февруари 2001 г., м. май 2002 г. и м. август 2004 г. В останалата част от периода се наблюдава оцветяване на водата, вариращо от светлобежово до светлокафяво.

Основните замърсители на р. Врана са производствените предприятия "Енергия" АД Търговище, канализационната мрежа на гр. Търговище (всички отпадъчни води от домакинства и промишлени предприятия в града се заустват в реката), асфалтовата база с. Лиляк, бетонов възел гр. Търговище, мандрите в с. Давидово и с. Съединение и др., които периодично замърсяват реката по показателите цвят, амониев и нитратен азот, олово и нефтопродукти. Река Поповска и река Черни Лом не отговарят на проектната си категория по показателите БПК5, НВ, NH4, NO2, PO4. През 2004 г. показателите, които трайно превишават нормите, са: електропроводимост, азот амониев, азот нитритен и фосфати. В по-малка степен отклонение от нормите се наблюдават при показателите: БПК5, окисляемост, ХПК, неразтворени вещества и феноли.

През по-голямата част от месеците на 2004 г. стойностите на показатели разтворен кислород и наситеност на кислород са под нормите за категорията.

За показател разтворени вещества е измерена стойност над нормата само през месец ноември. През всички месеци на 2004 г. (с изключение на м. януари) се наблюдава оцветяване на водата. Поради прехвърляне на чисти води от р. Черни Лом в яз. "Бели Лом" чрез водохващане над с. Кардам, ПС "Еленово" и изградена деривация, водите на реката под гр. Попово на практика се формират от непречистените битово-фекални и промишлени отпадъчни води на града. Съществува реална опасност от замърсяване водите на 6 бр. кладенци, разположени в терасата на р.Черни Лом, които осигуряват вода за питейно-битови нужди на 9000 души. Гореизложеното обуславя необходимостта от изграждане на Пречиствателна станция за отпадни води за община Попово.

В област Търговище няма изградени селищни пречиствателни станции за отпадни води, което е причина за безконтролното изпускане на замърсени води в реките и причинява замърсявания на околната среда.

За *питейно-битовото водоснабдяване* на населените места на територията на област Търговище са изградени и включени в експлоатация 321 бр. водоизточници. Градовете Търговище и Омуртаг се водоснабдяват от водоизточници, изградени извън областта. На територията на община Антоново е в процес на строителство и ПСПВ. Доизграждането й е с междуобщинско значение за общини Антоново и Омуртаг.

За решаване на проблемите на питейното водоснабдяване и канализацията е разработен проект "Подобряване качеството на питейната вода и намаляване вредното влияние на отпадните води в регион Търговище". Той ще бъде осъществен в два етапа. Първият включва подмяна на водопроводните съоръжения в петте града в региона – Търговище, Антоново, Опака, Попово и Омуртаг, доизграждане на пречиствателна станция за питейна вода за община Антоново, доизграждане на канализационната мрежа в общините Търговище, Попово и Опака, както и изграждане на пречиствателна станция за отпадни води в град Омуртаг. Вторият етап на проекта обхваща подмяна на водопроводните съоръжения в селата на петте общини в региона, а също и реконструкция на съществуващата канализационна мрежа и изграждане на нова такава в градовете Омуртаг и Антоново.

На територията на област Търговище ***деградацията на земите и почвите*** (ерозия, киселинност, засоляване) е слабо изразена.

Отпадъци. Количеството на събраните *битови отпадъци* на обществени депа с организирано сметоизвозване в област Търговище през 2000 г. е 31100 т, за 2001 г. – 36019 т, 2002 г. – 32734 т и през 2003 г. – 32092 т[12] Генерираните *производствени неопасни отпадъци* през 2000 г. са 5 хил.т., от тях 4 хил.т. са депонирани, 2001 г. – 8 хил.т. (3 хил.т. депонирани), 2002 г. – 9 хил.т (5 хил.т депонирани) и през 2003 г. – 10 хил.т.. (4 хил.т. депонирани).

Разходите за опазване и възстановяване на околната среда в областта са: през 2000 г. – 728 хил. лв., 2001 г. – 1638 хил. лв., 2003 г. – 874 хил. лв. Включени са разходите за придобиване и поддържане, както и разходите за апаратура за мониторинг и контрол.

Най-важните *проблеми*, произтичащи от съществуващото състояние на управлението на твърдите битови отпадъци на територията на област Търговище са:

- несъвършена организация на събиране и транспортиране
- липса на разделно събиране и рециклиране
- неправилно депониране на твърдите отпадъци
- липса на контрол върху закритите депа и сметища и наличие на голям брой неконтролируемите (незаконни) сметища.

Необходимо е изграждането на депа за твърди битови отпадъци, както и разработване ва система за контрол при тяхното депониране.

Защитени територии

В областта има малко защитени територии. За защитени територии са обявени:

Защитени местности:

- "Игликина поляна", естествено находище на растителния вид Лечебна иглика, с площ 9,2 ха. Намира се в горски фонд, в м. "Кайрака";
- "Урумово лале" – естествено находище на растителния вид Урумово лале в три форми (жълта, пъстра и червена), с площ 12,0 ха. Намира се в горския фонд, в м.Острата могила (землище на с. Пайдушко). Растителният вид е български ендемит, застрашен от изчезване и включен в "Червената книга" на България;
- "Петка балкан", вековна гора с площ 5,6 ха, в горски фонд в м. Бабаконду", с. Братово;
- "Беллика" – заблатена площ от 10,0 ха с характерна блатна растителност и водоплаващи птици край с. Светлен;
- "Римски мост" – напълно запазен, дълъг около 60 м, широк 4 м, височина 10 м. Има форма на дъга, с един централен свод и пет спомагателни. В основите си мостът е граден направо върху естествена скала. Намира се в община Антоново.

Природни забележителности:

- "Водопада" - малък водопад, образуващ се от излизащ от скалната повърхност подземен приток на р. Врана, в Търговищкия проход (с.Пролаз) с площ 0,1 ха, в ГФ;
- "Коня", скално образувание в м.Парка (землище гр. Търговище) с площ 0,3 ха, в ГФ;

[12] Данни на НСИ

- "Дервенска пещера" с обща площ 0,5 ха, в горски фонд. Намира се на склоновете на Преславската пещера, в Пролазкия пролом, землище на с. Пролаз;
- "Гърбавата чешма" – скално-варовиково образувание, високо около 4 м, с дължина 10 м. Във връхната си част има улей, по който тече водата, идваща от скалния отвес, издигнат над варовиковия гребен. Водата пада от улея и образува малък водопад – Гърбавата чешма. Намира се в община Антоново.

Насоки и приоритети за подобряване на състоянието на околната среда

- Реализиране на проекта "Подобряване качеството на питейната вода и намаляване вредното влияние на отпадните води в регион Търговище" с финансиране по ИСПА и структурните фондове;
- Внедряване на съвременна техника за сметосъбиране, сметоизвозване и специализирани съдове за отпадъци. Разделно събиране на част от битовите отпадъци;

При условие, че не се осигуряват навреме и ритмично финансови средства, при неоползотворяване на възможностите на донорските програми, съществува реална заплаха да не се реализират предвидените програми и проекти в областта на опазването на околната среда.

I.6 Териториална структура, урбанизация и селищна мрежа

Територията на област Търговище съчетава благоприятна естествена и антропогенна среда с разнообразни природо-географски, икономически, социално-демографски, екологични и инфраструктурни характеристики. През територията й преминава една от активните комуникационни оси "изток-запад" (бъдещата АМ Хемус). Това определя добрите й възможности за развитие на активни интеграционни взаимоотношения както със съседните, така и с Черноморските области. Организирането на очакваната инвестиционна инициатива в магистралния коридор и устройването на "контактни зони" за очакваните интензивни потоци на стоки и хора вече е непосредствено предизвикателство за областта. Намирането на удачни решения по този въпрос ще осигури на областта допълнителен мощен потенциал за развитие. И обратно – недостатъчните или неудачни "контактни зони" ще минимизират очакваните ползи и ще доведат само до "инкасиране" на негативни екологични ефекти и неудобства от транзитни потоци.

В развитието, пространственото устройство и функционирането на областта няма остри природни и екологични проблеми. Сравнени с тези на водещите области от Североизточния планов район, икономическият потенциал, капитализацията на територията, човешките ресурси и инфраструктурната наситеност отреждат на Търговищка област скромно място.

Област Търговище все още не участва активно в утвърдената урбанизационна ос София-Търново-Шумен-Варна, но по силата на местоположението и природните й ресурси, областта има потенциал не само за догонващо развитие, но и за изграждане на социално-производствен и инфраструктурен комплекс със своя специфична "физиономия". Залог за подобно развитие са усвоени и целесъобразно използвани ресурси, ясно очертани приоритети, добра координация и активно сътрудничество със съседните области.

Границите на областта затварят територия от 2710,4 км^2, населена от 138160 жители (51 жит./км^2). Областта има 5 съставни общини (Търговище, Попово, Омуртаг,

Антоново и Опака) с общо 196 населени места (5 града и 191 села). Центровете на общините са и опорните точки на селищната мрежа на областта. Само Търговище е от категорията "средни градове", докато гр. Попово спада към "малките", а останалите 3 града – към "много малките".

Според функционално-икономическите си характеристики, общините на областта могат да се обособят в две групи – "ядро" (Търговище и Попово) и "периферни" – Опака, Антоново и Омуртаг. Първата група са с относително висока степен на развитие и поли-функционална икономическа структура, притегателно поле за инвестиционна и предприемаческа дейност, с утвърдени приоритети в развитието индустрия и транспорт, проучен потенциал и аспирации за развитие на туризъм. Втората група включва останалите три общини, имащи предимно аграрен и аграрно-промишлен характер, с ограничено поле на влияние, ниска привлекателност за инвестиране в производствена и друга дейност, липса на икономическа среда за предприемачество и бизнес. Те имат потенциал за превръщане в активен стопански "тил" на "ядрото", както и да се включат успешно в туристическото предлагане на областта.

Териториална структура

Област Търговище обхваща 2 % от територията на страната и 14 % от тази на Североизточния район за планиране. Най-голяма е територията на общините Търговище и Попово (отн. дял 62 %), а най-малка – Опака – заема само 6 % от територията на областта.

Общата численост на населението (138160) нарежда област Търговище на последно място сред шестте области на Североизточен район за планиране (СИРП). Тя представлява 2 % от цялото население на България и 11 % от населението на СИРП.

За периода 1998-2003 г. броят на населението в областта намалява с 11129 човека, или със средногодишен темп от минус 1 (средната стойност за СИРП и малко под националната – минус 1,1). Увеличение на населението регистрира единствено община Търговище. С най-големи темпове намалява населението на община Попово (-2,7), следвана от Антоново (-2,4) и Опака (-2,2).

Териториална структура и селищна мрежа на област Търговище към 31.12.2003 г.

Общини/област	Територия - км^2			Населени места – брой			Гъстоти	
	Общо	**Урбан.**	**Неурбан**	**Общо**	**Градове**	**Села**	**н.м./100 км^2**	**жит./ км^2**
Антоново	478,8	25,6	453,2	60	1	59	12,5	15,2
Омуртаг	400,8	27,6	373,2	43	1	42	10,7	63,1
Опака	157,4	7,0	150,3	6	1	5	3,8	47,8
Попово	832,9	47,3	785,6	35	1	34	4,2	41,6
Търговище	840,5	55,2	785,3	52	1	51	6,2	75,4
Общо област	**2710,4**	**162,8**	**2547,6**	**196**	**5**	**191**	**7,2**	**51,0**

Средната гъстота на населението в областта е 51 човека на кв.км. към 31.12.2003г. (при 70 ч/кв.км за страната). С пределно ниска гъстота е община Антоново – само 15 човека на км^2. Само Търговище е със стойност около средната за страната.

Селищната мрежа е изградена от 196 населени места, от които 5 града и 191 села от различна категория и функционална принадлежност:

Най-хомогенна структура на селищата си има най-малката община – Опака – много малък град (3103 жит.), формиращ 41 % градско население и пет села от сравним

"калибър" – 630-1300 жители. Общината с "умираща периферия" на селищната си система е Антоново – освен че повечето села са в категорията "много малки", 23 села са с население под 30 човека, в т.ч. 11 под 10 и 2 вече без нито един жител. Макар и в много по-лека форма, подобни симптоми има и в община Омуртаг.

	Села			
	Общо	Средни[13]	Малки[14]	Мн. малки[15]
Област Търговище	**191**	**12**	**89**	**88**
Община Антоново	59	0	6	53
Община Омуртаг	42	2	26	14
Община Опака	5	2	3	0
Община Попово	34	5	16	13
Община Търговище	51	3	38	10

Гъстотата на населените места (н.м./100кв.км.) е 7,2 населени места на 100 кв.км. Забелязва се обратна зависимост между гъстотата на населените места и населеността на територията. Антоново е типичен пример - значително по-гъста мрежа от населени места и слаба населеност. Този показател разкрива и още една специфична зависимост – високата гъстота на населени места е право пропорционална на големината им. Относително хомогенните селищни мрежи на Опака и Попово се изразяват с най-ниските стойности за гъстота на н.м.– съответно 3,8 и 4,2 селища на 100 кв. км.

Макар и с темпове под средните за страната, под влияние на индустриализацията се развиват процеси на трансформиране на функции от селата и концентрацията им в градовете на областта (предимно Търговище и Попово). За разлика от други области, урбанизацията в Търговищка област не е довела до свръх-концентрация .

	Градско	**Селско**
Антоново	22 %	78 %
Омуртаг	36 %	64 %
Опака	41 %	59 %
Попово	49 %	51 %
Търговище	62 %	38 %
Област TGV	**51 %**	**49 %**
СИРП	**64 %**	**36 %**
България	**70 %**	**30 %**

Степента на урбанизация поставя областта под средната за СИРП (64 % градско население) и за страната (70 %). Броят на населението в най-големия град – Търговище (39202) е съизмерим с това в останалите 4 града на областта (30838 жители към 2003 г.). Най-слабо урбанизирана е община Антоново (22 % градско население), следвана от Омуртаг (36 %) и Опака (41 %). На този фон е необходимо стимулирано развитие на 2

[13] средни села - от 1000 до 2 хил. жители

[14] малки села - от 250 до 1000 жители

[15] много малки села - до 250 жители.

паралелни процеса – засилване на ролята на ядрото Антоново-Попово и укрепване на опорните центрове в останалите общини.

Отсъствието на демографски и инвестиционен натиск не създава големи рискове от спонтанно усвояване на нови терени. Изключение прави западната вилна зона на гр. Търговище, където се настанява и функцията "постоянно обитаване", без необходимите устройствени и инфраструктурни предпоставки. Като цяло, качеството на селищните среди е ниско не само поради амортизирания и неподдържан фонд, но и поради общият за областта проблем с изградеността и състоянието на инфраструктурите.

Урбанистичното развитие на територията трябва да се ориентира и пренасочи към бъдещата магистрала, за да оползотвори в максимална степен потенциалният си контакт с транзитните потоци на хора и стоки.

Решаването на проблемите на урбанистичното развитие е непосредствено свързано с устройственото планиране на територията на областта. Плановете на населените места са остарели и неактуални след реституционните процеси. Изменят се частично и на парче, което е порочна практика, създаваща проблеми за управлението на процесите. Създаването на нов кадастър и нови планове за регулация и застрояване е неотложна необходимост, където не са изработени такива.

Липсва обща устройствена политика и цялостна концепция за бъдещо развитие на селските населени места в областта.

I.7 Район за целенасочено въздействие (изостанал селски район/

Според Закона за регионално развитие "Изостанал селски район" е територия с преобладаваща заетост в селското и горското стопанство, характеризираща се с ниска степен на развитие на транспортната, техническата и социалната инфраструктура, ниска квалификация на работната ръка, ограничени възможности за трудова заетост, високо равнище на безработица, ниски доходи на населението и обезлюдяване.

Социално – икономическа ситуация - В област Търговище общините Омуртаг, Антоново и Опака се включват към изостаналите селски райони. Те са с преобладаващ селски начин на живот, основна стопанска функция селско и горско стопанство, хранително-вкусова промишленост, занаяти, които се характеризират с ниска степен на развитие на икономическата база, поддържащата я техническа инфраструктура и квалификация на работната сила и свързаните с това остри социални последици като равнище на безработица, ниски доходи на населението и намаляване на неговата численост.

Общият размер на територията, обхваната от изостаналите селски райони е 1037,0 кв.км, или 40.4 % от територията на областта. От тях 961,5 кв.км. са земеделски територии и горски площи, или 93,1 % от територията на изостаналите селски райони и 40,6 % от земеделските и горските територии на областта.

Общият брой на населението в трите общини е 40110 (2003 г.), или 29.0 % от населението в областта. По общини населението е: Антоново 7 284, Омуртаг 25 298, Опака 7 528. Характерно и за трите общини е намаляване на населението. Средното равнище на безработица за общините през 2003 г.[16] е: Антоново - 42,24 %, Омуртаг -

[16] Данни на ДБТ Търговище

39,83 %, Опака - 33,01 %, а през 2004 г.[17] безработицата е съответно: Антоново – 39,37 %, Омуртаг – 40,44 %, Опака – 31,14 %.

Средната годишна работна заплата през 2003 г. в община Антоново – 1942 лв., община Омуртаг – 2257 лв., а в община Опака – 2597 лв. За страната средната годишна заплата е 3280 лв. Икономиката на трите общини се характеризира с преобладаващ дял на селското стопанство.

- Анализът и оценката на състоянието и развитието на основните процеси в посочените три общини освен в конкретните специализирани раздели се допълва с профилиран за района SWOT анализ.

Културно-историческо наследство

- Основните обекти на културно-историческото наследство в трите селски общини е анализирано и оценено в рамките на раздела за култура и културно-историческо наследство за областта.

SWOT анализ.

Силни страни

- Благоприятният климат, селският пейзаж и околната среда представляват много ценни икономически, екологични и образователни ресурси.
- Наличие на туристически ресурси, благоприятни природо-климатични условия, добри популации от дивеч и възможности за спортен риболов.
- Богато културно-историческо наследство и в трите общини.
- Утвърдени традиции в художествената самодейност, развита и живописна селска култура – фолклор.

Слаби страни

- Липса на единна стратегия и политика за преструктуриране на аграрния сектор с цел развитие на печеливши производства, съобразени с природните и поземлените ресурси на общината.
- Относително недобри качествени характеристики на населението. Засилваща се тенденция за увеличаване броя на ниско образованото и с по-ниска квалификация население.
- Липса на производства в съвременни гъвкави организационни форми – малки и средни предприятия, семейни ферми.
- Липса на изградена туристическа инфраструктура.
- Незадоволително състояние на пътната инфраструктура.
- Амортизирана водопреносна мрежа, с висока степен на аварийност и големи загуби.

Насоки за развитие на изостаналия селски район на областта

Подобряване на качеството на живот в селските райони (Омуртаг, Антоново, Опака) и насърчаване на разнообразието на икономическите дейности ще се постига чрез мерки, насочени към селскостопанския сектор, развитие на неселскостопанските отрасли, насърчаване на заетостта, подобряване на основните услуги и реализиране на инвестиции, които правят селските райони по-атрактивни с оглед на противопоставяне на тенденциите

[17] Данни на Агенцията по заетостта

на икономически и социален спад и обезлюдяване. В това отношение също е необходимо усилие за подобряване на човешкия потенциал, опазване, подобряване и управление на природното и културно-историческо наследство с цел да се допринесе за местно устойчиво икономическо развитие.

I.8 Туризъм – настояще и потенциал за развитие

Икономически измерения на туризма в областта

Област Търговище не може и не би трябвало да "мери ръст" с туристическите дестинации по Черноморието. По класическите показатели "капацитет" на леглова база и реализирани нощувки, областите Търговище, Шумен, Силистра и Разград формират своеобразна "туристическа периферия", имаща аспирации, но още неразвила потенциала си за туризъм. През 2003 г. област Търговище е притежавала 0,7 % от легловия капацитет на СИРП и е реализирала 0,3 % от нощувките в този район за планиране.

Общини	**Варна**	**Добрич**	**Разград**	**Силистра**	**Шумен**	**Търговище**
Капацитет	7275309	6674106	98550	84683	242365	**99555**
Нощувки	3664573	1677224	17596	17796	45338	**18729**

Независимо от малкия капацитет (сравнен с Варненския или Добричкия), степента на оползотвореност е твърде малка – само 19 %. Трябва да се има предвид, че преобладаващата част от отчетените нощувки са реализирани не по повод "туризъм". Предварителният извод на този етап от анализа е, че ***Търговище още няма продаваеми цялостни туристически продукти***.

Общини	**Варна**	**Добрич**	**Силистра**	**Търговище**	**Шумен**	**Разград**
Ползваемост	50 %	25 %	21%	**19 %**	19 %	18 %

Що се отнася до приходите, с реализираните в сектора 374000 лева, областта формира едва 0,31 % от съответните приходи в СИРП и 0,13 % от националните приходи в сектор "туризъм".

Общини	Варна	Добрич	Шумен	Силистра	Разград	Търговище
Дял СИР	71,97 %	26,08 %	0,96 %	0,34 %	0,33 %	0,33 %
Дял Бълг.	28,98 %	10,50 %	0,39 %	0,14 %	0,13 %	0,13 %

Подобен символичен дял има туризмът и в структурата на областната икономика – само 0,1 %. И към 2005 г. оценката от областния план 2000 би могла да се препотвърди:

За съжаление туристическото развитие в област Търговище не е особено изявено и не отговаря на възможностите на региона. Това се дължи на различни причини, между които недостатъчно добре развитата туристическа инфраструктура в областта, сравнително слабо е разнообразието и ниско качеството на предлаганите туристически услуги – хотели и ресторанти, развлечения в заведенията за отдих. Туристическата база разполага с 8 хотела и 4 хижи. Слабо функционира рекламната и информационната система.

Като се има предвид, че през Дунав мост - Русе годишно преминават не по-малко от 2 млн. чужденци, а за и от Варна многократно повече, и местонахождението на Търговище е на кръстопът по тези две направления, то потенциалните ни възможности са големи.

Ще бъдат необходими сериозни усилия в дългосрочен план, за да се подобри състоянието в туристическия сектор на региона и той да заеме адекватно положение в съответствие с богатите ресурси и потенциали. Развитието на туризма в областта не би било успешно, ако не се съчетае с общото подобряване на икономическата база и на инфраструктурата.

Ресурси и потенциал

Туристическите ресурси на областта са анализирани и оценявани нееднократно. Тезата от областен план за развитие 2000, че "Природните дадености и местонахождението на област Търговище, съчетани с историческото наследство, са предпоставка за богата и разнообразна туристическа дейност" се препотвърждава. Безспорно стойностни са културните факти от неолита през античността и средновековието. Макар и с по-скромни възможности, може да се събере и "букет" от природни забележителности и ландшафти. Особено важни са и "фоновите" характеристики на природната среда – екологичен баланс, био-разнообразие, относително чисти водни течения. Естествена добавка към туристическото предлагане са утвърдените бели вина и култура в предлагането им (както ритуалната дегустация, така и подобаваща кулинарна среда). С добри възможности се нарежда балнеолечението (Боаза). Макар и още неоценени, празниците от културния календар на областта също могат да представляват интерес за туристическо експониране.

Макар и частично отчетени, съществуват много проблеми, още неизвървян път до професионалното предлагане на конкурентноспособни (продаваеми) туристически продукти:

- ***туристическите ресурси*** като цяло – регистрираната наличност на културен факт, природен феномен или среда не би трябвало да се третира като туристически ресурс преди професионална оценка на необходимите инвестиции и допълнителни елементи за включване в туристическо предлагане по отношение на:
- ***формите на алтернативен туризъм*** – в досегашните анализи и планови документи[18] се лансира развитие на почти всички възможни форми на алтернативен туризъм, без да се отчита конкурентоспособността на съответния ресурс и насочеността към специфичните пазарни сектори; все още липсват идеи за "туристическата новина" и цялостни туристически продукти на областта;
- ***териториалния обхват на предлагането*** – осъзната необходимост от премахване на административните граници и планиране на туристическо предлагане с приемливи изохрони на достъпност до включените обекти и дейности;
- ***информацията и координацията*** – все още липсва звеното за координиране на множеството локални инициативи, липсва общодостъпна, пълна и актуална информация за предлагането.

Направените анализи и изведените изводи не омаловажават възможностите на областта за развитието на туризма, но следва да се отчете неговата начална фаза. В това отношение може и следва да се говори за туризма в областта по-скоро като катализатор на развитието, а не толкова като дестинация и изграден туристически продукт, които да се предлага веднага на пазара.

[18] Стратегическа програма за развитие на туризма в община Търговище, 2004

Стъпки към развитие на алтернативен туризъм

През последните няколко години са направени няколко конструктивни стъпки към създаване и маркетиране на туристически продукти:

- Създаден е Туристически информационен център (в гр. Търговище),
- Създаден е консултативен съвет по туризъм към кмета на община Търговище;
- Издадени са рекламни брошури за областта и за отделни обекти (повечето имат стойност за информиране и събуждане на любопитство, но не и за пряко маркетиране);
- Спечелени са 3 проекта по програма ФАР – екотуризъм – за изграждане на екопътеки и създаване на сглобени туристически продукти с профил "екотуризъм";
- Успешно е приключен проект по програма Фар "Развитие и промоция на пазарно-ориентиран културно-исторически продукт в община Търговище" на стойност 229 хил. евро. По проекта е обновен сградата на училище "Св.св. Седмочисленици", създаден е посетителски интерпретивен център, осъществена е туристическа маркировка и за създадени тематични маршрути "По пътя на виното", Пътят на наследството" и "религиозен маршрут". Разработени са пакет рекламни материали, промоционна интернет страни;а, рекламен филм и клип, система за управление на информацията в посетителския център, подготовка за въвеждане на ISO 9001:2000.

Насоки за развитие на алтернативния туризъм в областта

Макар и еднозначно определен като "индустрия", на развитието на туризъм в областта не би трябвало да се разчита като на алтернативен икономически сектор, а като ***"катализатор"*** за основни икономически дейности (селско стопанство, хранително-вкусова индустрия, транспортни услуги, строителство и т.н.).

Всяка от основните дейности в областната икономика трябва да се развива с презумцията, че средата е част от туристическо предлагане; с особена значимост това изискване се отнася за аграрния сектор, благоустрояването на селата и поведението на всички жители.

Развитието на туризъм трябва да се превърне във визия и мисия на широк кръг от граждани; алтернативният туризъм контактува със средата и хората в много по-голяма степен от "масовия".

Фокусиране върху 1-2 специализирани продукта и създаване на ***туристическа "новина"*** за областта; пример за професионално предлагане в направление "туризъм по специални интереси" би могъл да се вземе от оферирането на "археологически училища на терен" (виж archeology.archbg.net).

- *Създаване на регионална устройствена схема за алтернативен туризъм (покриваща територията на области Търговище, Разград, Силистра и Шумен).*
- Създаване на координиращо звено (публично-частно партньорство).
- Привличане на професионален капацитет за "сглобяване" на туристически продукти.
- Съгласувано планиране на приоритети в изграждане и обновяване на инфраструктури към туристически обекти.

I.9 SWOT –анализ

Областна стратегия за развитие на област Търговище

Силни страни	Слаби страни
• Добро природогеографско и транспортно комуникационно местоположение на областта • Квалифицирана свободна работна сила, наличие на персонал с висока квалификация, конкурентна цена • Добре структурирана икономика, базираща се на традиционни производства • Наличие на широк спектър малки и средни предприятия с гъвкави възможности за развитие • Много добри условия за интензивно и екологосъобразно земеделие • Добра организация и специализация на здравното обслужване в областта • Добра достъпност до здравни услуги на градското население • Висококвалифицирани медицински кадри и условия за квалификация • Добра мрежа от предучилищни заведения, общообразователни и професионални училища • Добра квалификация на преподавателските кадри и добри възможности и традиции за повишаване нивото на квалификация • Широка мрежа от културни организации. • Наличие на обекти на КИН с национално значение и съхранени традиции (фолклор). • Пространствено добре развита пътна мрежа, с гъстота над средната за страната • Въведена ЦАМТЦ Търговище, осигуряваща 100% цифровизация на междуселищните съобщения • Изградена бизнес мрежа – Търговище, Попово и Омуртаг с високоскоростни линии за достъп • Благоприятен комплекс от природна и антропогенна среда; • Наличие на оформено урбанистично ядро с голям потенциал за развитие; • Поли-функционална структура на областния център, с широк обхват и разнообразие от елементи, формиращи поле на инвестиционна привлекателност; • Недостатъчна изграденост и лошо състояние на голяма част от инфраструктурите; • Потенциални възможности за газификация;	• Влошени темпове на развитие спрямо средните за страната и СИ район за планиране • Ниска заетост и висока безработица • Силно изразени диспропорции в социално-икономическото развитие на общините • Отсъствие на високотехнологична икономика • Слаба пазарна ориентация на МСП • Неизградена инфраструктура на бизнеса • Дребно фамилно стопанство и примитивни условия в земеделските и животновъдните структури • Ниски доходи и жизнен стандарт • Проблеми с достъпа до здравни услуги на населението от селските райони • Влошено състояние на майчинското и детското здравеопазване • Наличие на голям брой здравно неосигурени лица • Отдалеченост на селата от средищните у-ща и лоши транспортни връзки до тях • Амортизиран сграден фонд и МТБаза на културата. • Няма виждане за социализация на паметниците на КИН и оценяването им като туристически продукт • Влошено състояние на републиканската и местната пътна мрежа • Износена водопроводна мрежа с големи загуби • Недоизградена канализационна мрежа, няма ПСОВ • Бавно внедряване на нови информационни и комуникационни технологии • Липса на устройствени решения за връзки и “контактни зони” с бъдещата магистрала; • Недостатъчна изграденост и лошо състояние на голяма част от инфраструктурите; • Бавно внедряване на информационни и комуникационни технологии; • Липса на устройствени решения за връзки и “контактни зони” с бъдещата АМ; • Наличие на територии с изявени процеси на популация; • Лошо състояние на инфраструктурите;

Възможности	Заплахи
• Повишаване конкурентността на икономиката, базирана на знанието и активна бизнес среда • Интензификация на производството чрез прилагане на нови високотехнологични форми на организация • Стимулирано развитие на МСП и обслужването им • Развитие на екоземеделие и алтернативен туризъм • Система за постоянно развитие на човешките ресурси • Възможност за разкриване на нови работни места • Диверсификация на икономическата дейност • Въвеждане на нови методи на лечение и закупуване на нова съвременна апаратура, • Оптимизация структурата на професионалното образование и подобряване на компютъризацията и езиковото обучение • Интегриране на културните дейности и прояви с туристическата индустрия • Подобряване на селищното развитие на основата на бъдещото туристическо ползване • Нарастващ интерес към алтернативните форми на туризъм и включване на атрактивните обекти в общ туристически продукт с други съседни области и общини. • Доизграждане на АМ"Хемус" и подобряване достъпа до регионалните центрове • Развитие на Източно балканския национален коридор Русе/Сс – Търговище – Ямбол– Лесово • Развитие на информационните и комуникационни технологии • Ориентиране към и оползотворяване на бъдещите магистрални потоци; • Укрепване на малките градове – опорни центрове на селищната мрежа, обслужващи селските райони; • Поддържане на баланс между урбанизираната и природната среда. • Участие с проекти в национални и международни програми по подобряване на околната среда	• Неустойчиво икономическо развитие и заетост • Висок коефициент на безработица • Ниски доходи и жизнен стандарт • Задълбочаване на демографските проблеми и миграцията • Слабо развита бизнес-инфраструктура • Липса на иновационна стратегия за развитие на областта • Недостатъчен капацитет на местната власт по отношение развитието на бизнес средата • Незадоволително качество на публичните услуги, ниско ниво на сигурност на бизнеса и гражданите • Слабо развитие на доброволното здравно осигуряване и прехвърляне на тежестите върху все по-малко работещи лица • Недостатъчна пазарна ориентираност на образованието в областта • Намаляване на човешките и финансови ресурси за културни дейности поради структурни промени. • Забавено изграждане на АМ "Хемус" • Разчленена места пътна мрежа, трасета с много хоризонтални и вертикални криви, голяма дължина • Съсредоточаване на инвестиции и приоритетните мерки към развитие на областния център за сметка на малките общини • Пропускане на възможността за оползотворяване на магистралата; • Отсъствие на нормативна регламентация за урбанизиране на пространството извън строителните граници на населените места; • Силно влошено състояние на процесите на благоустройствено и устройствено развитие на селските населени места • Слаби интеграционни връзки между центровете на общините и околната територия по отношение на подобряване стандарта на обитаване и качеството на живот в периферията

II. ГЛАВА ВТОРА - СТРАТЕГИЧЕСКИ КОМПОНЕНТИ НА ОБЛАСТНАТА СТРАТЕГИЯ – ВИЗИЯ, СТРАТЕГИЧЕСКИ ЦЕЛИ И ПРИОРИТЕТИ

II.1 Водещи параметри и характеристики на областната стратегия за развитие на област Търговище

Количествени параметри

Времевият хоризонт на Областната стратегия за развитие на област Търговище обхваща периода от 2005 – 2015 г. и има продължителност на действие 11 години.

Обект на стратегическо планиране в рамките на стратегията се включва територия от **2710,4 км^2** и население – **138160 души** (2003 г.).

В обхвата на Областната територия са включени **5 съставни общини** – **Търговище, Попово, Омуртаг, Антоново и Опака**, общо **196 населени места** – 5 града и 191 села, като в състава на общините функционират **106 кметства** с кмет мажоритарно избран, пряко от население на кметството.

Областната стратегия за развитие определя общата рамка, в която се вписват част от **регионалните приоритети в средносрочен и дългосрочен хоризонт** и постигането на необходимата **устойчивост в развитието на областта**. Тя се явява и **ориентир за общинските планове за развитие**, като източник на идеи и аргументи за разработване на проекти;

Настоящата **Стратегия за развитие** съдържа анализ и оценка на състоянието на основните системи и процеси в областта, същностна стратегическа част, включваща - **визия, главна цел, 3 стратегически цели, 5 приоритета и 18 специфични цели**, придружени с над **120 конкретни индикатори.** Към нея е приложена отделна глава, в рамките на която са разработени **основните механизми и инструменти за нейното изпълнение.**

В рамките на стратегията като конкретен обект на разглеждане и планиране е **обособен район за целенасочено въздействие от типа "изостанал селски район",** в състава на който са включени **3 общини** – Антоново, Омуртаг и Опака с население 40110 души, 1037 км^2 територия и общо 109 населени места.

Качествени характеристики

Областната стратегия за развитие по същество дефинира стратегическите насоки за развитие на областта, като отчита специфичните особености на развитието на съставните общини и формира механизми и инструменти за защита на конкретните местни интереси. По своя характер тя е **активна стратегия**, която равностойно застъпва вътрешния и външен компонент за развитието на областта. Също така тя си поставя като приоритетна задача на развитието, целенасоченото въздействие върху вътрешните ресурси и потенциали на областта и тяхното насочване към преодоляване на ярко изразените териториални диспропорции и междуобластни различия с оглед общото повдигане на жизненото равнище и качеството на живот в общините и областта като цяло.

Областната стратегия за развитие се базира на определена **система от принципи**, които пряко произтичат от възприемането на **европейската политика за сближаване, на принципите и целите на стратегиите от Лисабон и Гьотеборг** и

заложените в **Закона за регионалното развитие конкретни принципи**, залегнали в основата на провеждането на държавната политика в областта на регионалното развитие.

Като **важен стратегически документ за постигане целите на регионалното развитие тя създава основата за обвързването на Националната стратегия за регионално развитие с останалите стратегически и програмни документи – Регионалния план** на Североизточния район за планиране, **общинските планове за развитие** на съставните общини в областта и съответните **национални секторни политики** в частта им за Търговищка област, като **изпълнява ролята на трансмисия** при тяхното създаване и изпълнение в дългосрочен план.

Стратегията е разработена при спазване на утвърдените от Министъра на регионалното развитие и благоустройството Методически указания и нейното разработване и изпълнение се обвързва със **спазването на утвърдената нормативна уредба в областта на регионалното развитие –** закони, правилници и наредби**.**

В този смисъл **Областната стратегия за развитие** съответства и отговаря на изискванията за **обем и съдържание съгласно чл.10, ал.3 от ЗРР**.

Областната стратегия на област Търговище набляга върху:

А. Повишаване на конкурентоспособността на икономиката и засилване на инвестиционния интерес;

Б. Стимулирано изграждане на бизнес-мрежи, на областни и регионални клъстери и на инкубатори за подпомагане на малкия и средния бизнес;

В. Модернизация и усъвършенстване на инфраструктурата, създаване на условия за атрактивно развитие на територията, бизнеса и на жизнената среда;

Г. Интегрирано селищно развитие с цел намаляване междуобластните различия и създаване на предпоставки за повишаване качеството на живот (доходи, жизнено равнище, заетост, модерно предоставяне на услуги);

Д. Укрепване на институционалния капацитет на областната и общинската администрация и усъвършенстване на териториалното управление чрез широко прилагане на принципите на партньорство, публичност и прозрачност в действията.

II.2 Основополагащи принципи на областната стратегия за развитие

Провеждането на държавната политика в областта на регионалното развитие на областно ниво се основава на прилагането **на следните принципи:**

Осъществяване на единен подход на стратегическо планиране и програмиране.

Концентрация с оглед ефективно използване на ресурсите и тяхното насочване върху ограничен брой **стратегически цели, приоритети и.териториални структури и процеси.**

Партньорство, публичност и прозрачност, включващи диалог и съвместни действия между основните субекти и заинтересовани участници и актьори, участващи в процеса на регионалното развитие на всички нива, при осъществяването на планирането, програмирането, ресурсното осигуряване, изпълнението, наблюдението и оценката.

Допълняемост при съчетаване на финансирането от национални публични източници при съвместно финансиране от други източници.

Междуведомствена координация на компетентните органи на всички фази и етапи на процеса на стратегическо планиране и програмиране.

В процеса на разработването и изпълнението на Областната стратегия за развитие на област Търговище е отчетено действието и на други важни принципи свързани със създаването и функционирането на свободното пазарно стопанство като:

Ограничена намеса в пазарния механизъм, изразяваща се в ненамеса на политиката на регионално развитие и конкретните й мерки в действието на пазарните механизми. Осъществяваните мерки катализират и улесняват, а не подменят дейността на стопанските субекти. Създаване на възможности, а не пряко подпомагане на всяка цена. Този принцип предполага идентифициране на дейности за подпомагане, които при влагане на минималните ресурси, осигуряват голям ефект.

Субсидиарност и разумна децентрализация: Това се изразява чрез стемежа за решаване на проблемите на нивото, на което възникват. Националната политика формира рамката и създава възможности, а реалните решения, отговарящи на конкретните местни нужди, проблеми и условия, се формулират на по-ниските нива. Постепенно разширяване на отговорностите на регионалните власти - от планиране към пряко управление на програмите за регионално развитие.

Състезателност: Регионалните и общинските планове за развитие се конкурират и състезават по отношение на достъпа до капиталовите пазари и за използване на допълнителни ресурси въз основа на ясни критерии за качество на предлаганите проекти и съответствие с националните цели и на ясна и прозрачна процедура.

В допълнение на тези принципи, изготвянето на областната стратегия за развитие се основава на **традиционните принципи на стратегическото планиране**:

Комплексност, което означава да се отчитат интегрално, взаимовръзките между човека, обществото, секторните и местни политики съобразно конкретните природни условия, ресурси и потенциали в отделните области и райони за планиране.

Дългосрочност, която се определя от продължителния срок на физическо износване на обектите и съоръженията в околната среда и необходимостта те да задоволяват не само настоящи, но и бъдещи потребности на човека и обществото.

Нормативност, свързана с ефективното оползотворяване на териториалните фактори и ресурси с национално, регионално и местно значение.

Непрекъснатост, която се диктува от изискванията на закона за ежегодно отчитане на реализацията и контрол върху достигането на целите и задачите на плановете за регионално развитие.

Приоритетност, диктуваща се от ранжирането на целите с оглед на определяне въздействието им върху протичащите явления и процеси в краткосрочен и дългосрочен план върху отделните райони за планиране и прилагане на адаптивно управление от областите в условията на реално функциониращо местното самоуправление в общините и сериозен дефицит на ресурси.

II.3 Визия, стратегически цели и приоритети на стратегията

ВИЗИЯ

Визията за областта е определено виждане за състоянието, в което е желателно областта да попадне в определен бъдещ момент. Тя очертава стратегическите очаквания за

перспективното развитие на основните процеси в областната територия, като предлага и определен модел на това развитие. Самата визия е близка до желаното и не се ограничава от наличните ресурси. Тя е основен градивен и дефиниращ компонент на всяка областна стратегия за развитие, като фокусира вниманието върху дългосрочните стратегически насоки и решаването на основните проблеми на дългосрочното развитие. При определянето на визията на областната стратегия за развитие на област Търговище са отчетени изводите и изискванията за:

- Състоянието и развитието на основните социално-икономически, демографски, устройствени, инфраструктурни процеси и структури;
- Стратегическите насоки за бъдещото развитие на областта;
- Балансирано и динамично развитие на областната територия;
- Концепцията за устойчиво развитие;
- Съгласуване с приоритетите на националната и секторните политики;
- Отварянето на страната към европейското пространство и ускореното ни интегриране в структурите на Европейския съюз.

В рамките на областната стратегия визията се дефинира, както следва:

“Област Търговище ще бъде регион отворен към Европа и света с конкурентна икономика базирана на знанието, иновативни производствени структури, модернизирана инфраструктура, подобрен социален статус и висок жизнен стандарт на населението. Балансираното и устойчиво развитие на територията ще превърне областта в място, привлекателно за бизнес и инвестиции, със съхранени природна среда и валоризирано културно наследство, с развити качествени форми на туризъм.”

СТРАТЕГИЧЕСКИ ЦЕЛИ

С формирането на стратегическите цели по същество се определят основните насоки и очакваните резултати, които трябва да бъдат постигнати в резултат от реализацията на областната стратегия за развитие на област Търговище.

Главната цел на областната стратегия за периода до 2015 г. е **“Осигуряване на ускорено социално-икономическо развитие на областта и повишаване на жизнения стандарт с оглед преодоляване различията в развитието спрямо останалите области в страната”.**

Ускореното социално-икономическо развитие на областта от една страна предполага активното привличане на материалните, социално-икономическите и човешките ресурси в икономическия оборот, а от друга, налагат постигането на определен баланс в тяхното потребление, съхранение и възстановяване. Това е динамичен процес, който изисква прилагането на диференциран подход по отношение избора и взаимното обвързване на стратегическите цели, приоритетите и възможните действия, с помощта на които следва да се създават условията и предпоставките за рационалното използване на вътрешните потенциали на областта за повишаване на жизнения стандарт в нея. В този аспект дефинираната главна цел съответства на основната цел на европейската политика за социално-икономическо сближаване, съгласно конституцията на ЕС. Тази цел отговаря и на приетите принципи и цели на стратегиите от Лисабон и Гьотеборг.

Главната цел на областната стратегия за развитие може да се постигне чрез етапното реализиране на **следните стратегически цели**.

Цел 1. Засилване конкурентността на областната икономика, повишаване равнището на заетост и на инвестициите в развитието на човешкия потенциал.

Реализирането на първата цел предполага провеждането на комплекс от действия, които ще доведат до увеличаване равнището на социално-икономическото развитие на област Търговище с оглед достигане на средните параметри на развитие на областите. Основа за това следва да бъде повишаването на областната атрактивност и конкурентноспособност на икономиката, като резултат от изграждане на икономика, базирана на знанието, облекчаване на достъпа до заетост в резултат от подобряване на образователните характеристики на работната сила и достъп до местните пазари на труда. Разкриването на нови работни места ще е следствие от предвижданото технологично преустройство на областната икономика, създаването на нови производства, модернизацията на бизнес инфраструктурата, мерките за стимулиране на малкия и средния бизнес и съпътстващите го услуги, формирането на технологични клъстери, инвестиционни паркове и засилване атрактивността на инфраструктурата и нейната модернизация.

При укрепването на областната икономика следва да се търси и подкрепа н селското и горското стопанство в областта и в общините от "изостаналия селски район". Ефективността на тези производства ще се повишава на основата на тяхната диверсификация, прилагането на конкурентни форми и структури в областта на преработката и маркетинга на продукцията и създаването на алтернативна заетост в тази сфера. Важен инструмент за укрепването ще бъде развитието на инженерната и бизнес инфраструктурата в територията по отношение на транспортната достъпност, качествено водоснабдяване и благоустройство и развитие на различни форми на туризъм и рекреация.

Основните количествени индикатори за постигане на тази цел в края на 2015 г. за областта са:

- Средно годишно нарастване на БВП на човек от населението с 4-4,5 %
- Нарастване на коефициента на заетост от 34.7 % през 2003 г. до над 55 % и през 2015 г. и около 52 % за жените;
- Намаляване равнището на безработица за областта до 2015 г. с 10-15 пункта
- Намаление на вътрешно областните различия в равнището на заетост;
- Намаляване на диспропорциите в равнището на безработица между общините в областта, като най-високите равнища не надвишават повече от 2 пъти средната стойност за страната;
- Осигуряване до 2010 г. участие най-малко на 25 % от продължително безработните лица в активни мерки и програми;
- Достъп до широколентови комуникации на не по-малко от 30 % от населението в областта.

Цел 2 Подобряване качеството на инфраструктурата и целево опазване на околната среда с оглед осигуряване на устойчивост в областното развитие

Последователното осъществяване на дефинираната цел ще спомогне за многостранната активизация на положителните въздействия на добре изградената и

ефикасно функциониращата инфраструктура. Обект на областната политика на развитие и на повишено внимание на областното ръководство в рамките на прогнозния хоризонт на стратегията ще бъдат стимулираното развитие и подпомагане на всички мрежи, системи и елементи на техническата и инженерната инфраструктура – транспортна, водостопанска, енергийна, съобщителна, газификация. Развитието на транспортната инфраструктура има съществено влияние при формирането на благоприятни условия за устойчиво и балансирано развитие, за повишаване на инвестиционната атрактивност на територията и за приобщаване на икономиката на областта към националната. Също така тази инфраструктура спомага за засилване атрактивността на териториите, в които се забелязва повишен инвестиционен интерес (особено в периферните и изостаналите райони). Водостопанската система и благоустройството имат силно параметриращо значение за екологизацията на жизнената среда и за повишаване качеството на живот в отделни териториални части на областта. Съобщителната инфраструктура има определящо технологично и комуникационно въздействие върху бъдещото развитие на бизнеса, газификацията пряко се свързва с подобряване на екологическите стандарти на територията. В тази светлина развитието на инфраструктурата играе силна роля и има значимо въздействие върху развитието, поради което тя се проявява като цел и като хоризонтален приоритет съвместно със защитата и опазването на околната среда. Важна задача на областната стратегия е провеждането на взаимообвързана политика на развитие на инфраструктурата и екологическите последици от инфраструктурното изграждане и обезпеченост на територия, т.е. да се набляга на изграждането на екологосъобразна и екологопестяща инфраструктура.

Основните индикатори за осъществяването на тази цел за плановия период са:

- Дължина на новоизградената или подобрена пътна мрежа (% от мрежата);
- Процент от населението с подобрен транспортен достъп (%);
- Брой ПСПВ и брой ГПСОВ;
- Мощности за събиране на отпадъци или рециклиране (% на увеличение);
- Процент на отпадни води, подложени на пречистване (%);
- Домакинства с подобрено водоснабдяване (%);
- Рехабилитирани площи, нарушени от ерозия, замърсяване или свлачищна дейност (%);
- Развитие н газификацията в областта (%);
- Брой на малки и средни предприятия, които получават бизнес услуги.

<u>Цел 3 Подобряване атрактивността и качеството на живот в областта и намаляване на вътрешно областните различия чрез развитие на вътрешния потенциал на областта и общините.</u>

Реализирането на тази цел се свързва с мобилизиране на местните ресурси и потенциали на областта и общините. Тази мобилизация следва да доведе до преодоляване на диспропорциите в доходите, ползването на социалните услуги, инфраструктурната осигуреност на територията, косвено ще съдейства и върху иновационния капацитет. Освен решаването на специфичните местни потребности, провеждането на целево ориентирана местна политика ще води до повишаване на стандарта на обитаване на населението вътре в отделните части от територията на областта и общините. Това касае развитието на дейности по благоустрояване на населените места, водоснабдяване и достъп до достатъчно по количество и качество питейна вода, предоставяне и подобряване качеството на здравните и образователните услуги, запазване на местната културна

идентичност, съхраняване на природните богатства и културно-историческо наследство, ще се търси развитието на различни форми на туризма – културен, маршрутен селски, като в резултат от тези действия ще се търси повишаване рекреационния капацитет на територията.

Индикаторите за постигане на посочената цел за периода до 2015 г. са:

- Брой програми и проекти за интегрирано селищно развитие;
- Брой на съвместни междуобщински инициативи, заложени и изпълнени съгласно общинските планове за развитие на съставните общини от областта;
- Създадени нови устойчиви местни туристически продукти;
- Модернизирана техническа инфраструктура в подкрепа на местното и областното развитие, насочена към подобряване качеството и екологосъобразността на средата;
- Брой проекти за укрепване на местното развитие, насочени към намаляване на между областните различия;
- Нови здравни услуги на областно и местно равнище – брой;
- Брой на населението, получило нов достъп до здравни услуги;
- Съвместни инициативи за подобряване качеството на образованието и въвеждането на специализирано компютърното и езиковото обучение, нови информационни технологии и развитие на интернет услугите в общините и областта;
- Брой изпълнени мерки за подобряване състоянието на благоустройството в населените места от областта.

Дефинираните цели на областната стратегия за развитие на област Търговище, заедно с тяхното кратко описание и същностна характеристика, са взаимосвързани и допълващи се. Те изискват прилагането на интегриран подход в тяхното осъществяване в рамките на областната територия. Това следва да стане с помощта на мерките, програмите и проектите, заложени и изпълнени чрез регионалните планове за развитие на Североизточния район за планиране и съответните общински планове за развитие на общините от областта.

ПРИОРИТЕТИ НА ОБЛАСТНАТА СТРАТЕГИЯ

На основата на идентифицираните в SWOT - анализа силни и слаби страни в развитието на област Търговище, както и дефинираните визия и стратегически цели, се определят приоритетите на областната стратегия за развитие. Приоритетите конкретизират ключовите области за интервенция и подкрепа от страна на държавата за постигането на целите на областната стратегия, те имат вертикален или хоризонтален характер. Основното им предназначение е с тяхна помощ да се оцени значимостта на целите на стратегията и да се определят реалните условия за реализацията им. По отношение на всеки от приоритетите се определят специфични цели на развитието, които са количествено и качествено обосновани. По същество чрез тях се дефинират конкретните дейности, с помощта на които се реализират конкретните цели. Приоритетите на областната стратегия за развитие имат приемственост с тези определени в Областния план за развитие от 1999 година, като ги доразвиват в съответствие с целите на ЗРР и стратегическите цели на настоящата стратегия.

Основните приоритети на Областната стратегия за развитие на областта са:

ПРИОРИТЕТ 1: Създаване на активна бизнес среда за насърчаване на инвестициите и развитие на конкурентноспособна икономика базирана на знанието

Обща необходимост за областите в България е реализацията на дейности, насочени към насърчаване на инвестиции и за повишаване на тяхната конкурентноспособност. Преструктурирането на икономиката във всяка отделна област следва да се ориентира към производства с висока добавена стойност, да се развива икономиката, базирана на знанието, със силна технологична насоченост и към активно усвояване на иновациите както в производствения, така и в публичния сектор. Целта е да се гарантира прилагането на принципа, че "не всяка община в областта ще допринася със средства за развитие на новите технологии, а по-скоро всички общини да са в равна позиция и да се възползват рационално от въвеждането им". В този смисъл усилията им следва да са насочени към продуктивно използване на създадената активна бизнес-среда.

В рамките на този **приоритет основните специфични цели** са:

Специфична цел 1: Създаване на условия за двукратно увеличаване на инвестиционния интерес и за изграждане на технологични паркове, ориентирани към водещите отрасли на икономиката.

Тази цел предполага оказването от страна на областта на специална подкрепа, насочена към разработване на активна иновационна политика и към насърчаване технологичното преустройство на бизнес средата. За целта следва се подкрепят действия, допринасящи за:

а) разработване на областна иновационна стратегия;

б/ създаване на инвестиционен парк и подобряване функционирането на изградения инкубатор за развитие на малък и среден бизнес в областния център и в гр. Попово.

в) изграждане на център за технологии и иновации;

г) стимулиране въвеждането на пазарно ориентирани технологични проекти;

д) подкрепа на публично-частните партньорства при трансфер на нови технологии;

е) насърчаване изграждането на индустриални паркове и инкубатори за МСП.

Тази линия на развитие следва да се устоява и от съответните местни власти, особено по отношение на даване на преференции за изграждане на предприятия в тях, облекчаване на процедурите за стартиране на подобни дейности, създаване на центрове за предоставяне на услуги за бизнеса, обучение на персонала, активен маркетинг.

Специфична цел 2: Изграждане на бизнес мрежа и създаване на областни клъстери на основата на група свързани производства в сферата на стъкларската и хранително-вкусовата промишлености и в по-късен стадий в туризма.

Изграждането на областни клъстери, като група свързани производства на основата на териториална близост, технологично подкрепяща ги инфраструктура, финансови и образователни услуги, организирана мрежа за подкрепа от местните институции са важно средство за създаване на подходяща култура на сътрудничество и повишаване на областната конкурентоспособност. Клъстерите играят ролята на катализатори, като подпомагат стартиращи проекти и особено развитието на мрежи и обмен на информация, като често това води и до формиране на специфична инфраструктура и гъвкава организация. Особено силна роля за тяхното формиране играят местните власти чрез

техните планове за развитие и програмите за изпълнението им. Съществуват различни форми на изграждане на областни и регионални клъстери и изборът на подходящата форма предполага консенсусно решение на всички участници в изпълнението на областната стратегия.

<u>Специфична цел 3:</u> Развитие на професионалните умения в подкрепа на местната икономическа активност. Повишаване адаптивността на човешките ресурси и засилване на инвестициите в развитието на човешкия потенциал.

Осъществяването на тази цел следва да се осигури чрез постигането на съответствие между образователното равнище и квалификацията на работната сила, както и своевременното засилване на инвестициите и подобряване на адаптивността и мобилността на работната сила с оглед създаването на икономика базирана на знанието. В средносрочен план това ще изисква подобряване пригодността за заетост и създаване на възможност за индивидуално израстване. Важно условие за постигане на високо качество на работната сила се свързва с целево насочване на инвестиции и предполага също така заселване на връзката между обучение и научното обслужване, като важна характеристика за развитието на конкурентна икономика базирана на знанието. Целта предполага:

а/ осигуряване на професионално насочване в средните училища;

б/ разработване на учебни програми, преодоляващи несъответствията между умения и нуждите на пазара на труда;

в/ стимулирано и активно включване на социалните партньори в дългосрочно професионално обучение, целеви проучвания за нуждите на пазара, работа в мрежа;

г/ стаж за млади хора и обучение за млади фермери;

д/ въвеждане на информационнии и комуникационни технологии в обучението и ползване на съвременни информационни продукти.

Осъществяването на посочените мерки и дейности за повишаване качеството на човешкия потенциал следва да се реализира на основата на партньорството между заинтересованите страни, като се осигурява и действена финансова подкрепа от страна на бизнеса и на европейските фондове и програми.

<u>ПРИОРИТЕТ 2: Модернизация на инфраструктурата, създаваща условия за балансирано развитие, засилване на инвестиционната атрактивност на територията, за приобщаване на икономиката на областта към националната и за повишаване качеството на жизнената среда</u>

Подкрепата за развитие и модернизация на инфраструктурата е от определящо значение за увеличаване на областната инвестиционна атрактивност, за въвеждане на балансираност в икономиката и повишаване на конкурентноспособността й. Освен това развитието на инфраструктурата е източник и за създаване на нови работни места в процеса на самото й изграждането. Тя е и важен фактор за приобщаването на областния икономически комплекс към националния и за бързо преодоляване на различията. Пряко инфраструктурата влияе и върху по-високото качество на жизнената среда, когато това е обвързано с екологични и екологощадящи производства и технологии. В рамките на този приоритет се очертават 4 специфични цели.

<u>Специфична цел 1:</u> Засилен достъп до информационни и комуникационни технологии в областта на публичните услуги и услугите за МСП.

Ограниченият достъп до телекомуникационни услуги е сериозна пречка за развитието на областта, това е особено характерно за изостаналия селски район, за периферните и слабо урбанизираните територии. Постигането на тази цел е свързано с въвеждането на широколентова технология за цифров достъп на информация, което води до повишаване ефективността и прозрачността от предоставянето на публични услуги на населението (образование, здравеопазване, услуги на местната администрация – общинска и областна, данъци, социални помощи), както и на бизнеса. Ползването на тази технология е свързано от друга страна с обучение. Изграждането на мрежата на информационното общество е перспективна цел на областната стратегия, която се подкрепя целево от провежданата регионална политика в страната. В организационен план целта включва:

- изграждане на широколентови комуникационни мрежи;
- подобряване достъпа до и развитието на "он-лайн" публични услуги;
- развиване на умения, свързани с информационните и комуникационните технологии от местното управление и бизнеса (малък и среден).

Приоритет при изграждането на инфраструктурата на информационното общество ще бъдат районите за целенасочено въздействие, като конкретно за Търговище ефектът от прилагането ще се изрази главно по отношение увеличаване атрактивността на района и ще предизвика локализация на повишена икономическа активност в тази територия.

<u>Специфична цел 2:</u> Доизграждане и модернизация на транспортната инфраструктура.

Важните предпоставки за регионално развитие и заетост са свързани с осигуряване на по-добър транспортен достъп на зоните за развитие на икономически дейности. Разнообразната пътна мрежа на областта е силно повлияна от близостта на територията до основните европейски коридори № 7 и № 9. На територията на областта ще се изгражда и трасето на автомагистрала "Хемус", което минава напречно по средата на областта. Основните приоритети на регионалната политика са свързани именно с доизграждане на автомагистралната мрежа, както и реконструкцията и модернизация на участъците от пътищата от I и II клас, които се намират в не добро експлоатационно състояние.

Подкрепата за реконструкцията на пътната мрежа за част от второкласната, третокласната и част от общинската пътна мрежа ще се насочи към подобряване на транспортния достъп на областния и общинските центрове до главните транспортни коридори на страната, както и достъпа на икономическата активност до обособените периферни и изостанали райони.

Освен посочените форми на подкрепа, свързана с модернизацията на транспортната инфраструктура, областната стратегия в рамките на специфичната цел залага осъществяването на действия, свързани с:

а) изграждане на територията на областта на алтернативен национален коридор на европейския коридор № 9, който да свърже Румъния през ГКПП "Дунав мост" и областите Русе, Силистра, Разград, Търговище, Сливен и Ямбол с Европейската част на Турция през ГКПП "Лесово". Този коридор следва да включва основно трасета на пътища от първи и втори клас с начало Русе (/Тутракан-Разград/-Разград-Търговище-Омуртаг-Котел-Сливен-Ямбол-Елхово-Лесово). Националният коридор има за цел създаване на условия за интензивен вътрешен и международен трафик, осигуряващ транзитно движение "Север - Юг" и за създаване на добри комуникации между съседни области и на взаимноизгодно трансгранично сътрудничество чрез кооперииране и сътрудничество със заинтересовани

области и румънски и турски равностойни структури (с отговорни институции – държава, заинтересованите областни управи, МРРБ, изпълнителна агенция "Пътища");

б) Подобряване на транспортната инфраструктура в Област Търговище и съседните области по направлението "Разград – София", с включени пътни участъци – Бяла-Попово и Разград-Попово (с отговорни институции – областни управи Търговище, Разград и Велика Търново, МРРБ и ГУП);

в) реконструкция на пътища, осигуряващи вътрешно областните връзки, спомагащи за развитие на специфичен икономически потенциал, територии с проявен инвеститорски интерес или нововъзникващ потенциал за развитие (областта съвместно с общините при формиране на мерките в общинските планове за развитие с цел включването им в съответния регионален план на Североизточния район за планиране);

г) реконструкция и модернизация на железопътната мрежа и на железопътните гари за подобряване на транспортното обслужване и стимулиране на товарно-разтоварните дейности в жп ареалите;

д) Възстановяване на летателната дейност и модернизация на летището в Търговище, с последващо отдаване на концесия за осъществяване на граждански и карго полети на близки и средни разстояния в т.ч. за експедиция на продукция от областта и съседните области Шумен и Разград, както и за опознавателни и развлекателни полети в богатия на културни и исторически паметници район, в т.ч. туристически излети на туристи от Северното Черноморие.

<u>Специфична цел 3:</u> Развитие на инфраструктурата, свързана с опазването и подобряването на околната среда.

Областната политика за регионално развитие в рамките на разработената стратегия следва да се ориентира към подкрепа при изграждането и подобряването на специфичната инфраструктура, пряко обвързана с екологията и опазване на средата в областната територия. Като основни насоки в тази дейност, действията следва да се насочват към:

а) изграждане на ГПСОВ-Търговище и ГПСОВ-Попово, по програма ИСПА;

б) изграждане на водоснабдителни и канализационни системи в населените места, малки пречиствателни станции за питейна вода и за промишлени и битови отпадни води; водопроводни мрежи в частично водоснабдени населени места, водоснабдителна и канализационна инфраструктура в териториите на повишен бизнес интерес, периферните и селски райони, потенциалните зони с наличен туристически потенциал;

в) сметосъбирането и депониране на твърдите отпадъци и тяхната преработка;

г) рекултивация на замърсени земи или действия, свързани с преодоляване на последици от природни бедствия или човешка дейност земи от различните поземлени фондове (свлачища, ерозия, заблатяване, незаконна сеч и др);

д) развитие на възобновяеми енергийни източници – различни видове енергии – водна, слънчева или биомаса / след проучване/, природен газ и енергийна ефективност;

е) изграждане на газопроводната мрежа в гр. Търговище и Попово;

<u>Специфична цел 4:</u> Интегриране на областната политика по околна среда с развитието на стопанските отрасли и регионалното развитие (екологизация на производството и развитието).

По-тясното развитие на политиката по околната среда с развитието на стопанските отрасли и регионалното развитие е трайна линия на поведение в рамките на Европейския съюз. Това като политика пряко се свързва с концепцията за "устойчиво и трайно"

развитие. Загрижеността за околната среда следва да се проявява при формирането и прилагането на икономическата и отрасловите политики, като целта е да се насърчават такива модели на устойчиво производство, инфраструктурно развитие и потребление, при което да се съчетава конкурентноспособността на икономиката с изискванията за опазване на средата. Целта предполага приоритетно при разработването и изпълнението на областната стратегия да се провежда политика на:

а/ развитие на екологосъобразни и екологощадящи производства и дейности;

б/ опазване на природното и биологичното разнообразие при осъществяване на дейностите на селското и горското стопанство в територията;

в/ ограничаване на възможните негативни последици върху околната среда от изграждането на крупни инфраструктурни проекти, значими мощности за производство на стъкло, кариерна и минна дейност и др.

г/ високо качество на околната среда в населените места чрез трайно провеждане на политика на ограничаване на вредните въздействия и

д/ създаване на система за мониторинг, оценка и контрол на околната среда в областта.

ПРИОРИТЕТ 3: Интегрирано селищно развитие (градско и селско), повишаване стандарта на живот и създаване на екологосъобразна и качествено организирана жизнена среда.

Укрепването на човешкия потенциал в областта, изграждането на балансирана и организирана социално-икономическа среда, опазването на природното и културното наследство, предоставянето на висок жизнен стандарт допринасят за повишаване на атрактивността и на качеството на живот в област Търговище. Общият ефект от провеждането на посочените действия се свързва от една страна с растежа на доходите, заетостта, развитието, жизненото равнище. От друга страна налице са съществени териториални диспропорции в развитието именно по отношение на тези показатели. Това се проявява в значимото изоставане в развитието на определени общини за сметка на другите и поражда противоречия между "центъра и периферията". Тази диспропорция е трайна тенденция за целия Североизточен район за планиране. Независимо от общата стагнацията в развитието на човешките ресурси и потенциал в страната, тенденциите за развитието им в перспектива е крайно наложително поради значимото изоставане в национален аспект. При това изискванията на стратегията от Лисабон по отношение на заетостта, безработицата и равнището на образование налагат предприемането на спешни действия в област Търговище за достигане на съответните критерии. Именно тези изисквания предопределят дефинирането на първата специфична цел.

Решаването на социалните проблеми на областта налагат да се предприемат и съответните действия в развитието на образованието, здравеопазването, културата и предоставянето на широк спектър от услуги на областно и общинско ниво. Това също се превръща във важна насока на областната политика на развитие в посочените социални сфери.

Природното и културно-историческото богатство и наследство на областта е част от националното и неговото запазване и експониране лежи в основата на устойчивото развитие в общоевропейски контекст. Това е основен акцент на регионалната политика на страната. Това богатство, експонирано и социализирано, е предпоставка за развитие на устойчив местен туризъм и рекреация с комбиниран икономически, социален и устройствен ефект.

<u>Специфична цел 1:</u> Укрепване на взаимовръзките между градовете и околната територия и подобряване на социално-икономическата интеграция.

Областната стратегия за развитие си поставя за цел да укрепи взаимовръзките между центровете на общините и околната територия чрез подобряване на комуникациите и транспортните връзки, за да се подобри достъпът до работните места, до инвестиции и повишаване на мобилността (Омуртаг, Антоново, Опака), създаване на работни места и услуги в конкретни територии (Антоново и Опака), преструктуриране на селските райони – насочване на малки мощности, предоставяне на услуги от селскостопански тип, формиране на нов тип връзки по линия на кооперирание, развитие на туризма (Търговище, Попово, Антоново) в екологосъобразна и добре организирана среда. Като цяло взаимодействието между градовете-центрове и селския ареал имат стратегическо значение за повишаване конкурентността на областната територия. Областната стратегия подкрепя и експонирането на културно-историческото наследство, мерките за насърчаване на предприемачеството, засилване на местното развитие, подпомагане на общините за развитие на алтернативни форми на стопанска дейност, при организиране на фирми за услуги за населението в териториите с влошена демографски структури и процеси.

<u>Специфична цел 2:</u> Подобряване атрактивността чрез повишаване качеството на образованието и здравеопазването.

Качественото развитие на образованието в областта пряко се обвързва с усъвършенстването на образователната система чрез подобряване организацията му (МТБ, квалификация на педагогическия персонал, оптимизация на мрежата и прилагане на специална транспортна схема за ученически превози). Усилията следва да се насочват към засилване на компютъризацията на учебния процес и засилено езиково обучение. Повишаването на образователното равнище на човешките ресурси в областта кореспондира и с по-високата приспособимост на хората към прилаганите нови информационни и комуникационни технологии, с по-бързото преустройство на местната икономика към изискванията на глобализацията и изграждането на електронното общество, пряко кореспондира със създаването на прогресивни форми на кооперирание и интегрирано развитие на основата на изграждането на областни клъстери, бизнес мрежи, инвестиционни и технологични паркове, бизнес инкубатори за подкрепата на малкия и средния бизнес (в случая засилване подкрепата на изградения на територията на областта такъв), въвеждането на нови форми на организация на публичните услуги на територията.

От друга страна подобряването на здравните услуги и облекчения достъп до тяхното ползване при високо качество на предлагането им е пряко свързано с продължителността на живота и изграждането на качествена жизнена среда. За преодоляване на здравните дефицитите на територията на областта, особено в изостаналите общини – Антоново, Омуртаг и Опака, се налага освен провеждането на политика на "интегрирано здравно обслужване на населените места", да се насочват и конкретни инвестиции за развитие на тези услуги в опорните селски центрове, изграждане на инфраструктура за ускорен достъп до тях, периодично изнасяне на здравни услуги в селските и изостаналите територии на областта и създаване на атрактивни условия за привличане на медицински специалисти.

<u>Специфична цел 3:</u> Опазване и експониране на природното и културно-историческото наследство и развитието на устойчив туризъм.

Природното богатство и специфичната културна идентичност на област Търговище са основни стратегически предпоставки за устойчиво развитие на туризма. Тяхното целево използване и правилно експониране са реални инструменти за повишаване атрактивността на областта по отношение на новопривличани инвестиции, но и като фактор за изграждане на качествена жизнена среда. Връзката на природното и историческото наследство с

повишената икономическа активност е двустранна и включва провеждането на конкретни действия, свързани с:

а) Съхраняване на културната идентичност на областта в цялото й разнообразие и превръщане на общините в активни субекти на собствена културна политика при отчитане специфичните особености на отделните общности;

б) Превръщането на местните културни институции в духовни центрове, експонирането на природни и исторически паметници са важно средство за разпространяване на атрактивна информация, знания и пропаганда на културната история;

в) Утвърждаване на разнообразни форми на устойчив туризъм – здравен, опознавателен, балнеолечебен, селски, ловен, пешеходен, аеро;

г) Диверсификация на сферите на местната икономика към производството на стоки и услуги, които пряко пропагандират възможностите за рекреация, отдих и туризъм в тази територия (засилено участие на народното творчество и художествените занаяти като част от културното наследство). Съчетаване на народните празници и традиционни културни мероприятия с определен вид туризъм и дегустация на вина и местни продукти от животински и растителен произход;

д) Посочените по-горе общопровеждани туристически, културни, спортни и занимателни мероприятия и атракции, пряко да се обвързват с целевото създаване на нови работни места в района със запазено и подходящо експонирано природно и културно наследство, да се насочват към привличане на инвестиции в културната сфера или за развитие на съвместен туризъм и рекреация, да водят към повишаването на патриотичното възпитание и любов към родния край не само за хората, обитаващи този край, но и за посетителите и гостите.

Особено внимание следва да се обърне на развитието на изостаналите и периферните райони на областта, като за целта умело да се използва потенциалът на структурно-определящите центрове на общините Търговище, Омуртаг и Попово.

<u>Специфична цел 4:</u> Интегриране на цялата териториална общност към подобряване състоянието на хората чрез повишаване на доходите, заетостта и на жизненото равнище.

Подобряването на атрактивността на територията и на качеството на живот трайно се свързва с растежа на доходите, заетостта и жизненото равнище и предполага провеждането на политика за осигуряване на равни възможности за достъп до публични услуги за всички жители на областта.Областната стратегия за развитие предвижда провеждането на конкретни мерки, свързани с:

а/ подкрепа за предприемачеството и стимулиране на бизнеса за разкриване на повече и по-добри работни места;

б/ утвърждаване на линия на нарастване на доходите, насърчаваща заетост;

в/ пълноценна интеграция и активно включване на уязвимите социални групи в пазара на труда;

г/ осигуряване на равни възможности и свободен достъп на цялото население до по-качествени услуги в сферата на образованието, здравеопазването и културата;

д/ повишаване на възможността за почасова работа;

е/ създаване и участие в регионални програми за заетост;

ж/ подкрепа за допълнителни доходи от предоставяне на услуги от населението, свързани с бизнеса, алтернативния туризъм, аграрния бизнес, странична дейност в търговска и горскостопанска дейност;

з/ преодоляване на диспропорциите в политиката на доходите и заетостта между центъра и периферните /изостанали селски/ райони.

<u>ПРИОРИТЕТ 4: Укрепване на институционалния капацитет на областно и общинско равнище и подобряване на териториалното управление на основата на нови информационни технологии.</u>

Развитието на административния капацитет спомага за по-доброто възприемане на осъществяваните реформи в регионалното развитие на областта и страната при повеждането на европейската политика за социално-икономическо сближаване. При това укрепването на капацитета на областната и общинските администрации следва да се обвързва с повишаването на конкурентността на областта в национален и европейски контекст, както и с ускореното придобиване на умения за прилагане принципите и механизмите на стратегическото планиране и програмиране, възможността на администрациите да управляват програми и проекти, да осъществяват мониторинг и оценка на реализацията им. За осъществяване на посочени дейности се предвижда формулирането на три специфични цели, свързани с посочения приоритет:

<u>Специфична цел 1:</u> Укрепване на капацитета на областната администрация и подобряване координацията в процеса на изпълнението на стратегическите и програмните документи на регионалното развитие

Реализацията на посочената цел предполага:

а) подобряване оперативната самостоятелност на областния управител и повишаване ролята на областния съвет за развитие при провеждане на регионалната политика в областта в съответствие с действащата нормативна уредба;

б) информационно осигуряване на процесите на териториалното управление чрез създаване и въвеждане на информационна система за областта;

в) Формиране на група за перманентна подкрепа на областната стратегия за развитие, нейната реализация, мониторинга и оценката й, актуализацията на самата стратегия и изготвянето на регулярните доклади, за развитие на нови подходи при насърчаването на областното и местното развитие;

г) обучение и развитие на уменията на областната администрация за цялостно управление на програмите и проектите, свързани с развитието на областта.

<u>Специфична цел 2:</u> Подобряване на организацията и качеството на предоставяните от областната и общинските администрации услуги чрез развитие на нови форми на обслужване и прилагане на модерни информационни и комуникационни технологии.

Тази цел изисква равностойно участие на изградени институционални структури за реализацията на политиката за регионално развитие съгласно Закона от една страна, а от друга привличането на неправителствения сектор, социалните партньори, гражданските сдружения за съвместното изпълнение на самата стратегия, както и провеждане на перманентно обучение на участниците, свързани с предоставяне на публични услуги за физическите и юридическите лица. Също така важна насока в дейността на администрацията ще бъде успешното прилагане добри практики, споделяне и обмен на опит и знания, стимулиране на публично-частните партньорства и осигуряване на широка

гласност, публичност и прозрачност в дейността на администрацията и конкретно при изпълнението на разработената областна стратегия за развитие на област Търговище.

<u>Специфична цел 3:</u> Развитие на сътрудничеството и партньорството с всички заинтересовани участници и актьори при провеждане на политиката на регионално развитие на областно равнище.

Стратегическото планиране и програмиране на областно равнище е динамичен и непрекъснат процес и той не приключва с приемането на стратегията от Областния съвет за развитие. Особено важен момент в рамките на този процес е дейността, свързана с оперативното управление на процеса на изпълнението на стратегията. Тази неразделна част от стратегическото планиране е немаловажна за областното ръководство и на Областния съвет за развитие. Това предполага засилването на партньорството между всички заинтересовани участници, защото от тяхната съвместна и отговорно провеждана дейност зависят резултатите от изпълнението на целите и приоритетите на стратегията, Областната стратегия за развитие обръща сериозно внимание на целенасоченото **подпомагане на участниците в нейното създаване и реализация към създаване на регионални и местни партньорства за развитие.** Освен подобряването на сътрудничеството между областната и местната власт и социалните партньори, немаловажно е също така и участието в тези партньорства и на представителите на частния бизнес, на неправителствените организации и на гражданите. Тази дейност също е пряко обвързана с изграждането на институционалния капацитет на създадените органи за партньорство по смисъла на закона – регионалните и областните съвети за развитие. Тук се налага осъществяването на следните конкретни дейности:

а) създаване към областния управител, на областен съвет за партньорство с участието на всички заинтересовани участници и актьори в разработването и изпълнението на областната стратегия за развитие. Съветът за партньорство осъществява широко представителство на интереси на отделните участници, форум за постигане на консенсусни решения, обмен на мнения и пропагандиране на възможните стъпки и действия по изпълнението на стратегията;

а) обучение на участниците и местните партньори за подпомагане на процесите на партньорство и управление на съвместни програми и планове за развитие;

в) работа в мрежа;

г) създаване на индикатори и механизми за наблюдение и оценка на въздействието;

д) дискусионни форуми при обсъждане на основните пакети от Областната стратегия за развитието на област Търговище.

<u>ПРИОРИТЕТ 5: Подпомагане развитието на формирания район за целенасочено въздействие (изостанал селски район) и стимулиране на селското и горското стопанство в областта.</u>

Укрепването и развитието на изостаналия селски район и на основните отрасли, свързани с развитието му – селско и горско стопанство, като важен компонент на политиката за устойчиво и балансирано развитие предполага прилагането на конкретни мерки в няколко насоки.

Първата насока се свързва с осъществяването на дейностите, отнасящи се до начина и формата на стопанисване и управлението на поземлените ресурси в съответната територия. Това се отнася до подобряването на почвеното плодородие, ефективно и екологосъобразното използване на ресурсите, комасацията и окрупняването на земята с

оглед въвеждане на модерно земеделие, борбата с почвената ерозия и незаконната сеч в горите, въвеждането на малки системи за напояване и възстановяване на разрушени такива, развитие на пазара на земя и др.

Втората насока предвижда повишаването ефективността на самото производство в посочените райони. Това се свързва с диверсификацията на производството в двата водещи отрасла на района и развитието на странични дейности, в т.ч. приоритетно развитие на лозарството и овощарството, създаване на малки мощности за преработване на продукцията, прилагане на мерки в сферата на птицевъдството и животновъдството на основата на зърнопроизводство, увеличаването дела на биологическото производство, засилен маркетинг, ускорено въвеждане на различните форми на туризма, съчетани със селското и горското стопанство.

На трето място това са пакет от действия, свързани със създаването на нови форми и структури за развитието на тази важна сфера в дейността на областта. Областната стратегия предвижда конкретно насочване на усилията за подобряване на бизнеса и качеството на живот в тези територии в посока подобряване на научното обслужване, прилагането на нови аграрно-производствени структури, създаване на водни сдружения на ползвателите на вода за напояване, изграждане на нови тържища, провеждане на трайна линия на вертикална интеграция (земя – краен продукт) и участие в предлагания клъстер в областта на хранително-вкусовата промишленост, развитието на малките населени места по линия на благоустройството и инфраструктурата, създаване на алтернативна заетост, информационно осигуряване на процеса и целенасочена образователна подготовка.

В рамките на този важен приоритет възможните специфични цели са:

<u>Специфична цел 1:</u> Рационално използване на земите в горскостопанския и селскостопанския фонд и развитие на нови икономически дейности и услуги.

Развитието на модерно и екологично земеделие и горско стопанство като важен компонент на устойчивото развитие на Търговищка област предполага рационално и ефективно използване на наличните поземлени ресурси и създаване на качествено нова производствена организация на тези два отрасъла на икономиката. В тази посока областната стратегия за развитие набляга върху предприемането и подкрепата на мерки, свързани с процесите на комасация на земите, оптимизация на поливното земеделие, запазване на почвеното плодородие, изготвяне на устройствени лесоустройствени схеми и планове, земеустройствено проектиране, създаване на схеми за райониране на културите. Заедно с това се търси провеждането на политика на специализация и прилагане на европейските екологически стандарти. По отношение на културите се залага на производството на зърнени култури, увеличаване на трайните насаждения и развитие на всички форми на животновъдството. Съдействието за въвеждане усъвършенствани и нови икономически дейности и услуги се свързва с подкрепа за:

а/ производство на плодове, зеленчуци и животинска продукция;

б/ създаване на малки индустриални паркове в села от района;

в/ осигуряване на масов достъп до актуална информация и научно обслужване;

г/ подкрепа на млади фермери и полупазарни стопанства с цел превръщането им пазарно-ориентирани;

д/ засилен маркетинг на земеделски и горскостопански продукти;

е/ екологизация на земеделието и на страничната горскостопанска дейност;

ж/ засилено включване на производствените структури от района в предвидения за създаване областен клъстер “Хранително-вкусова промишленост.

<u>Специфична цел 2:</u> Подобряване на достъпността, атрактивността и на качеството на живот в тези райони чрез целево развитие на инфраструктурата.

Областната стратегия за развитие залага на тази специфична цел преди всичко водена от максимата, че "пътят е живот". Ето защо политиката на областта насочена към проблемния изостанал район предполага решаването и предприемането на редица мерки:

а/ ускорена реконструкция и рехабилитация на пътищата в района и осигуряване на бърз достъп до общинските и областния център;

б/ изграждане горски и селски пътища с цел достъп до природните и поземлените ресурси;

в/ подобряване състоянието на напояването и ремонт на напоителните системи;

г/ засилено развитие на водоснабдяването, изграждането на малки пречиствателни съоръжения за водоснабдяване и канализация;

д/ подкрепа за местни инициативи за екологизация на средата (незаконни сметища, борба с ерозията и свлачищата, заблатяване, отводняване, залесяване);

е/ подобряване на съобщителните услуги и въвеждане на модерни комуникационни и информационни връзки.

<u>Специфична цел 3:</u> Създаване и прилагане на алтернативни форми на туризма и превръщането му в стимулатор за устойчивото развитие.

Прилагането на алтернативни форми на туризма в посочения изостанал селски район и в някои периферни райони на общините се явява важен мултипликатор на развитието на икономическата дейност. Следва да се подчертае, че самият район разполага с подходящи природни дадености и добри културно-исторически и туристически обекти за развитието на алтернативен туризъм. При решаването на тази цел следва да се включи и потенциала на структурно определящите центрове на водещи общини в областта – Търговище, Попово и Омуртаг. Областната стратегия за развитие в рамките на посочената цел следва да насочи вниманието към провеждането на определен набор от мерки за алтернативен туризъм, с помощта на които да се стимулира цялостното му социално-икономическо развитие, като:

а/ разработване на специфични туристически продукти за изостаналия селски район (екопътеки, туристически маршрути, ловен и риболовен туризъм);

б/ подобряване състоянието на ландшафта и запазване на баланса между природната и антропогенната среда, експониране на биологическото разнообразие;

в/ подпомагане на частни стопани при устрояване на домашната среда за прием на гости-туристи;

г/ създаване на микропредприятия за услуги, пряко свързани с развитието на туристическите обекти (сувенири, екопродукти за дегустация, места за почивки, площи за бране на гъби, билки и горски плодове и тяхната преработка);

д/ туристически център за подпомагане та туристически услуги в района с възможност за предоставяне на информация, алтернативни инициативи и източници за финансово подпомагане и подкрепа;

е/ засилен маркетинг и агресивна реклама на възможности за отзех и почивка в района

Взаимните връзки между дефинираните стратегически цели и приоритети, свързани с развитието на областта, са илюстрирани схематично, като с това се осъществява обвързването между целите, приоритетите и необходимите действия за тяхното постигане (виж приложение към текста).

В рамките на стратегическата част от областната стратегия за развитие се посочват основните индикатори към съответните специфични цели. Също така системата от индикатори и цели се обвързва пряко с дефинираните приоритети, което създава добра възможност за прилагането на самите индикатори при последващата фаза “оценяване” – междинна и последваща оценка. Посоченият набор от индикатори директно съответства на изведените общи индикатори за оценка на изпълнението за трите водещи цели на стратегията (таблица).

ИНДИКАТОРИ ЗА МОНИТОРИНГ НА СПЕЦИФИЧНИТЕ ЦЕЛИ НА ОБЛАСТНАТА СТРАТЕГИЯ ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБЛАСТ ТЪРГОВИЩЕ

ПРИОРИТЕТ 1: СЪЗДАВАНЕ НА АКТИВНА БИЗНЕС СРЕДА ЗА НАСЪРЧАВАНЕ НА ИНВЕСТИЦИИТЕ И РАЗВИТИЕ НА КОНКУРЕНТНОСПОСОБНА ИКОНОМИКА БАЗИРАНА НА ЗНАНИЕТО

Специфична цел 1: Създаване на условия за двукратно увеличаване на инвестиционния интерес и за изграждане на технологични паркове, ориентирани към водещите отрасли на икономиката

- Брой на новосъздадените центрове за изследвания, технологии и иновации
- Брой на фирмите, разположени в технопарковете и техноинкубаторите
- Брой на пазарно ориентирани изследователски проекти, получили помощ
- % на успешно завършените пазарно ориентирани изследователски проекти
- Наличие и развитие на мрежа за трансфер на знание и технологии от научния сектор към индустриалния
- Разработени регионална иновационна стратегия и програма за реализацията й

Специфична цел 2: Изграждане на бизнес мрежи и създаване на областни клъстери основата на група свързани производства в сферата на стъкларската и хранително-вкусовата промишлености и в по-късен стадий в туризма.

- Брой на създадените регионални клъстери и мрежи
- Брой на фирмите, участващи в регионални клъстери
- Брой на изградени технопаркове и техноинкубатори, получили подкрепа
- Брой на малките и средни предприятия, които получават бизнес услуги
- Наличие на мрежа за обмен на информация между отделните звена на местната инфраструктура, предоставяща услуги за бизнеса
- Площ на изградените нови бизнес подкрепящи инфраструктурни обекти (кв.м)

Специфична цел 3: Развитие на професионалните умения в подкрепа на местната икономическа активност. Повишаване адаптивността на човешките ресурси и засилване на инвестициите в развитието на човешкия потенциал.

- Брой преминали обучение по прилагане на нови подходи в регионалното развитие, в т.ч. иновации, регионални клъстери, управление на проекти, развитие на местната активност
- Брой обучителни курсове информационни и комуникационни технологии
- Брой и отн. Дял.на лицата преминали през обучение за предприемачество и усъвършенстване на квалификацията
- Брой регионални програми за насърчаване на заетостта
- Брой МСП, получили финансова помощ за обучение
- Брой съвместни проекти между работодатели и синдикати
- Брой мерки в общинските планове за развитие, насочени към активизиране на местните пазари на труда

ПРИОРИТЕТ 2: МОДЕРНИЗАЦИЯ НА ИНФРАСТРУКТУРАТА, СЪЗДАВАЩА УСЛОВИЯ ЗА БАЛАНСИРАНО РАЗВИТИЕ, ЗАСИЛВАНЕ НА ИНВЕСТИЦИОННАТА АТРАКТИВНОСТ НА ТЕРИТОРИЯТА, ЗА ПРИОБЩАВАНЕ НА ИКОНОМИКАТА НА ОБЛАСТТА КЪМ НАЦИОНАЛНАТА И ЗА ПОВИШАВАНЕ КАЧЕСТВОТО НА ЖИЗНЕНАТА СРЕДА

Специфична цел 1: Засилен достъп до информационни и комуникационни технологии в областта на публичните услуги и услугите за МСП

- Брой и % на увеличаване на цифровите телефонни линии
- Дължина на инсталираната широколентова мрежа (в км)
- Засилен достъп до информационни и комуникационни услуги в областта на публичните услуги
- *Брой на създадените "онлайн" услуги и възможности, предназначени за училища, публични институции и граждани*
- Брой на абонатите на Интернет на 1000 жители
- Брой на Интернет ПД (пунктове за достъп) за повиквания на локално ниво.

Специфична цел 2: Доизграждане и модернизация на транспортната инфраструктура.

- Дължина (в километри) на изградени или подобрени пътища – II, III и общински пътища (% от мрежата, която е завършена)
- Изграждане на АМ "Хемус" и подобряване на първокласен път № 4 (дължина в км.)
- Степен на завършване на мрежата (%)
- Дължина на подобрената железопътна инфраструктура, в т.ч. на територията на индустриалните зони в изявени икономически центрове (км.)
- % на населението с подобрен транспортен достъп
- Брой реконструирани пътни съоръжения (мостове, надлези и др.)
- Летателна дейност - Брой пътници и превозени товари (т.)

Специфична цел 3: Развитие на инфраструктурата, свързана с опазването и подобряването на околната среда

- Брой на изградени ПСПВ
- Брой на изградени ГПСОВ
- % отпадни води, подложени на първично и вторично пречистване
- % на домакинствата с подобрено състояние на водоснабдяване
- Брой изградени малки водоснабдителни и канализационни системи в населени места
- Брой изградени и модернизирани регионални сметища
- Количество на депонираните твърди отпадъци (т.)
- Въведено разделно събиране
- % на третиране на битови и строителни отпадъци в съответствие с нормативните изисквания
- % на населението, включено в организираните системи за събиране на битовите отпадъци

Специфична цел 4: Интегриране на областната политика по околна среда с развитието на стопанските отрасли и регионалното развитие (екологизация на производството и развитието).

- % на газификация на населените места
- Дължина на газопреносната мрежа (%)
- Брой на включени нови потребители – отделно за газопреносна и електроснабдителна мрежа
- % на подобряване на околната среда в градските и производствените зони
- Система за наблюдение, оценка и контрол на екологическото състояние
- Въвеждане на системи за енергоспестяващо осветление в градовете и опорни населени места
- Брой проекти за въвеждане на екологичен градски и междуселищен транспорт
- Рехабилитирана площ – *дка и* % от подлежащата на рехабилитация
- Територии (% от общата), застрашени от ерозия (водна, вятърна и в резултат на човешка дейност)
- Укрепени свлачища – брой и площ
- Брой на изградените нови алтернативни източници на енергия и мощност в KW.

ПРИОРИТЕТ 3: ИНТЕГРИРАНО СЕЛИЩНО РАЗВИТИЕ (ГРАДСКО И СЕЛСКО), ПОВИШАВАНЕ СТАНДАРТА НА ЖИВОТ И СЪЗДАВАНЕ НА ЕКОЛОГОСЪОБРАЗНА И КАЧЕСТНЕТО ОРГАНИЗИРАНА ЖИЗНЕНА СРЕДА

<u>Специфична цел 1:</u> Укрепване на взаимовръзките между градовете и околната територия и подобряване на социално-икономическата интеграция

- Брой разработени проекти за интегрирано селищно развитие
- Брой създадени опорни центрове подобряващи обслужването на околната територия
- Брой на населението, положително засегнати от проекти за укрепване социално-икономическата интеграция между градовете и прилежащите територии
- Изградена инфраструктура в градовете
- Настанили се в обновения район/зона бизнес дейности / търговски обекти
- Брой новосъздадени транспортни схеми за усъвършенстване на транспортното обслужване на населението от областта
- Брой изградени обекти на местната и регионалната бизнес инфраструктура, които са получили подкрепа

<u>Специфична цел 2</u>: Подобряване атрактивността чрез повишаване качеството на образованието и здравеопазването.

- Брой разкрити нови професионална-ориентирани програми в училищата
- Брой нови паралелки със засилено компютърно и чуждоезиково обучение
- Брой учебни програми по европейска интеграция, управление на проекти, местно развитие
- Брой на служителите, участващи в програмите за обучение (тип, продължителност)
- Брой на МСП, получаващи финансова помощ за обучение (мащаб, тип, продължителност)
- Брой нови учебни програми, ориентирани към регионални и местни пазари на труда
- Брой регионални информационни системи и мрежи за професионално насочване и информация
- Брой на компютрите на 100 ученици в училищата
- Брой на Интернет места на 100 ученици в училищата
- Брой нови здравни услуги на регионално и местно ниво
- Брой на населението, получило нов достъп до здравни услуги

<u>Специфична цел 3</u>: Опазване и експониране на природното и културното наследство и развитието на устойчив туризъм

- Брой природни и културни обекти, получили подкрепа за опазване и експониране
- Площ на съхранените и експонирани природни и културни обекти
- Обновени местни културни институти
- Създадени нови устойчиви местни туристически продукти
- Брой на нови схеми за промоциране на туристическия бизнес
- Дължина на изградена нова/подобрена техническа инфраструктура в подкрепа на местни туристически продукти
- Изградени нови екопътеки и промоцирани туристически маршрути

<u>Специфична цел 4</u>: Интегриране на цялата териториална общност към подобряване състоянието на хората чрез повишаване на доходите, заетостта и жизненото равнище чрез повишаване на доходите, заетостта и на жизненото равнище.

- Брой новоразкрити работни места на регионално и местно равнище
- Брой места за почасова работа
- Реализирани на допълнителни доходи от дейности и услуги в областта на бизнеса, алтернативния туризъм, в аграрните ферми, странични търговски и горскостопански дейности
- Брой регионални програми за заетост и процент на участие на участници спрямо общия брой безработните
- Нарастване на средната работна заплата на заетите в нефинансовия сектор
- Брой на включените в трудовия процес от уязвими социални групи
- Средногодишно нарастване на БВП на човек от населението за областта и по общини

- Нарастване на коефициента на заетост на местно и регионално ниво
- Брой фирми, разкрили нови работни места
- Брой осигурени места за квалификации на регионално и местно ниво, в т.ч, за групи в неравностойно положение
- Брой, относителен дял и индекси на изменение на броя на лицата, преминали през обучение за предприемачество, усъвършенстване на притежаваната квалификация, обучение за ключови знания и умения

ПРИОРИТЕТ 4: УКРЕПВАНЕ НА ИНСТИТУЦИОНАЛНИЯ КАПАЦИТЕТ НА ОБЛАСТНО И ОБЩИНСКО РАВНИЩЕ И ПОДОБРЯВАНЕ НА ТЕРИТОРИАЛНОТО УПРАВЛЕНИЕ НА ОСНОВАТА НА НОВИ ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

Специфична цел 1: Укрепване капацитета на областната администрация и подобряване координацията в процеса на изпълнението на стратегическите и програмните документи на регионалното развитие

- Брой проекти, получили техническа помощ за подготовката им
- Брой преминали обучение за развитие на уменията за управление на проекти, финансов контрол
- Разработен на областна информационни системи за осигуряване на процеса на управление
- Разработена система за наблюдение, оценка и контрол на изпълнението на областната стратегия за развитие и механизъм за наблюдение на изпълнението на общинските планове за развитие във връзка с отчитане степента на изпълнение на самата стратегия и нуждата от нейната актуализация
- Брой провеждани годишни обучения на кадрите от областната администрация за развитието на уменията им при работа с програми и проекти на регионално, областно и местно ниво
- Брой на проектите за работа в мрежа и обмен на опит между регионалните и местните власти
- Брой изградени мрежи
- Относителен дял на местните и регионалните власти, участващи в изградените мрежи и обмен на опит с европейските региони

Специфична цел 2: Подобряване на организацията и качеството на предоставяните от областната и общинската администрации услуги чрез развитие на нови форми на обслужване и прилагане на модерни информационни и комуникационни технологии

- Брой на преминалите обучение по мениджмънт от регионалната и местните администрации
- Брой ключови услуги, предоставяни на регионално и местно ниво, получили специфична подкрепа
- Предоставяне от страна на областната и общинските администрации на административни услуги чрез едно място на достъп (едно гише)
- стимулиране публично-частните партньорства
- Брой внедрени добри практики на управленски подходи за регионално и местно развитие.

Специфична цел 3: Развитие на сътрудничеството и партньорството с всички заинтересовани участници и актьори при провеждане на политиката на регионално развитие на областно развитие

- Брой финансирани съвместни проекти между регионалната администрация, общинската администрация, частния сектор и неправителствения сектор
- Брой на преминалите обучение по разработване, финансиране и управление на съвместни проекти и прилагане на интегрирани програми за развитие
- Функциониращ областен съвет за партньорство и конкретна оценка за неговата дейност
- Брой дискусионни форуми и обсъждания при разглеждане на основните пакети от изпълнението на областната стратегия за развитие
- Брой обучения и участници в тях, на партньорите и заинтересованите актьори от реализацията на областната стратегия за развитие

ПРИОРИТЕТ 5: ПОДПОМАГАНЕ РАЗВИТИЕТО НА ФОРМИРАНИЯ РАЙОН ЗА ЦЕЛЕНАСОЧЕНО ВЪЗДЕЙСТВИЕ (ИЗОСТАНАЛ СЕЛСКИ РАЙОН) И СТИМУЛИРАНЕ НА СЕЛСКОТО И ГОРСКОТО СТОПАНСТВО В ОБЛАСТТА

Специфична цел 1: Рационално развитие на земите в горскостопанския и селскостопанския фонд и развитие на нови икономически дейности и услуги

- Рехабилитирани площи в селското и горското стопанство и % от подлежащите на рехабилитация
- Относителен дял на включените изоставени селскостопански площи в стопански оборот
- % на комасираните селскостопански площи
- укрепени свлачища
- Относителен дял на намаляване на териториите застрашени от ерозия и свлачищна дейност (%)
- % на нарастване на напояваните площи
- Брой на въведени малки системи за напояване
- Развитие на пазара на земя (Брой осъществени сделки)
- Брой МСП в аграрния сектор, създадени в района и в периферията на останалите общини
- % на новозалесени площи
- Подпомогнати млади фермери за стартиране на аграрен бизнес (брой)
- Подпомогнати аграрни ферми за превръщането им в пазарно-ориентирани (брой)

Специфична цел 2: Подобряване на достъпността, атрактивността и на качеството на живот в тези райони чрез развитие на инфраструктурата

- Дължина на рехабилитираната пътна мрежа в изостаналия селско район (км.)
- Подобряване на водоснабдяването на района (%)
- Брой създадени тържища, складови бази, промишлени инсталации и други
- Подобряване благоустройственото обслужване в населените места от района (%)
- Брой монтирани малки цифрови телефонни централи
- Разкрити пунктове за достъп до интернет (брой)
- Брой инфраструктурни проекти за развитие на района

Специфична цел 3: Създаване и прилагане на алтернативни форми на туризма и превръщането му в стимулатор за устойчиво развитие

- Брой природни и културни-исторически обекти от района, съдействащи за туристическото му развитие и получили подкрепа за опазване е експониране
- Новосъздадени проекти за изграждане на екопътеки, туристически маршрути, за развитие на алтернативен селски туризъм, ловен и риболовен туризъм, културен и други (брой)
- Проекти за укрепване развитието на туризма между общините от областта и целево ориентирани към посочения район

III. ГЛАВА ТРЕТА - ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ОБЛАСТНАТА СТРАТЕГИЯ

Стратегическото планиране на регионалното развитие е динамичен и непрекъснат процес и той не приключва с приемането на определен стратегически или програмен документ. Това в пълна мяра важи и за създаването и приемането на Областната стратегия за развитие на област Търговище. Като важна последваща задача на областното ръководство и на Областния съвет за развитие в рамките на този процес е създаване на механизми и инструменти за управление и изпълнение на стратегията в рамките на целия период на действието й (2005-2015 г.). Правилното насочване и обвързване на усилията на заинтересованите органи и звена и добрата **функционална и институционална организация** на самото изпълнение на стратегията по същество предопределя постигането на заложените в нея стратегически цели и водещи приоритети.

Функционалната и институционалната организация на изпълнението включва определена последователност от стъпки, осъществяването на които гарантира правилно подреден във времето и добре организиран и координиран процес на изпълнение. Конкретните стъпки изискват създаването на механизми и инструменти за:

- Информационно осигуряване на процеса на създаване, приемане и изпълнение на областната стратегия за развитие на област Търговище;
- Институционално изграждане на звената - участници в изпълнението на стратегията;
- Оперативна координация и управление;
- Наблюдение, оценка и контрол на изпълнението. Определяне на индикатори;
- Актуализация и изпълнение на стратегическия документ;
- Осигуряване на партньорство, публичност и прозрачност в процеса на създаване, приемане и изпълнение на документа като основа за засилване на демократичността и усъвършенстване на териториалното (областното) управление.

Информационното осигуряване на процеса на разработване и изпълнение на областната стратегия за област Търговище предполага осъществяването на поредица от мерки, които са наложителни с оглед създаване на условия за нейното успешно приключване. **На първо място** това изисква да се създаде информационна система за управление на областта. Нейното предназначение освен за нуждите на стратегическото планиране и дългосрочното програмиране на областното развитие, ще подпомага и решава и редица други въпроси, свързани с организацията, координацията и управлението на процесите и институциите в областта (за които областният управител като орган на централната изпълнителна власт в територията пряко отговаря). Тази система ще подпомогне и организацията и функционирането на областната администрация и ще подобри предоставянето на публични услуги за физическите и юридическите лица от областта. **На второ място** препоръчително е да се създаде отделна уеб-страница за областната стратегия за развитие, която периодично да се актуализира и развива с оглед проблемите, които следва да се решават. **На трето място** информационното осигуряване следва да обезпечи определени механизми, които да дадат възможността областния управител да осъществява своите функции по предоставяне на информация и публичност на ОСР, както и на документите, свързани с действията на съответните органи по нейното разработване, съгласуване, приемане, изпълнение и финансиране. Също така с помощта на информационната система и създадените механизми за публичност и прозрачност, областният управител ще информира своевременно и по подходящ начин обществеността

за характера и същността на областната стратегия за развитие, за необходимостта и потенциалните ползи от приемането и изпълнението ѝ, както и за постигнатите резултати.

III.1 Институционално изграждане на звената – участници в изпълнението на Областната стратегия за развитие

На равнището на областите институционалната организация за изпълнение на Областната стратегия за развитие включва областните управители, специализираните структури към областните администрации и областните съвети за регионално развитие.

Взаимодействието между Областната стратегия за развитие и Националната стратегия за регионално развитие се осъществява на основата на законово установената процедура и ред. Областната стратегия за развитие е стратегически документ за определяне на регионалната политика на ниво област, която конкретизира и съответства на НСРР за съответния период и е съобразена със специфичните проблеми и потенциал на областта и района за планиране. Основната отговорност по провеждане на регионалната политика и съгласуване на националните и местните интереси съгласно Конституцията и закона е на областния управител. Той провежда държавната политика в областта; организира разработването, съгласуването и изпълнението на областната стратегия; внася областната стратегия за развитие за обсъждане и съгласуване в регионалния съвет за развитие, както и за приемането ѝ в областния съвет за развитие. Също така областният управител като председател на областния съвет за развитие изготвя шест месечни и годишни отчети за дейността на съвета, в т.ч. и такива, свързани изпълнението на ОСР. Тези отчети след приемането им се предоставят за сведение на министъра на РРБ и на председателя на регионалния съвет за развитие. В съответствие с изискванията на закона от 2004 г. приемането на областната стратегия става от областния съвет за развитие. Със Закона за регионалното развитие чувствително се завишиха компетенциите на областния управител при изработването, общественото обсъждане и изпълнението на Областната стратегия за регионално развитие. За подпомагане дейността на областния управител в осигуряването на публичност, прозрачност и активно партньорство, той може да създаде постоянно действащ съвет за партньорство. За осъществяване на дейности по регионално развитие с надобластно значение и обхват областният управител можеше да сключва споразумение за асоцииране с други области.

Със закона и правилника за организацията и дейността на областните съвети за развитие, на тях са възложени правомощията да определят целите и приоритетите за развитие на областта и мерките за постигането им в съответствие с предвижданията на Националната стратегия за регионално развитие. Съставът на областният съвет е с широко представителство, посочено конкретно в чл.3, ал./2/ от правилника, като се подчертава, че по покана на председателя в обсъжданията могат да участват и редица други представители – на министерствата, териториалните им структури, на регионалния съвет за развитие, от съседни областни съвети, както и на други юридически лица (неправителствен сектор, частен бизнес и други), имащи отношение към въпросите, включени в дневния ред.

Областният съвет за развитие на област Търговище има важни функции при провеждането на политиката на регионално развитие в областта и за разработването, приемането и изпълнението на областната стратегия за развитие. Областният съвет е компетентният орган, който:

- Обсъжда и приема областната стратегия за развитие;

- Оценява инициативите на общините и юридическите лица, свързани с ОСР и предложенията за включване на мерки В Националната оперативна програма за регионално развитие (НОПРР) , като прави и предложения за сключване на споразумения за сътрудничество с други области за осъществяване на съвместни дейности (в т.ч. свързани с изпълнение на целите и приоритетите на ОСР);
- Изразява становище по предоставените му за разглеждане проекти на нормативни актове, стратегически, планови и програмни документи, свързани с планирането и програмирането на регионалното развитие, като осъществява взаимодействие с областните съвети за развитие, с регионалните съвети за развитие, с органите на изпълнителната власт и техните териториални структури;
- Областният съвет обсъжда и съгласува действията по осигуряване на публичност и прозрачност на планирането и програмирането на регионалното развитие, в т.ч. и на ОСР на територията на областта по предложение на областния управител.

Важна функция, с която са натоварени областните съвети за развитие съгласно Наредбата по чл.19 от ЗРР, е, че те наблюдават изпълнението на областната стратегия за развитие на основа на мерките, разработени в съответствие с областните стратегии за развитие (общински и регионални планове за развитие).

Оперативна координация и взаимодействие на органите и звената пряко ангажирани с изпълнението на Областната стратегия за развитие на област Търговище налага осъществяването на конкретни действия със силна хоризонтална насоченост и ефективна допълняемост при реализацията на поставените стратегически цели и приоритети. Пряка ангажираност към този хоризонтален процес на съгласуване имат министъра на РРБ, регионалният съвет за развитие на Североизточния район за планиране, областният съвет за развитие и неговия председател и различните заинтересовани физически и юридически лица.

Министърът на РРБ в рамките на своята компетентност осигурява необходимата нормативна основа за разработването, приемането и изпълнението на областната стратегия за развитие като подготвя за утвърждаване от Министерския съвет на основните наредби по регионалното развитие и утвърждава пакета от правилници и методически указания, с които се определят методическата и технологичната организация по създаването на основните стратегически и планови документи.

Министерствата в рамките на функционалната си компетентност подпомагат разработването на областната стратегия за развитие чрез предоставяне на отделните секторни стратегия за развитие на конкретни отрасли и дейности и осигуряват предоставянето на специализирана информация за разработването на областната стратегия.

Регионалният съвет за развитие на Североизточния район за планиране участва пряко при обсъждането и съгласуването на проекта на областната стратегия за развитие, като изготвя становище относно резултатите от обсъждането на проекта. При провеждането на политиката за регионално развитие за района той осъществя взаимодействие с областните съвети за развитие и централните органи на изпълнителната власт. Регионалният съвет извършва и предварителна оценка за проектите, предложени в изпълнение на мерките, включени НОПРР за частта за района за планиране.

Областният управител, областния съвет за развитие и областната администрация са основните участници и актьори в процеса на формиране и прилагане на регионалната политика за областта. Те осъществяват основните функции в управлението, наблюдението, оценката и контрола на областната стратегия за развитие, като активно съдействат и при реализацията на политиката на регионално развитие в

районите за планиране. Те участват във формирането на регионални и местни партньорства при подготовката, финансирането и изпълнението на проекти, реализиращи плановите документи на регионално и местно ниво.

Местните власти участват във формирането на областната стратегия за развитие чрез приемането на общински планове за развитие и програми за реализация, които са основа за последващото отчитане на резултатите от областната стратегия. Важна тяхна функция е да мобилизират местните финансови, човешки и организационни ресурси, включително на частния капитал и НПО. Осигуряването на местни партньорства, осигуряване на информация за областната стратегия и публичността на действията им са основа на техните действия по провеждане на политиката на местно развитие.

Участието на социално-икономическите партньори, неправителствения и частния сектор в политиката на регионалното развитие в рамките на настоящата стратегия за развитие е широко застъпено, но като организация и конкретно прилагане е все още с ограничено приложение. На настоящия етап това става при изготвянето на различните видове стратегически и програмни документи, главно това се отнася до консултативната им роля при подготовката, създаването на организационната и нормативната им основа и самото им обсъждане. На територията на област Търговище официално регистрираните неправителствени организации са 134 броя, като повече от половината са съсредоточени в община Търговище, където участието им е организирано и има ползотворен характер. Значим принос в организационния живот в сферата на териториалното управление за областта има Клубът на нестопанските организации – Търговище, които е създаден през 1997 г. по инициатива на 15 граждански организации, с цел да бъде активен участник при формирането на местната и областната политика. Участието на частния бизнес е все още в начална организационна фаза, което произтича от самия процес на неговото създаване и от липса на конкретни институции, които да обединят усилията му.

III.2 Наблюдение, оценка и контрол на областната стратегия

Мониторигът (наблюдението) и оценката на изпълнението са част от важната контролна функция, свързана с преценяване на ефективността и ефикасността на целите, приоритетите и мерките на областната стратегия, тяхното непосредствено постигане. Самият механизъм на наблюдение включва два основни компонента – **методи за оформяне на индикаторите** за оценяване степента на достигане на дефинираните цели и **методи за събиране на данни (информация)** за управление на стратегията и за оценка на вземаните решения, свързани с реализацията й.

Мониторингът на изпълнението на ОСР съгласно Закона е важна задача на Областния съвет за развитие и на Областния управител. Това налага съветът да вземе решение за създаване на **работна група за наблюдение** на стратегията. Групата за наблюдение следва да включва представители на съвета и експерти от състава на областната администрация, като организацията и функционирането й се регламентира с решение на съвета. Групата за наблюдение:

- Разглежда и утвърждава индикаторите за наблюдение изпълнението на стратегията;
- Периодично извършва преглед на постигнатия напредък;
- Обсъжда резултатите и степента на достигане на целите и приоритетите;
- Разглежда резултатите от междинната оценка, ако такава е възложена;

- Ежегодно изготвя доклад за изпълнението, като предлага мерки за промяна, ако това е наложително.

В рамките на дейността си групата за наблюдение изготвя регулярни или конкретни отчети, които предоставя на съвета и на областния управител. В отчетите се оценява и прогреса при изпълнението на стратегията. Тя изготвя и годишния доклад за резултатите от изпълнението на областната стратегия, който се обсъжда и приема от областния съвет за сведение и последващо изпълнение.

Мониторингът води до засилване потенциалните възможности на областната стратегия за развитие, особено в случая, когато стратегията е създадена на **принципа "отгоре-надолу"**. Това е така, защото чрез него става възможно да се подобри **сътрудничеството** между различните участници и актьори, които си комуникират при изпълнението на стратегията. Внасянето на елементи на обществено обсъждане води до реално обогатяване на стратегията на основата прилагане на **принципа "отдолу-нагоре"**. Мониторингът осигурява текуща информация, която спомага да се отчете напредъка (успеха или неуспеха) на стратегическия документ.

Важен момент при организацията на мониторинга е определянето на неговите водещите компоненти. Най-общо тук се включва:

- Определяне на индикаторите за измерване степента на изпълнение;
- Създаване на механизъм за измерване и проследяване на водещите параметри;
- Избор и адаптиране на механизми за сравнение и оценка на резултатите и
- Оценка на резултатите и предприемане на корекции при значими отклонения.

Определянето на конкретния **набор от индикатори**, които се прилагат за оценка на достигането на стратегическите цели е същностният компонент на наблюдението. Определянето на **индикаторите се свързва с подбор на показатели,** подлежащи на количествено измерване, както и извеждане на критерии, допускащи определена качествена оценка. В случая областната стратегия за развитие на област Търговище включва основен набор от около **30 индикатора** за определяне степента на достигане на водещите **3 стратегически цели**. Конкретният набор от индикатори може да бъде променян, разширяван и допълван, като решението за окончателния избор следва да е на областния съвет за развитие. За допълване и разширяване на предложения набор от индикатори към областната стратегия може да се ползва системата от индикатори, създадена към Националната стратегия за регионално развитие или предлагания набор от индикатори, посочени в приложение към методическите указания за разработване на областна стратегия за развитие (2004 г.).

Основните изисквания за подбор на индикаторите са те да бъдат:

- **Измерими** по отношение на количество и качество;
- **Приложими**, да са целесъобразни от гледна точка средства, капацитет и време;
- **Точно** и адекватно да измерват процесите, действията и резултатите;
- **Чувствителни –** да улавят разликите в рамките на съответен период от време;
- **Навременни –** да осигуряват своевременна и достоверна информация.

От гледна точка на информационното осигуряване на мониторинга важен е въпросът за събираемостта на данните за самото оценяване – те следва да са редовни (официализирани), верифицирани, релевантни (съотвествие) и прости. Това налага да се осъществява периодична координация и съвместен обмен на информация между

областната администрация на Търговище и регионалната статистика за набиране и анализиране на текущи данни и информационни източници.

Индикаторите са специфични, строго индивидуални, те следва да са еднозначни, както и пряко да комуникират със съответния стратегически документ.

Вторият важен момент в осъществяването на текущ контрол по изпълнението на целите и приоритетите на областната стратегия е **процесът на оценяване**. Оценките са структурно-определящ елемент на изпълнението на стратегическия документ и ориентир за правилността на провежданата областна политика по регионално развитие. За областната стратегия за развитие в зависимост от времевия хоризонт се формират три вида оценки в съответствие с изискванията на закона.

Предварителна оценка – Тази оценка е препоръчителна и може да се извърши на фазата на разработването на областната стратегия за развитие на област Търговище преди нейното окончателно приемане. Тази оценка следва да се изготви от независим експерт и тя трябва да включва основно отговор на два принципни въпроса: до колко и как са отчетени предвижданията на Националната стратегия за регионално развитие за развитието на тази територия за съответния период, както и оценка за очакваното въздействие на самата стратегия върху социалната и икономическата ситуация в областта. Обсъждането и съгласуването на проекта на областната стратегия за развитие на област Търговище от страна на регионалния съвет за развитие на Североизточния район за планиране играе също роля на предварителна оценка и е задължителна процедура преди нейното окончателно приемане.

Междинна оценка – Тази оценка следва да се извърши в средата на периода на действие на стратегията. В рамките на тази оценка следва да се оценят първоначалните резултати от изпълението й, като се прави и преглед на степента на достигане на приетите стратегически цели и приоритети и да се отчетат възникналите отклонения. Оценката следва на завърши с конкретен анализ,с който да се предвиди съответната реакция

Последваща оценка – Тази оценка включва:

- Оценка на ефективността и ефикасността на използваните инструменти и ресурси за изпълнението на стратегията;
- Оценка на общото въздействие върху социално-икономическата обстановка в областта;
- Анализ на факторите при изпълнението на стратегията;
- Оценка на степента на постигане на целите и устойчивост на резултатите;
- Изводи относно същността и начина на прилагане на съответната политика за регионално развитие.

III.3 Актуализация на Областната стратегия за развитие

В съответствие с методическите положения за разработване на Областната стратегия за развитие (ОСР) в обхвата й следва да се включи специфичен раздел, свързан с определянето на необходимостта от **актуализация на стратегията** и да се предложи **възможен механизъм за своевременно уведомяване** за настъпили отклонения в нейното изпълнение. Необходимостта от формиране на определени правила за актуализация на ОСР произтича от обективния процес за усъвършенстване на регионалното развитие, от динамично настъпващите социално-икономически и екологически изменения на процесите в територията на областта. Самият **процес на актуализация е възлов проблем**

при изпълнението й и е пряко обвързан със **системата за наблюдение, оценка и контрол на изпълнението й**.

Фактът че ОСР е основен стратегически документ в системата на регионалното развитие налага самото **поддържане и актуализация да се разглеждат като комплексна дейност, имаща планомерен, директивен и непрекъснат характер** (тези характеристики произтичат от самия дух на закона). Също така следва да се отчете, че самата дейност има комплексен характер, особено що се отнася до самото нейно усъвършенстване, защото касае разглеждането на сложни процеси с неопределен, често пъти рисков характер, непознати в националната и регионалната практика. Не на последно място важно е да се отбележи, че самата **актуализация на ОСР започва още с нейното изработване, т.е. още на фазата на "предварителната оценка"** и в този случай тази оценка води и реално налага конкретна преработка в част от съставните елементи на стратегията.

Самата актуализация следва да се разглежда в **два аспекта – пространствен и във времето**. Това бинарно разглеждане налага да се въведат специфични механизми, с помощта на които да се извършват текущите, наложителни промени и усъвършенствания на стратегията. **Пространственото измерение се свързва с факта, че "изборът на цели и приоритети на областната стратегия" е изходно начало и градивен камък за създаването на цяла поредица от документи с програмен характер** - регионалния план за развитие на района за планиране и общинските планове за развитие на съставните общини. Същевременно тази стратегия следва да отчете и конкретното проявление на националните секторни политики. Не на последно място връзката с Националната стратегия за регионално развитие е двустранна и взаимодопълваща. Всичко това след съответното отчитане и оценяване косвено може да води до промени в конкретния териториален аспект. Не случайно в Наредбата по чл.19 от закона, в чл.18, ал.2 се подчертава, че "целите и приоритетите на ОСР не подлежат на актуализиране за периода на нейното действие". Това по същество е конкретен механизъм за ограничаване на възможните корекции. Доколко това е правилно, отговор следва да даде самата практика. Ако разгледаме конкретен пример за пространствено въздействие на предлагана корекция, можем да си послужим с евентуалната промяна на предназначението и обхвата на част от районите за целенасочено въздействие. Една възможна промяна в Наредбата за тяхното определяне по същество води до съществени промени в самата стратегията за развитие на района за целенасочено въздействие, на съответната областна стратегия, на регионалния план за развитие, НОПРР. Това по същество е значима промяна и илюстрира доколко механизмите за актуализация на стратегията и отделните планови и стратегически документи допускат провеждането на цялостни, обхватни актуализации. **Времевото изменение пряко се свърза с факта, че актуализацията е рожба на изпълнението, което съгласно нормативните разпоредби, обхваща период от 10 години**. В рамките на този период, актуализацията е винаги възможна, но тя следва задължително да се извърша на основата на **мониторинг и наличие на определена оценка, която ясно и точно да определи посоката и обхвата на промяната (актуализацията).**

Актуализацията на ОСР следва да се разглежда като **комплекс от мерки, включващ регламентирането и усъвършенстването на механизмите за поддържане и актуализиране, избора на водещите принципи за осъществяване на належащите промени, институционално регламентиране на звеното, което я извършва, техниката и технологията на реализиране на дейността по актуализиране на стратегията и специфичен механизъм за последващ контрол и оценка относно взетите решения и осъществени промени.**

Най-общо обхватът на актуализацията може да включи следните елементи на стратегията: **Цели и приоритети -** те се актуализират само при определени условия,

посочени в наредбата и са свързани с: промяна в Националната стратегия; съществени промени на макроикономическите и международните условия; промяна на основното законодателство; **ресурси и наличен капацитет, конкретните дейности по изпълнение на стратегията; постигнатите резултати и хората;** В случая за регламентиране на обхвата на актуализацията за нуждите на Областната стратегия вниманието следва да се насочи към:

- Отразяване на настъпили промени в националната стратегия за регионално развитие;
- При съществени промени на макроикономическите и международните условия или свързаното законодателство;
- По отношение на промяната на разполагаемите ресурси или наличие/отсъствие на капацитет за изпълнението;
- Промени в предприеманите действия (обобщени мерки и конкретни анализи, прогнози и стратегически намерения), допълване, обогатяване и доразвитие;
- Промяна на очакваните резултати, при условие, че това не се свърза с промяна на цели и приоритети.

Основни изисквания при дефиниране на самите механизми:

- Създаване на корелативност между ОСР и възможностите за нейното актуализиране;
- Съчетаване на външни и вътрешни фактори, влияещи или предполагащи извършването на промени в случай на налагаща се текуща промяна;
- Наличие на междинна или окончателна оценка в резултат на осъществен мониторинг;
- Осигуряване на единно начало при актуализация (отделно самостоятелно звено, осъществяващо мониторинга, оценката и актуализацията);
- Въвеждане на конкретни ограничения при въвеждане на промени при спазване на изискванията за публичност, прозрачност и партньорство;
- Обвързването и координацията по естеството на промените често налагат промени в съответните планове за развитие на района за развитие и на съответните общини.

Областната стратегия за развитие се актуализира при условията и по реда на нейното изработване.